

A NYÚL ENEKE ÉS A FARKAS PANASZA.

(Világirodalom magyar ponyván)

A *Nyúl éneke* egyik legnépszerűbb s még ma is élő ponyva-
emlékünk.¹ Legrégibb ismert kiadása 1714-ben jelent meg,²
de kétségtelenül jóval előbb írták. A század végéig egyre
újából kiadják, azonos szöveggel, változatlan terjedelemben,
mindössze módosított helyesírással, hol önállóan és névtelenül,
hol pedig Szentmártoni Bodó János *Vadászversével* együtt.
A légkör rokonságán és néhány helyi színen kívül azonban
nincsen adat, amely Szentmártoni Bodó szerzőségét hitelesitené.³

A vers ősalakját (vagy rövidebb változatát) a XVII.
század közepéről származó Kájoni-kódex őrizte meg. De nép-
szerzőségét a kiadások számánál is jobban bizonyítja az a sok
bosszús, elhárító mozdulat, amellyel a kényesebb izlés képvi-
selői, olvasók és írók — Orczy Lőrinc, Bessenyei György,
Márton József, a *Kaszáandra* magyar fordítója — fogadják,
és azok a nyilatkozatok, amelyek együtt emlegetik a lesüllyedt,
'rosszhírű' könyvek indexére került Toldi Miklóssal, Markalffal,
Stilfriddel, a *Tzigányok romlásával*, s végül, hogy a *Nyúl éneke*
sűrűn és gúnyosan idézett 'szálló fogalom'-má lett.⁴

¹ Seprődi János: *A Kájoni-kódex irodalom- s zenetörténeti adalékai*.
IK. 1909. 297—301, 400—407. l. — V. ö. Pintér Jenő *Magyar irodalomtör-
ténete*. III. 255—256 l.

² *Nyúl Éneke, Mellyben a maga nyomorúságát sirattya és ártatlan-
ságát kinek-kinek eleibe adgya. Az ő maga tulajdon Notájára. Mellyhez
adattatott a Vadászsának Ditséretéről való ének is.* Nagyobb mulatságnak
okéért nyomtatott 1714-dik Esztendőben. Már ebben a kiadásban ötven
versszakból áll, e szerint nem későbbi átdolgozók kezén bővült ennyire,
ahogy Seprődi gondolta és mások állítják. Teljesen egyezik vele az 1735-i,
1762-i és — a címkép híján — az 1750-iki is.

³ Hogy a Szentmártoni Bodóval való kapcsolat csak véletlen eredmé-
nye, mutatja egy másik tizennyolcadik századi, hely és év nélküli önálló
kiadás (Nemzeti Múzeum). Ennek a szövege is azonos az előbbiekével, de
helyesírása modernebb. Nem láttam a Szinyeieitől (*Magyar írók*. I. 544. l.)
említett és Barakonyi Lászlónak tulajdonított váci (1784) kiadást.

⁴ L. Magyar Nyelv, VII. 192. l.; Német Károly, u. o. VIII. 240. l.; Put-
nok Imre, u. o. VIII.; Simai Odön, IX. 454. l.; Csefkó Gyula, u. o. 425—6
l. — *A Nyúlének* visszhangja Csokonai verse: *Currens de lepore* (Csokonai
Vitéz Mihály Összes művei ed. Harsányi István és Gulyás József II. 1.
159—170. l.) V. ö. Biró! tudod-e mi a nyúl história? Melyet elkapott egy
beste karafia? Ha nem tudod, értsd meg a dolog summáját, Miként tették
csúffá két ház egy quadráját. (Csokonai szerzősége ellen: IK. 1895. 310. l.)

Az ének szenvedő hőse a szegény üldözött nyúl. Élete állandó rettegés. Vetemények között fülel, vadászok keresik, kopók ugatják. Hallja a kürtszót, sűrűjét nézi az erdőnek. Szalad, ugrik, méri a hegyet. Nem találja féltében helyét. Dombon áll, mindenfelől kutyák rohannak feléje. Szorongatott helyzetében «a szokott törvényhez appellál»: panaszkodik. Miért gyűlölik őt? Hiszen nem tudja egyetlen vétkét sem. Vizzel él, húst nem eszik, az uraktól sem vette el a jó bort. Szép helyen, az anyjától kedvelt erdőben született. Soha senkit be nem vádolt, meg nem csalt, nem tépte ki senki fiának a haját, áros embereknek nem ártott, meg nem dobta őket. Madarat nem bántott, miatta békében lehet pulyka, kakas, tyúk, lúd, réce. Bokor alatt nyugszik, hortyogás nélkül alszik. A káposztás kertben csak apródonként csipeget, épen csak hogy hozzászagol a szőlőgerezdhez. Törvényszéken senkivel sem perlekedett, lócserélésben nem forgott. Nincs oroszlántermészete, senki testében kárt nem tett, árvát nem búsitott. Király ellen nem harcolt, országát nem pusztította, várait nem ostromolta, táborára nem rohant fegyverrel. A maga szegénységét meg nem szegte. Egész vagyona kurta farka, vékony bőre. A vitéz üldözi, a paraszt bottal jön rája, az udvariak nagyon keresik, a papoktól is igen fél. Nyúzzák, ölik, sütik, főzik, tömjén nélkül temetik el hasukban. A deáknak is tetszik a bőre, pedig ő nem kér sem szalonnás tógájából, sem papirosából. Ha elevenen elfogják, gyerekek kezére adják — éjjel-nappal sírhat-rihat. Kockához, kártyához nem ért. Életében egy batkája sem volt, nem korcsmázott, csak az erdőben kullogott, mint a szegény ember lova. A zsidók pályáznak a bőrére. Medve, párdúc, hiúz, róka nem barátkozik vele, a farkas rákészíti a fogát, holló, sas, fülesbagoly mindenütt utána huhog. Rezdülő falevél kétségbe ejti. Ha bátorságos helyre ér, megnyugszik, fáradt lábának talpát nyalja, köszöni neki, hogy megmentette a bőrét. Mitevő legyen? Búcsút vesz mindenkitől:

Becsületemre már tinéktek,
Ezt fogadom híres Vitézek,
Életemet meg-jobbitom,
Húst nem eszem s Bort nem iszom
Holtomig: Holtomig.

Végső bútsamat már vegyétek,
Békével már haza mehettek,
Én urak palotáiba,
S a pásztorok kunyhótskáiba
Nem mégyek, nem mégyek.

Senkivel már nem társalkodom,
Mint remete egyedül lakom.
Erdők sűrűiben élek,
Mert emberek között félek
Haláltól: Haláltól.

Aki mai szemmel és modern ízléssel közeledik a *Nyúl ének*hez, aligha lát benne egyebet együgyű tréfánál. Talán felismeri egy-két irónikus-szatirikus célzását, de képtelen lesz felfedezni mélyebb vonatkozásait vagy a nyúl bőbeszédűségéből

kihallani egy rejtett társadalom- és osztályszatíra hangját. Pedig bizonyos, hogy eredetileg ilyen szatíra jegyében született. Aztán: alig van ponyvaemlékünk, amelynek története határozottabban, tisztábban mutatná, hogyan cserélődnek ki a magasabb és alsóbbrendű műveltség értékei, hogyan érvényesül, hogyan találkozik a közös kultúrkör, a szellemileg kötött azonos tér törvényszerűsége egy síkban a lemérhető idő törvényével. Ezeknek a vonatkozásoknak a felismeréséhez, persze, hosszadalmas kerülő, európai háttérüknek és forrásvidéküknek megvilágítása vezet.

A *Nyúl éneke* fordítás. Latin eredetije ugyancsak a Kájoni-kódexben maradt ránk (*Lepus intra sata quiescit*). Ez formája, technikája, nyelve szerint bátran származhatnék akár a középkor őszéből, akár a XVI. századból. Ezen a nyomon azonban nemigen juthatunk tovább. Több eredménnyel jár, ha a modern irodalmakhoz fordulunk. Legtöbbjük ismeri a *Nyúl panaszát*.¹ A lengyel nyúl az út szélén ül és épen végrendeletét írja, amikor jönnek a kopók, s ő menekülni kénytelen.² Bővebb, de nagyjában a magyar vers keretében mozog, az angol *Ének* (XV. század), amely a vadászokra, de főleg az asszonyokra panaszodik, mert télvíz idején is kizavarják a szénából.³ Az üldözött nyúl alakja és kesergése azonban sehol sem talál annyi földolgozóra, olyan hálás közönségre és visszhangra, mint a német nyelvterületen. Ott is úgy terjed, mint nálunk: ponyván, apró nyomtatványok útján. Az Erk-Böhme-féle népdalgyűjteményét,⁴ Hoffmann von Fallersleben-Richter (*Schlesische Volkslieder* 1842. 77. s k. l.) három, R. Wossidlo (*Mecklenburgische Volksüberlieferungen*, Wismar, 1897—1906. II. s k. l.) hét változatát közli. Justinus Kerner, a romantikus félszkereső, annyira szereti, hogy helyet juttat neki legkedvesebb könyvében.⁵ Gyermekszájra,⁶ olvasókönyvekbe kerül. Diákok ma is éneklük. Hol pár versszakból álló helyzetdal vagy kép, hol rövidebb-hosszabb sóhajtás vagy érzelmes panasz, de kivétel nélkül

¹ V. ö. *Uhlands Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage*, ed. Franz Pfeiffer. III. Stuttgart. 1866. 70. s k. l., 157. s k. l.; O. Böckel: *Psychologie der Volksdichtung*. Leipzig, Berlin. 1913. 241. s k. l.

² J. Rzepka: *Polnische Volkslieder in Schlesien*. (Monatsschrift von und für Schlesien. 1829. II. 486 s. k. l.) — *Jahrbuch für wissenschaftliche Kritik*. 1835. 114. l. Ehhez járul a Böckel idézte Roger (*Piesni*, Nr. 67, 68, 69) három változattal.

³ *The morning of the hare* (ed. Hartshorne, *Anc. metric. Tales*). London, 1829. 165. l.

⁴ Erk-Fr. M. Böhme: *Deutscher Liederhort*. Leipzig, 1893. I. 523. s k. l. (Nr. 167, 168, 169a, 169b, 169c.)

⁵ *Reiseschatten*, Heidelberg. 1811. 110. l.

⁶ Georg Scherer: *Alte u. neue Kinderlieder*, 1873. I. 31. l. V. ö. *Mildheimer Liederbuch*. Gotha. 1837. 36. l. — *Deutsche Lieder für Jung und Alt*. 1818. 23. l.

emberi gonoszsággal és erőszakkal viaskodó szegény állapot, a félelem és gyámoltalanság rikató motivuma körül forog. Mind-egyiken felismerhetők a motivális rokonság és közös eredet jegyei. A történeti folytonosság itt a legteljesebb. A XVII. századvégi ponyvától megszakítatlan sor utal visszafelé egyfelől a magyar vonatkozásairól ismert Georg Grefflingerre,¹ aki körülbelül a Kájoni-kódex időpontjában adja ki a maga nyúlversét, másfelől egy ugyancsak XVII. századi alnémet népdalra.² A változatok első archaikusabb formája azonban egy tizenhatodik századi bencéstől feljegyzett latin vers:³

Cantus de Lepore.

Fleuit Lepus paruulus Clamans altis vocibus, Quid feci hominibus, Quod me sequuntur canibus?	Quanto serui vident me, Hase, Hase vocant me, Quid feci hominibus, etc.
Neque in horto fui (sedi), Neque holus comedi, Quid feci hominibus, etc.	Domus mea sylva est, Lectus meus durus est. Quid feci hominibus, etc.
Longas aures habeo, Brevem caudam teneo, Quid feci hominibus, etc.	Dum montes ascendero, Canes nihil timeo. Quid feci hominibus, etc.
Leves pedes habeo, Magnum saltum facio. Quid feci hominibus, etc.	Dum in Aulam venio, Gaudet Rex et non ego. Quid feci hominibus, etc.
Caro mea dulcis est, Pellis mea mollis est, Quid feci hominibus, etc.	Quando Reges comedunt me, Vinum hibunt super me. Quid feci hominibus, etc.
	Quando comederunt me, Ad latrinam portant me. Quid feci hominibus, Quod me sequuntur canibus?

Ez a vers a maga atektonikus formájával, a beszélt nyelvhez igazodó fegyelmetlen latinságával, egyik-másik részletével népies német eredetűt sejtet. Jelentősége éppen abban áll, hogy egyfelől az ismeretlen eredetűt pótolja, másfelől összekötőtül szolgál a XVII. század és az újabb hagyomány között. (Egyezik vele, de bőbeszédűbb nála, egy németalföldi dal.)

¹ *Rosen und Dörner, Hülsen und Körner*. Hamburg. 1665. (*Es schry einmal ein armer Haas*.) Innen került a *Wunderhorn*-ba.

² *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung*, XIV. 93. 1. (*Klag- und Trauergesang des Marten Jenissons*.)

³ Kiadta Fr. Massmann (Mone: *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit*. 1835, 184—5. 1.) Írta vagy feljegyezte Huseman Beckemensis.

Innen már csak egy lépés valamennyi német változat közös őséhez, Hans Sachs verses trufájához.¹ Az ő feldolgozása formájában is elüt minden rokonától és leszármazottjától. Párbeszéd. Hordozói az öreg nyúl meg Phoebus isten. A vers lényege persze itt is a panasz, s ez most már pontos egyezéseket mutat a Kájoni-féle szöveggel és magyar fordításával.

A költő sötét rengetegbe téved. Felhők között Phoebus isten. A nyúl előadja panaszát:

O Phebe, umb hilf bitt ich schier.
 Auff erd ist kein ellender thier,
 Denn wir hasen, die man an recht
 Auff gantzer erd on schuld durchecht
 Wolff, fuchs, bern, geyern und hund
 Uns grimigklich durchechten thund.
 Tag unde nacht sie uns nachstellen,
 Uns zu fahen, jagen und fellen,
 Uns würgen und zu stücken reissen
 Und sich mit unsern flaisch denn speissen.
 Wieder all recht und billigkeyt,
 Weil wir ihn allen thun kein leid.
 Würgen uns nur auss neyd und hass.
 Wir essen pappeln, krawt und grass,
 Welchs doch fuchs, geyern, wolff und hund
 Noch der-gleich thier nit essen thund...

Isten minden állatot ellátott fegyverrel, hogy védekezék és életben maradhasson, csak a nyulat hagyta fegyvertelenül és védtelenül. „Adtam nektek gyors lábat“ — mondja Phoebus. „Igaz — feleli a nyúl — csakhogy nincs köszönet benne, mert mellső lábunk rövidebb mint a hátsó, s e miatt hegyről völgybe jövet sokunknak meg kell halnia“. „Szaporák vagytok, könnyen pótolhatjátok a veszteséget.“ Sajnos, ez is csak kétes öröm:

O nicht ublich
 Kumpt uns zu freud solch fruchtbarkeit,
 Sunder vil mer zu hertzen-leid,
 Wenn wir gleich oft junge geberen,
 Die uns doch all erwürget weren,
 Dieweil auch yetz das menschlich gschlecht
 Uns hasen auch grausam durchecht.
 Burger, bawer und edelleut,
 Die alle uns nach-stellen hewt
 Mit lauschen, pirrschen und waydwerck.
 Durch weld, awen, dal und auch perg
 Hab wir hasen kein sichere stat.

¹ *Gesprech. Der hasen klag*, 1556. Hans Sachs. Herausgegeben von A. von Keller V. 1870. (Bibliothek des Lit. Vereins in Stuttgart, VI.) 154—158. l. — *Sämtliche Fabeln und Schwänke*. Herausg. von E. Goetze (*Neudrucke d. Literaturwerke des XVI. u. XVII. Jahrhunderts* Nr. 116—117.). I. K. Halle a/S. 1893. 466—470. l.

Sie stellen uns nach frü und spat,
 Zu fahen uns, darnach zu knicken,
 Abzihen, ein-payszen und spicken,
 Einpicken, praten und essen
 Wieder gottes ordnung vermessen,
 Welches doch Got verboten hat.

Végül a nyúl arra kéri Phoebust, álljon bosszút az egész emberfajtán és minden állaton, hogy a szegény nyulak nyugton maradhassanak tőlük. Phoebus azonban türelemre inti: vigasztalja az a tudat, hogy nem ő az egyetlen szenvedő ezen a földön:

Und lass söliches dein trost sein,
 Das du auff ert nicht bist alein,
 Der leidet widerwertigkeit,
 Diweil in dises lebens zeit
 In dem elenden jamerthal
 Anfechtung, creutz, angst und trübsal
 Ist allen creaturn gemein!

Hans Sachs dialógusa jelenti azt a magasabbrendű irodalmi fokot, amelyhez képest minden többi és későbbi változat, tehát a magyar is, érületben, szemléletben valóban csak süllyedést, elfajulást jelent. Itt még semmi nyoma a komolyságot mimelő, tréfás-parodisztikus alakoskodásnak. Hans Sachs nagyon is komolyan veszi a nyúl sorsát. A panasz patoszából kihallani a költő együttérzését a védtelen, üldözött, jögon és törvényen kívül helyezett teremtéssel, tiltakozását minden kegyetlenséggel, erőszak, igazságtalanság ellen — hasonló hangot üt meg ez időtájt Hans Sachs kisebb magyar alakmása, Heltai Gáspár; kihallani az Isten végzésébe belenyugvó keresztény humanizmusnak kispolgári nyelvre átültetett megnyilatkozását. Mialatt olvassuk, kibontakoznak előttünk annak a szelíden feddő, vagy felháborodva oktató egyetemes osztály- és társadalom-szatirának a körvonalai, amelyet közvetve-közvetlenül olyan híven, következetesen szolgál Hans Sachs költészete. A magyar *Nyúl-ének*ben persze mindennek már csak csökevényeit látni.

A hanyatló középkor, a humanizmus, Luther kora szereti állatmesék, hasonlatok és példák mögé bujztatni szatirikus támadásait és erkölcsi felháborodását. Hans Sachs maga is bőven kiaknázza a sok százados, közvagyony'-t, úgy amint Steinhöwelből, Seb. Brantból, Cyrillusból, Burchard Waldisból ismeri. Rengeteg aesopusi tárgyat és motivumot kapott föl. A *Nyúl panaszának* ötlete is ebben a hagyományban gyökerezik (panaszkodó állatok Jupiter előtt, a nyulak és békák meséje stb.). Antik eredete kétségtelen. (*Von hasen und froschen eine Fabel*. 1530. január 5. Keller, 3. 15. Goetze 1. 66—68. l. Magyarul Heltai: *Régi magyar könyvtár*, 4. 59—60. l. Kapcsolataikról

más alkalommal.) Van különben Hans Sachsnak egy verses trufája,¹ amelyben a költő kegyelméből teljesül a boldogtalan nyulak álma: torkig vannak szenvedéssel és gyötrellemmel, összeverődnek, megrohanják az öreg vadászt, elfogják, megkötözik, nyársra húzzák és megsütik. Ennek a trufának meglezetenül úrelleses, ítélkező és büntető célzata a parasztháborúk legmerészebb röpirataira emlékeztet. A tárgy maga talán épen könnyen kifejthető és megérthető vonatkozásainál fogva nagyon népszerű volt. Írásban és képen (p. o. Cranach) elég gyakran találkozunk vele.

Hans Sachs trufájának forrását nem ismerjük, de minden bizonnyal olyan középkori latin szöveg lehetett, amelynek egyik leszármazottját a Kájoni-kódex latin és magyar versében kell látnunk. A végső láncszem híján teljes a sor. De teljes az az európai háttér is, amelyből az ének magyar földre szakadt. A háttér, ha lehet, még teljesebbé és gazdagabbá válik, ha elolvassuk Hans Sachsnak egy másik versét, a *Farkas panaszát*.² Az alaphelyzet, mentegetődés, vád és öngazolás, érvelés technikája ugyanaz, a vers hangja azonban az állat nagyságához, természetéhez, megtorlatlan sérelmeihez képest hevesebb és jóval pathetikusabb. A farkas Jupiter elé járul panaszával: Az emberek lövik, ütik, vermet ásnak, tört vetnek neki, mintha csak gyilkos, tolvaj, akasztófavirága volna, pedig ő nem tesz egyebet, csak természetét követi. Ha disznót, kacsat, ludat, juhot lop, nem a maga gyönyörűségére teszi, hiszen nem ehetik füvet. Csak azért eszik, hogy éhen ne haljon. Nem rátarti, nem pompakedvelő, nem zsarnok, nem szed vámot, tizedet, kamatot, senkinek sem okoz kárt, nem visel háborút, nem gyujtogatott, nem gyilkolt, várost nem ostromolt, és nem dült fel, nem vezetett sereget, nem süllyesztett el hajót, nem uzsoráskodott. Nem hamisított oklevelet, pecsétet, hamispénzt nem hozott forgalomba, nem vágta be az igazság útját, jámbor embert nem nyomott el. Minden osztálynak és rendnek, egyháznak és világinak, sorra fejére olvassa bűnét, úgyhogy a vers végül egyetlen hatalmas bűnlajstrommá bővül. Jupiter végighallgatja a farkast és azzal vigasztalja, hogy nemsokára

¹ Keller, 5, 159. *Schwank. Die hasen fangen und braten den jeger.* — Goetze, I. 346—349. I. Kiadásairól Keller-Goetze: *Hans Sachs*, 24, 194 l., 25, 341 l. V. ö. C. Müller-Fraureuth: *Die deutschen Lügendichtungen.* Halle, 1881. 103. l. — R. von Lichtenberg: *Über den Humor bei den d. Kupferstechern u. Holzschnittkünstlern im 16. Jahrhundert.* Strassburg. 1897. — J. Leisching: *Das Hasenhaus in Wien* (Zeitschrift für Bücherfreunde I., 21. sk. l.). — K. Meisner: *Die Haserei u. ihre Heilmittel* (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 15, 158. l.).

² *Die wolffs-klag über die bösen menschen* (1543). — Keller, 3., 554—560. l. — Önálló kiadásairól Keller-Goetze: *Hans Sachs*, 24., 179. s k. l.

nagy változás áll be a földön, s akkor majd róla sem feledkezik meg. Sőt a költő még rá is dupláz a farkas vádjaira. Megfenyegeti a bűnös emberiséget, hogy a végítélet napján Isten előtt kell majd számot adnia az állatok ellen elkövetett igazságtalanságairól. Ezúttal tehát még leplezetlenebb a szatirikusan oktató cél és feddő szándék. A mi szempontunkból figyelemreméltó az a tény, hogy itt egy állandó tipikus formával, időtlen alaphelyzettel van dolgunk. Nincs úgyszólván állat, amely ne szerepelne panaszosként, nincsen irodalom, amely ne járulna hozzá egy-egy hanggal a panaszosok egyetemes karához. Maga Hans Sachs a nyúlón, farkason kívül a kutyával, lóval (lóbőrrel)¹ is elmondhatja sérelmeit. Egy humanista kortársa, Michael Toxites-Schütz,² a lúd mögé rejtőzik s úgy adja elő egyéni bajait. A *Carmina Burana* (ed. J. A. Schmeller. *Bibliothek des Lit. Vereins in Stuttgart. XVI. Stuttgart, 1847.*) egyik versében sült hattyú (*Olim latus colueram*, 173. l.), egy angol dalban (*Sir Tristrem*, ed. by Walter Scott Edinburgh, 1811.) elejtett szarvas, az újgörög népköltészetben fülemile, szarvas, fogoly (Böckel, 242.), a tótban sebesült vadkacsa (J. Wenzig: *Slavische Volkslieder*. Halle, 1830. 91. l.), egyebütt rabmadár (szerb), pacsirta (oláh), szamár (francia) panaszkodik. A panasz tartalma önként adódik a panaszos állat természetével, környezetével, vonatkozásaiban együtt módosul az éghajlattal, a népek jellemével, vérmérsékletével, a költő korával, időpontjával, érületi-erkölcsi magatartásával, szociológiai érdekelttségével, lelki szerkezetével. De talán ennél is meglepőbb, hogy a régi irodalomnak épen a farkasra esik a választása. Az aesopusi mese szinte kivétel nélkül csak az erőszakos, vérszomjas ragadozót ismeri, de már a germán hagyomány, a középkor legendája és állatköltészete rokonszenvebb, emberséges színben tünteti fel. Ez a kor minden teremtet lénynek kijelöli helyét a nagy «ordo»-n belül, elismeri jogát a léthez, így természetesen a legrosszabb hírű, legvérengzőbb vadtól sem tagadhatja meg rokonszenvét. (L. Szent Ferenc-legendája.) A keresztény megértés és megbocsátás nevében őt is megváltatja bűneitől és szenvedéseitől, szimbolizáló, allegorizáló szenvedélyében pedig mintegy megnemesíti alakját. Uhland, aki elsőnek tekintette át az állatpanaszok irodalmát, épen csak hogy érinti ezt az összefüggést, de azt már nem veszi észre, hogy a panaszos helyzet rendszerint csak allegorikus ürügy, szimbolikus alkalom a világ bűnös életének, az emberi nem fogyatkozásainak bemutatására: figyelmeztetés arra, hogy a keresztény ember gyakorolja a könyörületesség, megbocsátás

¹ Schwank. *Die ellend klagent rosshaut* (1557). — Keller: *Hans Sachs*. 5. 146—153. l.

² C. Schmidt: *M. Schütz gen. Toxites*. Strassburg, 1888.

erényét, kerülje a szívtelenséget, erőszakot, még akkor is, ha állatról van szó. Az állatköltészetben minden állat — azonkívül, hogy a maga elidegeníthetetlen állatmivoltában mutatkozik — egyúttal egy magasabbrendű, természetfeletti értékrendszernek szimboluma. A *Physiologus*ban az oroszlán, párdac, unicornis, hydrus Krisztust, a hiéna a felemáshitűeket, az onager (vad-szamár) az ördögöt, az elefánt és felesége Ádámot és Évát, az antilop az ördögnek ellentálló, a fűrészhal az állhatatlan, a gyík a teremtőt kereső embert jelképezi. Az állatepika társadalmának négyes tagozottsága allegorikus mása az emberi társadalom osztálytagozottságának (1. paraszt, 2. polgár és kereskedő, 3. klerikus, 4. lovag, uralkodó). A középkor és renaissance határán álló és Rosenplüt néven verselő Hans Sneiderer *Farkas-panaszában* (*clag vom Wolf am hage*)¹ még tisztán látni, hogyan cserél helyett az allegorikus szemlélet egy új realizmussal: Minden ember azt tehet, amit akar, panasolja a farkas, csak ő nem — holott benne semmi gonosz szándék, nem jut eszébe meglopni a kereskedőket, a talált ezüstöt nem tartja meg magának, nem nagyétű, csak épen szeretne jóllakni. Sehol maradása. Fogadóshoz, püspökhöz nem mer beszólni, úgylis elkergetnék. Pedig ő is csak Isten teremtménye, akárcsak a klerikus meg nemes úr, de őt nem látják vendégül. A városi polgár sem akar tudni róla. Sem kunyhója, sem háza, télen-nyáron pusztán a lakása. A paraszt kutyája rávicsorítja a fogát, felugatja gazdáját, a falu népe üldözőbe veszi, holott ő csak apja példáját követi. Az sem hamvasztot el várakat, városokat, csak a parasztnak vitte el juhát, szarvas-marháját, disznáját...

Rosenplüt versének hálás utókora van. Christian Awer (Goedeke: *Grundriss* I.² 303. l.), Schmier² közvetítésével eljut a német facetia első klasszikusához, H. Bebelhez.³ Bebel humanista patosszal beszélteti farkasát Miksa császár és az egybegyűlt lovagok színe előtt. A sor Hans Sachsszal zárul. Csodaszámba menne, ha a magyar irodalom nem vett volna tudomást róla. Beniczky Péter egyizben szembeállítja a szenvedő kóborló farkast az úri kényelemben élő, koncon rágódó ebbel (*Magyar rithmusok*. Sopron. é. n. 123—124. l.):

¹ L. *Uhlands Schriften*, II. 365. l. — C. Wendeler: *Studien über H. Rosenplüt*. (Archiv für die Geschichte d. Sprache u. Dichtung hgb. v. J. M. Wagner, 1874. I. 389—402. l.)

² Nu sveigt und hortt ein grosse clage. (Wendeler: *Studien*, 404. l.)

³ *De querimonia lupi super sua infoelicitate*. (Bebeliana opuscula nova. Tübingen, 1514. 82. l.) V. ö. A. Wesselski: *H. Bebel's Schwänke*. München u. Leipzig, 1907. 37. l. — *H. Bebel's Facetien* ed. G. Bebermeyer. Leipzig, 1931. 333—334. l.

Noha kalmár ebe
Mind nyárba és télbe
Rágódik siros kontzon.
Borsós étket eszik,
Sátor alatt nyugszik,
S nyújtózik a lasnakon.
De mégis néz mordon,
Hogy nem jár szabadon,
És hogy van kötve lántzon.

A Farkas az Erdőt
Járja, 's üvölt időt,
Fárad sokat éhezve.
Tűr a koplalással
Tsak hogy a vaslántzal
Ne legyen nyakon kötve,
Szabadságnak örül,
Páltza ütést kerül,
Fél, ne legyen rekesztve....

A farkas helyzetének rajzában, az antik elemek közvetlen közelében, könnyű felismerni a régi *Panasz* hagyományát, csak úgy, mint kétszáz évvel később Petőfinél. Az eb és a farkas sorsának szembeállítása meglepően emlékeztet Petőfinek ellentétes verspárjára (*A kutyák és a farkasok*). Elszigetelt motívumok, képek, kifejezések, hasonlatok egyezése lehet véletlen, főleg amikor térben-időben távoleső irodalmakról van szó, származhatik rokon háttérből és érületből, közös költői hagyományból (petrarkizmus), annál meggyőzőbb azonban egész motívumsorok, motivális helyzetek találkozása, ahogyan ezt Beniczky-Petőfi esetében látni. Ehhez járul a két ellenhelyzet párhuzamossága. Ebben a kapcsolatban nincsen semmi valószínűtlenség, főleg ha tudjuk, hogy a *Magyar ríthmusokat* még a tizenkilencedik század elején is szívesen olvasták. Persze, a hagyományos helyzet új értelmet kap azáltal, hogy Petőfi szenvedélye megint szimbolum és hasonlat rangjára emeli az egészet, és a maga legegységibb hangját adja a farkasnak. De az ősi *Farkas-panasz* is megszólal magyarul *A farkasnak panaszkodása* címmel egy 1757-ből származó énekgyűjteményben (*Mulatsági énekek. 1757. Másodikban vagyon a farkasnak panaszkodása.*)¹

Minél jobban közeledünk a középkor utolsó éveiehez, annál inkább háttérbe szorul a farkas alakja. Helyét a nyúl foglalja el nemcsak az irodalomban, hanem az olvasók szívében is. E hely- és szerepcserének az a következménye, hogy az eredeti szimbolikus és allegorikus értelem jórészt elhomályosul, a panasz komor elemi hangja pedig a népi hagyományok,² a legendák fölszívódásával tréfásra fordul. Ez a két irányú módosulás a magasabbrendű irodalomban is nyomon követhető mind a mai napig, csak Francis Jammes (*Le Roman du Lièvre*, 1903), vagy Tersánszky J. Jenő (*Legenda a nyúl paprikásról*) regényére kell gondolnunk.

A magyar *Nyúl-ének* meglepő teljességgel egyesíti magában az őstípus és a motivális hagyomány minden elemét és vonat-

¹ Megvolt a Nemzeti Múzeum könyvtárában. De, úgy látszik, nyoma veszett, mert hosszas keresés után sem került elő.

² W. Jesse: *Beiträge zur Volkskunde des Hasen (Volkskunde-Arbeit, 34)*. — O. Dähnhardt: *Natursagen*. Leipzig und Berlin, 1910. III. k. 1. — IV. k. 2. (1914) s. v. Hase.

kozását. De van egy motívuma, amely kirí a többi közül: a nyúl búcsút vesz a palotáktól és elhatározza, hogy remeteségre adja magát. Ez a motívum parodisztikus visszhangja lehet annak a beláthatatlan európai irodalomnak, amely az idillikus magányt (*vita solitaria*) szembeállítja az udvari étellel és Petrarca óta mindenütt nyomon követi az udvariság világirodalmát. (Nálunk főleg Guevara és legkomolyabb magyar olvasója, Rimay János, terjeszti és képviseli az udvarellenes hangulatot.)

TURÓCZI-TROSTLER JÓZSEF.

NÉHÁNY ZENEI ADAT A BALASSI- ÉS HIMFY-VERS TÖRTÉNETÉHEZ.

Mióta, hét évvel ezelőtt, e folyóirat hasábjain megkíséreltem összeállítani a Balassi-vers zenei családfáját,¹ irodalmunkban néhány értékes utalás látott napvilágot a versforma eredetét, nyugati kapcsolatait illetőleg. Turóczy-Trostler József egy tanulmányában (*Die Anfänge der ungarischen Persönlichkeitsdichtung*, Petz- emlékkönyv) Petrus Herbertus XVI. századi cseh-morva testvérnek a kor cseh énekeskönyveiben (1566 óta) megjelent idevágó szövegeire hívta fel a figyelmet;² Kodály Zoltán pedig legújabb művében (*A magyar népzene*, 1937) többek között egy Balassi-formájú régi dallamot közöl s az *aabaab* rímképlettel kapcsolatosan arra figyelmeztet, hogy «már a himnus-költészet hozhatott hozzánk efféle formákat, mielőtt a francia eredetű Simeon-éneke s a 6-soros Balassi-strófa, mely a nép ajkára is eljutott, közkinccsé tette.»³ Ezúttal Trostler adalékából kiindulva iparkodunk a Balassi-vers kialakulásának történetéhez egypár zenei megfigyeléssel hozzájárulni.

Horváth Jánosnak egy idevágó megjegyzése nyomán már régebben utaltam rá, hogy a versforma közeli rokonai megtalálhatók a francia hugenotta zsoltároskönyvben, Marot és Béza kiadványában, nevezetesen a 3. és 19. zsoltár, valamint a *Simeon éneke* képletében; mindezek az énekek 1538 és 1551 között keletkeztek.⁴ E dallamok és a Balassi-forma első, embrionális magyarországi alakja (1546) között azonban hiányzik, helyesebben hiányzott, a közvetlen kapcsolatot; a forma Magyarországra vezető útja tehát távolról sem áll előttünk világosan, egyértelműen. Szerencsére Trostler adata itt ráirányítja a figyelmet egy «missing link»-re. A francia zsoltárdallamok ugyanis meglehetősen korán vándorútra keltek s 1566 óta

¹ IK. 1931. hangjegymelléklet VIII., XIII—XVI.

² Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 1933. 298—99 l.

³ I. m. 19. l.

⁴ Szabolcsi B.: *A XVI. század magyar históriás zenéje*, 1931. 11. l.

népszerű vendégei a cseh-morva énekeskönyveknek is. Így az 1606-i német nyelvű kiadásban, melyet használni módomban volt (Kirchengesänge, darinnē die Hauptartickel des Christlichen glaubens kurtz verfasst vnd ausgeleget find: jtzt abermals vom newen durchfehen vnd gemehret. ANNO, MDCVI. Hely nélkül; N. Muz. könyvtára, Mor. 582), hat francia zsoltár-dallamát találjuk: a 3. zsoltárét (262. l. *Der milde treue Gott* szöveggel, ez Petrus Herbertusé, akitől a gyűjtemény még 92 szöveget tartalmaz), a 25.-ét (243. l. *Von Ewigkeit* és 329. l. *O höchster Gott* szöv.), a 37.-ét (508. l. *Lasst uns mit Lust und Freud* szöv.), az 50.-ét (414. l. *Kommt her zu mir, ihr Kinder* szöv.), a 118.-ét (291. l. *Preis, Lob und Danck sei* szöv.) és a 138.-ét (187. l. *Mit Freuden zart* szöv.). Mindezek az énekek szövegükben nem a francia zsoltárok fordításai; azoknak csak dallamát veszik át, kisebb-nagyobb változtatással.

S é p e változtatások érdekelnek itt bennünket. Amint láttuk, az átvételek között ott szerepel a 3. francia zsoltár dallama, P. Herbertus szövegével. Hasonlitsuk össze e zsoltár eredeti francia fogalmazását azzal a formával, melyet a dallam a Herbertus-féle szöveggel kapcsolatosan, tehát az 1566–1606-i cseh-német énekeskönyvekben, magára öltött. (Meg kell jegyeznünk, hogy e kiadványokban általában kirívóan szétválik a dallam és a szöveg ritmusa, tehát uralkodó az applicatio-jelleg, noha egyrészkül, mint az 1606-i, eredeti német korálokat is tartalmaz.)

A francia (1539–51-i) fogalmazás szerkezete:

6–6–7 | 6–6–7 || 6–6–7 | 6–6–7

A cseh-német fogalmazás (1566–1606) szerkezete:

6–6–7 :|| 6–6–7

Pontosabb zenei elemzés szerint, az egyes sorokat kisbetűkkel, a szakaszokat nagybetűkkel jelölve, a két forma így viszonylik egymáshoz:

Francia fogalmazás:	A	B	C	D
	abc	def	ghi	jkl.

Cseh-német fogalmazás:	A	:		D var.
	abc			jff

Tehát az eredetinek első szakasza megismétlődik, a további részek helyett pedig az eredetileg negyedik szakasz első sora ismétlődik s befejezésül a második szakasz harmadik sora. Az eredeti ABCD képletből AAD var. lett, a forma összevonódott, egyszerűsödött — s ez egyszerűsödés révén lett belőle valóságos Balassi-vers.

csak annyi bizonyos, hogy mindezeknek a formáknak már magyar földre érkezésük előtt el kellett veszíteniük eredeti jambikus lejtésüket.

Csakhogy irodalmunkban a Balassi-forma csirája már 1546-ban jelentkezik (Hofgreff-énekeskönyv), 1560 óta pedig (Nagybánkai: *Hunyadi János*) már egy «túlfejlett» képlete, a 4×19 is jelen van! Hogyan magyarázzuk ezt a tényt? Ha feltesszük, hogy a cseh-német közvetítő-formának egyáltalán visszhangja támadt Magyarországon, el kell ismernünk, hogy ez már csak második, esetleg párhuzamos átvétel lehetett: a Balassi-forma e szerint, kétszer, kétféleképen érkezett Magyarországra, s átvételének két különböző útja volt. Legalább két útja; mert ha Kodály nyomán egyes idevágó középlatin formákat is figyelembe veszünk, még többféle eredet is lehetségesé válik. Azt kell mondanunk, hogy amint a nyelvnek vannak jövevényszavai, melyeket többször, többféle alakban vett át az idegenből: a meghonosodott dallamformák is hasonló törvényeknek engedelmeskednek. A Balassi-versnek is több, esetleg háromféle forrását s háromféle átvételét feltételezhetjük, mielőtt Balassi Bálint kezén oly végleges, klasszikusan magyar mintázást nyert.

De ezzel még korántsem jártuk be a Balassi-forma problémakörét. Tudvalévő — legutóbb ép Kodály figyelmeztet rá¹ — hogy a nép között élő vallásos és világi, Balassi-formájú énekek túlnyomórésztben reduktív formát mutatnak: a 9-soros strófat 6-soros dallamra fogják, oly módon, hogy a második 3 sorra megismétlik az első 3 sor dallamát. (Ez alól csak néhány egyházi népének kivétel, melyeket Volly István jegyzett fel újabban.) Ilyen módon, ha a 6-6-7 képletből összerakódó 19-szótagos «nagy-sorokat» ABC-vel jelöljük, az ABC formából AAB alakul, azaz a háromtagú forma zeneileg voltaképp kéttagúvá válik. Így él ma a Balassi-forma korai típusa, az 1546-os dallam is a nép között,

6-7 | 6-7 | 6-6-7 helyett
6-7:| 6-6-7 vagyis AAB alakban (*Imá-*

dunk tégedet).

Ugyanezt a módosítást mutatja a XVII. századi Balassi-formájú dallamok nagyrésze: AAB (*Tegnap gróf halála, Teremtett állatok*), sőt A⁵A⁵A (Misztótfalusi Kis Miklós *Síralmas panasza*). Kérdés: 'romlott' forma-e már ez, kései forma, utóhajtás — vagy kezdeti forma, ős-alak? Nem kell-e benne a gyaníthatólag legrégebb, kétsoros alapképlet hírhordóját látnunk? Nehéz, sőt lehetetlen eldönteni. A XVII. századi «nemesi» fogalmazás aligha egyeznék meg a mai népi formával,

¹ *A magyar népzene*, 1937. 52. 1.

ha nem lehetett volna szó már annak idején is kétféle, egy gazdagabb és egy egyszerűbb élő formáról. Gondolhatunk arra is, hogy a XVII. század Balassi-szerű énekei már nem számíthattak műzenei kezdeménynek, hanem inkább köztulajdonnak, népszerű és sokszorosan kipróbált mintának, mely e szerint a «Spätform» kategóriájába tartozik s csak véletlenül egyezik meg a kezdeti formával. A kettő között ez esetben egy virágzó, gazdagabb «középfomat» (zenei háromszakaszosságot) kellene elképzelnünk; de egykorú emlékekben ez a forma mindig csak szórványosan jelentkezik («Ó dicsőült szép kincs») s bajosan lesz valaha is szélesebb körben kimutatható.

*

A nyugati renaissance-költészet másfajta ösztönzésén nevelődött, kései utódja a Balassi-kor lírai formáinak a Himfy-vers. Eredete, mint már Szabó Mihály és Horváth János kimutatták,¹ a XVIII. századi rokokó ének-irodalomban keresendő, Petrarcaig csak közvetve nyúlik vissza; de minthogy eddig mindössze egyetlen 1790 előtti elődjét sikerült megtalálni (Kónyi János Gellert-meséi, 1776), legyen szabad e verstörténeti kutatásokat egy zenei adattal kiegészítenünk.

Bartha Dénes nagyértékű forráskiadványában, *A XVIII. század magyar dallamai*-ban (1935), 153. sz. alatt egy feltűnően gazdag s nyilván igen népszerű, németes vagy lengyeles hangú, XVIII. századvégi diákdallamot közöl 1791—1830 közötti kéziratokból. A legrégebb hozzátartozó szöveg szerzője Édes Gergely (*Hogy elhagytam a Muzsákat*), de a típus későbbi képviselői között Csokonai-versek is szerepelnek: *Az utolsó szerencsétlenség* stb., és amely bizonyosan erre a dallamra ment, bár a strófát egy sorral megkurtította s a vers 8-as sorai közül hármát 10-essé bővített: *A tihanyi echóhoz*. Az alapképlet a következő: 8—7—8—7—8—8—8—7, tehát egyszerű változata a már Szabó Mihálynál kimutatott proto-Himfy-versnek (8—7—8—7—8—8—7—7, Kónyinál, Gyöngyösi Jánosnál és másoknál). Ezt a dallamformát a muzikális Kisfaludy könnyen felhasználhatta, alig is kellett rajta változtatnia; csak az első fél-strófát kellett megkettőznie, esetleg (ha az Édes-féle változatot nézzük) az utolsóelőtti sort egy szótaggal megrövidítenie, — s készen állott a Himfy-vers. (Ez tudvalegőleg a *Kesergő* és *Boldog szerelem dalainak* formája; az *énekek* túlnyomórészt egyszerűbbek, a képlet első felén alapulnak, 7 esetben pedig — *Kesergő szerelem* IX., XII., XVII., XVIII., *Boldog szerelem* III., V., VI. — visszatérnek a Kónyi-féle típushoz. Ez is, az is a rokokó zenés formakészletéből merít; Kisfaludy későbbi,

¹ Szabó M.: *Kisfaludy Sándor és Petrarca*, 1927. 80—82. l. Horváth J.: *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*, 1927. 70. l.

németműveltségű megzenésítői, Spech János és mások, azonban nem ehhez a megmagyarosodott rokokó dallammintához, hanem a Schubert-dalokhoz fordultak ihletért.) Hozzátehetjük mindehhez, hogy a Barthánál közölt dallamot már korábbi előfordulásából ismerjük: Verseghy Ferenc *A Parnassus hegyén zengedező magyar Músának szózatá* című híres 1781-i kéziratos énekgyűjteménye, melyet zenei szempontból már Bogisich Mihály ismertetett¹, s mely hosszabb lappangás után legújában ismét a Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárának birtokában van (Ms. Mus. mus. pr. 1824), I. részében, 10. szám alatt, ugyanezt a melódiát tartalmazza, *Fülemile a hárfással* címen («Lantommal tegnap kimenvén»). A dallam ilyenmódon említésreméltó szerepet tölt be, nemcsak az irodalomban, ahol egyik legkorábbi elődjét mutatja be a Himfy-versnek, hanem a szorosán vett magyar dallamfejlődésben is, ahol egyike a nagyon csekélyszámú «közös», azaz Nyugatmagyarországot a Tiszavidékkel összekötő, katolikus és református énekgyakorlatban egyaránt otthonos rokokó-melódiáknak. Népszerűsége, melyet a *Tihanyi echó* dallamaként országszerte elért s még évtizedekig élvezett, csak megerősítette, felújította eredetének ezt a kétoldali gyökerességét — ahogyan Csokonai-féle szövegében is két táj, a Tiszavidék és a Balaton, ölelkezik mély melancholiával.

SZABOLCSI BENCE.

¹ *Magyar egyh. népénekek a XVIII-ik századból*, 1881. (Ak. Értekezések.)

OSSIAN TÁMADÓI.

Ossian ködalakjai és vérszegény történetei, szomorúsága és érzelgőssége, tudjuk, Európa-szerte megbabonázta az embereket — de nem mindenkit. Ha évtizedekkel megkésve is, a 'hódolat' nyomán megszólalt a 'bírálat', sőt a gúny csúfondáros szelleme is feltámadt ellene.

Külföldön korábban, de csakhamar nálunk is, akadtak írók, akik sekélyesnek érezték Ossian végeérhetetlen borongását, émelyítőnek mélységes szomorúságba süllyedt költészetét. Ellenérzését nem egy írónk leplezetlenül fejezi ki.

DESSEWFFY JÓZSEF azt írja Kazinczy Ferencnek, hogy nem igen tud hozzászokni az északi költészethez, így Ossianhoz sem, mert «ez a' szüntelen való köd és szomorúság nints meg a természetben.»¹

Ennél a higgadt, józanul megokolt vélekedésnél szigorúbb és érdekesebb a RÁJNIS JÓZSEFÉ. Az ossianizmust támadók között modorával, hangjával is meglepi a figyelőt ennek a deákos költőnek álláspontja. Ezúttal híres harcának az a hulláma érdeklí a kutatót, melyet Ossian költészete vert fel.

A kassai Magyar Museumban jelent meg Batsányi János dolgozata: *Ossian utolsó éneke*² és hexameteres fordítása: *Oskár halála*.³ *Toldalékot* is csatol hozzá⁴ s ebben azt tanítja, hogy még Aristoteles, Batteau és Home sem nyújthatnak olyan szabályokat, melyek alkalmasak volnának arra, hogy egy Shakespeare-t, Ossiant vagy Homerost neveljenek. Nyomatékosan rámutat egy mozzanatra: «...ha illendőül 's méltán énekeltem-e nyelvemen ezt a' ditső Bárdust, kinek lélekre-ható és az érzékeny 's nemes indulatú szíveket kedves elkeseredésre, édes bánatra gerjesztő Énekeit egész Europa bámulva tsudállya.» (320. l.) E bűvölet lelkes szólamai Batsányi tüzes ellenfelét, Rájnis Józsefet, ellenkező végre ragadják.

Rájnis mérges vitairatban válaszol Batsányinak (*Apulejus tüköre, mellyben a' kassai Proteusnak képét és annak sokféle*

¹ Kazinczy F. *Levelezése*, VIII. k. 372. l.

² 1788-ban, 41—50. l.

³ 1788—9-ben, 197—8. l.

⁴ *Toldalék A' Magyar Museum III-dik negyedéhez.*

csúfos tünéseit láthatni). A dolgozat kéziratban maradt, de az Ossianra vonatkozó rész, ha nagy késéssel is, napvilágot látott 1820-ban a Tudományos Gyűjteményben (1—51. l.). Hangoztatja, sohasem jutott eszébe, hogy Ossiant Homerossal, Vergiliusszal, Horatiusszal, Ovidiusszal egy polcra állítsa. Elismeri, hogy Ossiannak is vannak gyönyörködtető versei, akad nem egy szép hasonlata is, de sokszor «azon egy bakot nyúzza». Vétkéül tudja be azt is, hogy nem egyszer túlszárnyal a lehetőség határán. Akár Ossian, akár más szerzette ezeket a költeményeket, a régi jeles költők alkotásai mellett olyanok, «a' minémű a' filemiléknek gyönyörű énekléséhez képest az ökor szavának durva hangoztatja.» Nemcsak a borostyánt nem juttatná Ossiannak, de még arra sem tartja méltónak, hogy a borostyánfa árnyékában üljön. Rámutat *Fingal* hibáira. Lenéző gúnnyal szól alakjairól, majd szemelvényeket közöl belőle, közbevetve megjegyzéseit. Eles és fogas kifogásokkal hozakodik elő. Bírálgatása nem egyszer szörszálhasogatássá fajul: «De mit vesztegetem a drága üdöt ezen durva paraszt költeményeknek fordításával? Fordítsa, a kinek tetszik. Nékem már a gyomrom émeleg...» Kárhooztatja azt is, mennyire a «hihetetlenség» mezején nyargal. Arra az eredményre jut, hogy Ossian «híván Poéta». Nem dicső Bardus, mint Batsányi gondolta, inkább olyan, ki a deák bardus nevet érdemli meg. «Vakarj tova Ossziánoddal!»

Nem csodáljuk, hogy az antik költés nagyjait bámuló Rájnisnak nincs inyére Ossian költészete, de hogy ennyire ellenkező végletbe csap, hogy ilyen póriás nyelven szól róla, hogy miatta aprólékoskodón kötekedik, az csak forró vérmérsékletével és az elmégesedett harc kíméletlen szellemével magyarázható. Nem az esztétikai szempont mélysége sugalmazza neki Ossian értékelését, álláspontját kettős ellentét világítja meg: ha Batsányi rajong a kelta bárdért, ő csak ellene fordulhat; ha a görög-római költők eszményi magasságig óriásodnak előtte, akkor Ossiannak szánalmas kicsiséggé kell törpülnie.

Rájnis nyers vaskosságával szemközt szelidebb ÁRVAY GERGELY gúnyolódása. Árvay az ossianizmus egy sajátos irányát, a holdvilágos szerelmi epedést pelengérezí ki jóízű iróniával 1825-ben megjelent elbeszélésében, a *Rómán-kórságban*.¹ Amennyire ködbe vesznek Ossian tájai a természet végtelenében, annyira elfinomodnak, átszellemülnek, sőt megdicsőülnek szerelmi történetei — ellenük irányul a *Rómán-kórság*.

Az elbeszélés hőse, James, gazdag brüsszeli «fabricans» leánya, a negédes Benjamina, egészen nagynénjének, a román-kórságban szenvedő Lessence-nének hatása alá kerül. Magával viszi Párizsba, a Rozamunda «romános» nevét adja neki. Úgy hiszi, hogy az érzemény és finomság titkaival csak úgy ismer-

¹ Felső Magyar Országi Minerva (1825, 141—144. l.).

tetheti meg, ha az ossiani hangot kedvessé teszi előtte: «Mi pedig az ossiani hang? Az egy eleven 's világos belső sugallás, a' melly értelmünket az égi boltozat felé erányozván, 's mind azt, a' mi e' földön bennünket környékez, megvetteti velünk...» Scudéry, Gomèsné és Richardson regényeivel táplálja lelkét. Rozamunda csakhamar úgy találta, hogy méltó nénje társaságának «érezményes eszelősködés»-t túlzó tagjaihoz, kik magukat Oszkárnak, Fingalnak vagy «egyéb Ossian-tul éneklett» hősnek nevezték. Acélláncán függ azoknak a gazdag gyűrűknek gyűjteménye, melyekre az ossiani hősök nevét vészték. Mikor hazajön, kicsinyelve tekint családjára. Nővérének, Adelaís-nak férje, az érdes hajóskapitány, megrétfálja a másik sógorának Brüsszel mellett fekvő, regényes várában időző, Ossian-imádó leányt. Egyik jól éneklő matrózát átöltözteti és a vár alá küldi. Éjszaka van; Rozamunda-Benjaminá elábrándozik. Egyszerre megjelenik a gitáros jövevény, méla dalt énekel. A leány azt hiszi, hogy nénje társaságának egyik ossiani hőse jött utána. Az ifjú valamilyen emlékéért ostromolja:

Boldog egek! mért nem bírok
Ossiannak lantjával?

Talán meghódolna ennek
Szív repesztő hangjával.

Rozamunda már esküdni merne, hogy az «érzékeny» Oszkár esdekel hozzá. Ledobja neki derékövező szalagját. Másnap a matróz a családnak előmutatja az «Ossian-szinű pántlikát». Az eseten pompásan mulatnak. A megszegyenült leány, miután ilyen gyökeres orvosláson ment át, józan útra tér.

Az Ossian-imádat mint kóros jelenség, sok mélabúra hajlamos lelken hatalmasodott el, s nem egyszer szolgáltatott okot a gúnynak. Erről a szellemről tesz bizonyosságot Árvay Gergely elbeszélése is. Noha fogásai és indítékai az ismert kelléktárból származnak, az ossianizmusra való alkalmazásukban mégis frisseknek tetszenek. Olyan széles szépirodalmi keretben, annyi következetességgel, mint Árvay, nálunk senki sem gúnyolta ki az Ossian-dívatot.

Az ossianisták szertelenné fajuló túlzása ellen feddőzik négy évvel később KÖLCSEY FERENC. «Ez a majmolás az oka, hogy az úgy-nevezett Ossiani-Énekek, Anakreoni-Dalok s több effélék már régen rossz hírbe jöttek.»¹

Ezt a felfogást fejezi ki KISFALUDY KÁROLY is. Elbeszéléseiben már régebben is gúnyolta Ossian dívatját. *Andor és Juczi*ja 1824-ben találóan figurázza ki az Ossian-utánczók modorát: «Kapt meg, kezem, a hárfát, zengj magas éneket! Zúgásod legyen, mint a porkalapáló bikáé...» Vaskos befejezése és a stílus nagyratörő fellengése között pompás a komikai ellentét. *Hős Fercsije* is (1829) jóízű szatíra a lázas Ossian-imádat ellen.

¹ Muzáron, 1829. III, 131–132. 1.

Ossianos modorban rajzolt helyzetei és alakjai nincsenek komikai hatás híján. Így Hős Fercsi egyszer az Óslelket látja maga előtt: «Mi kerget ki a' sirból lelke nagyapámnak?» Tanulságosak befejezősorai: «Torja (lakodalma) után Fercsi táborba iramlék. S ha el nem szaladt, mint hős végezte világát. Hallgass kobzom! Fenn ragyog a' csillag, lent a' hír 's dicsőség. Ez béred, míg a' sajt-áros akarja.» Gúnyos érzületét 1833-ban szűk pántok közé szorítja az *Ossianisták* című epigrammájában: metszőn csúfolja a «nagy buzogánya alatt» orrára bukó majomsereget. Olyan egészséges kedély, mint a Kisfaludy Károlyé, nevetségesnek találja az ossianizmus elsekélyesedett divatját.

Epigrammás él villan Kiss SÁMUELnek *Denishez, az Elüzeon lakosához* című gúnyos iratában.¹ Nincs szellemesség híján, hogy az író Denisnek, a lelkes német Ossian-fordítónak, immáron az elysiumi mezők lakosának jelenti, szívbeli szomorúsággal, a kételkedők véleményét Macpherson megbizhatatlanságáról. Macpherson úgy adta ki csinálmányait, mintha azok Ossian alkotásai lettek volna. «Igy egész Europa meglegedést jelentő tapssal mene Macpherson elébe.» Utal az éleselméjű Johnson gyanakvására és Loing Malcolm (1808) nyugtalankodó skepszisére. Említi a *Skót Társaság* gyűjtését «s e' gyűjteményből csak egy ballada és rege sem hasonlita szórulszóra azon költeményekhez, melyeket Macpherson napfényre bocsátott.» Nincs azokban semmi lágyság vagy ossianos érzelmesség, «durva félvadak» azok. Sopánkodik: a világ milyen remekműveknek ítélte Macpherson készítményeit! Majd a home-rosi kérdés és a Tell-monda fejtegetésére tér, s közli Denis életrajzát. Ebben a kuszaszövetű fejtegetésben Kiss Sámuel kíméletlenül feltárja a rideg tényeket, kellemetlen meglepetést okozva a rajongóknak.

A lelkesedés hova-tovább fitymáló kicsinylésnek engedett helyet. Az ossianizmus irodalmi divatja komolyságának Rájnis József vitairata, Árvay Gergely elbeszélése, Kisfaludy Károly epigrammája és gúnyos novellái, Kiss Sámuel szatirája épen olyan beszédes tanúi, mint a lelkesedők hozsannái. A Rájnisok az advocatus diaboli tisztjére vállalkoztak ott, hol az áradozók ünnepi áhítattal áldoztak Ossian oltárán, s tagadhatatlanul fontos biznyságot szolgáltattak arról, hogy egy jelentős mozgalom negatív szellemű tanúi.

ELEK OSZKÁR.

¹ Felső Magyar Országú Minerva, 1835. I. 137—141. l.

GYÓNI GÉZA KÖLTÉSZETE.

(Első közlemény.)

Inter arma silent Musae. A klasszikus közmondás talán egy háborúra sem oly találó, mint a világháborúra. A világháború egyetlen magyar költője volt Gyóni Géza, de ő több is és kevesebb is volt, mint modern Tyrtaios. Nem a háború avatta költővé, hanem az ő géniusza avatta költői témává a véres és oly költőietlen tragédiát. Nem az itthon maradottaknak, a távolról nézőknek jó vagy rossz irányban túlzó fantázia-képeit szedte versebe, hanem a tudatos művész szemével mint együtt-szenvedő közkatona szedte össze a rózsákat a holttestekkel borított lengyel mezőkről. Szeretettel és hittel lelkesített, buzdított, de versei nem csupán lelkesíteni, hanem vigasztalni is akartak. Ezért kevesebb, mint Tyrtaios, mert a fény mellett az árnyékot is mutatta, és több, mert a háború magyar énekese¹ költő volt, a szó igaz értelmében, mégpedig hivatott költő.

Egy költő műveinek szinkronikus szemlélete inkább az esztétika feladata, az irodalomtörténész számára sokkal alkalmasabb a diakronikus tárgyalás. Kétszeresen az Gyóni Géza esetében, kinek élete oly szorosan összeforrott verseivel, hogy a véres-fekete háttér nélkül szinte elképzelhetetlen e versek irodalmi kritikája. Másodszor pedig azért volna nehéz Gyóni munkásságát az időrend figyelmen kívül hagyásával pusztán költeményei tárgya, hangulata vagy formája szerint osztályozni és elbírálni, mert életének különböző fázisai szinte áthidalhatatlan szakadékokat jelentenek az egyes verseskötetek között. Ilyenformán Gyóni műveit négy csoportba oszthatjuk.

1. Ifjúkori költemények. (*Versek*, Pozsony, 1904.)
2. Az Ady-hatás kora. (*Szomorú szemmel*, Budapest, 1909; *Élet szeretője*, Budapest, 1909—1917.)
3. A háborús korszak. (*Lengyel mezőkön táborház mellett*, Przemysl, 1914.; itthoni bővített kiadás: Budapest, 1915.)
4. A hadifogság kora. (*Levelek a kálváriáról* és más költemények a fogságból, Budapest, 1915.; *Rabságban*, Budapest 1915—17.)

¹ Kéky Lajos jelzője. (Budapesti Szemle, 1915. július. 134. l.)

1. Ifjúkori költemények.

*Csak szállnak árva, síró kis dalok
Mint koldusok a királyi házból...*

Nem célunk e munka keretében részletes életrajzot adni¹, a költő életének lényeges mozzanatai pedig amúgy is ismeretesek. Mégis egy pillantást kell vetni a miliőre, ahonnan Gyóni (valódi nevén Áchim, szül. Gyón, 1884) Géza elindult, és meg kell tekintenünk azt a testi-lelki örökséget, amelyet a költő a szülői házból hozott magával. Erre nézve hallgassuk meg magát a költőt:

Pirulva vallom, hogy a hátam	Harcokra, öklöző harcokra
Nem görnyedt s mellem nem zihál:	Apám e testet adta rám.
Bár sok telet keresztülfáztam,	De a lelkem halk rímek bokra,
Nem csetlem-botlom nyavalyásan	Zengeni kezd kis sírásokra —
S a vállam nem költői váll.	Poéta, szent volt az anyám.
-----	(<i>Archép helyett.</i>)

Hatalmas, atléta testalkatát tehát atyjától örökölte Gyóni, anyjától pedig a költői tehetségét. Ebből a szempontból tipikus rokonságot mutat annyi más magyar költővel, akiknek szintén édesanyjuk volt a költészetben megértő társuk, míg a realisabb és prózaibb gondolkodású apa a versírást vagy ujságírást mint nem komoly mesterséget ellenezte.² Tudjuk, hogy a gyóni evangélikus pap sem tudott sokáig belenyugodni, hogy fia — mivel a szíve szerint választott papi pályát tragikus öngyilkossági kísérlete miatt oda kellett hagynia — nem választ magának rendes megélhetést. Ezért kellett Gyóninak jobb meggyőződése ellenére előbb a jegyzőséggel, majd az irnoksággal kísérleteznie, míg végül hosszas ide-oda hányódás után mint szabadkai ujságírónak sikerült elhelyezkednie — de csak azért, hogy innen a világháború véres forgószele örökre elsodorja Szibéria hómezőire.

Anyjától azonban sokkal végzetesebb örökség is maradt Gyónira: a téboly. Mikor fiatalon szentnek nevezi gyermeke halála felett megőrült édesanyját, még nem látja a végzet sötét szárnyát, mely Szibériában várja, hogy megváltsa a földi lét borzalmaitól. Egyébként a két örökség: az atléta-termet és az elmebaj szorosan vág Kretschmer fiziológiai elméletével,

¹ Gyóni Géza pontos életrajza megtalálható: Nagy Lajos, *Egy magyar bárd sorsa*, 1917. és Balogh István, *Gyóni Géza szibériai életrajza*, 1927. Elég részletes adatokat ad Závodszy Ferenc, *Gyóni Gézája*, 1932, is.

² Vörösmarty, Petőfi, Ady, Móricz, V. ö. Goethe:
Vom Vater hab ich die Statur,
Des Lebens ernstes Führen,
Von Mütterchen die Frohnatur,
Die Lust zu Fabulieren.

hogy t. i. az atléta alkatú testben lakozó lélek sajátos betegség az esetek túlnyomó többségében a schizofrenia.¹

A húsz éves költő mögött anyja megőrülése és a maga nem sikerült, de súlyos következményű öngyilkossága áll mint döntő élmény, mikor 1904-ben első verskötetével a közönség elé lép. Ezt a kötetet híven jellemzi Kéky Lajos²: «Tartalmát főként tisztahangú, de igénytelen, panaszkodó, sóvárgó, szépelgő versikék teszik». Ennél többet valóban alig lehet mondani az ifjú költő bemutatkozásáról. Túlzó még itt Reviczky vagy Vajda «hatásáról» is beszélni³. Ifjú költőhöz — akinek még hozzá valóban nem rózsás az élete — természetszerűleg illik ez a búsongó, sőt szenvedő hang:

— — Fülébredék.
Hűs szél csapkodja a homlokom,
Köröttem néma még a táj;
Az éj szerelmesét siratja,
Ragyog a fűvön gyöngyharmatja . . .
S izzó fejem kezemre lehajtva
Tünődöm hosszan — csalfa álmokon . . .
(*Álmodás.*)

Vagy:

— Virágtalan nyaram virágát
Füléd szórom — és körül szállják
Fejed a szomorú, árva dalok . . .
Szép temetés lesz s én is meghalok.
(*Vallomás.*)

A halál egyébként gyakori, visszatérő témája Gyóninak és már ezekben a korai versekben is nagy szerepet tölt be, akár mint valóság, akár mint szimbólum vagy kép. A későbbi Gyóni-témák közül hasonlóképen megtalálhatjuk már ezidőben is szerelmi verseinek egyik jellemző formáját: a «kivetítést»:

Érezni azt, hogy érettünk száll
A vágy, a sóhaj s hull a könny,
Oh mégis — titkos, szent öröm.
(*Érezni . . .*)

Gyóni nem volt a boldog szerelem költője, sem sorsa, de egyénisége sem teheték azzá. Érzelmait tisztán és őszintén a *vágyban* tudta kiélni, és megvolt benne a schizoid⁴ típusra jellemző «félelem a beteljesedéstől.» Ennek nyomát is megtaláljuk már a *Versekben* is:

S bár csócod visz az üdvösségre
S a vágy alatt szívem elégne,
— Rá hallgatok, azt súgja; még ne!
(*Hópelehek.*)

¹ Szirmayné Pulszky Henriette: *Genie und Irrsinn im ungarischem Geistesleben.* München, 1935. 97—99 l.

² Kéky Lajos i. m. 135 l.

³ Závodszyk Ferenc i. m. 6 l.

⁴ Pulszky H i. m. 97 l.

Szemrehányást tesz a sorsnak, hogy ilyen érzékeny lelkű nőt miért is küldött erre a világra:

Mért nem maradt a csillagok között,
Ragyogva glóriás fejével?
Halandó testbe, földre költözött,
S lelkére ráborult az éjjel...

Ezeket a sorokat saját sírjára is ráírhatta volna...

A szemrehányás azután már magának az anyának szól: mért maradtak árván öten? Azért, mert ő *egy*et nagyon-nagyon szeretett! Ha könnyelmű, léha asszony lett volna, nem ölte volna meg a csapás. De a költő tudja, hogy hiábavaló itt a féltékenykedés; ha senkinek, de neki, a költőnek, meg kell értenie a mártirasszony sorsának szépségét és meg is értette mindig:

Utam sem volna bús a házig,
Hol most a lelked úgy hiányzik.
És öt gyermeknek a szívébe
Nem volna most — egy szentnek képe...

Amint látjuk: ennyi az útravaló! Ígéret van e versekben, de csak gyenge, halvány ígéret. A költő még keresi önmagát, keresi a formát, a hangot. Érzi, hogy a magyar irodalom nagyjai már elmondtak mindent, ami elmondható, a magyar líra megérett a megújulásra, de a képzelődő, mélabús költő nem elég nagy arra, hogy ezt a hivatást betöltse. Ő még csak a régi hangján dalol, hozzáadva a megszokott formához saját lelkének néhány friss, új színét. A döntő szót másnak kell kimondania. Talán bántó lesz ez a szó, talán diszharmónikus az Arany-harmóniához szokott magyar füleknek, de az ifjú költő szomjasan szívja magába a soha nem hallott verseket, a költőt, «aki mégis új s magyar»: Ady Endrét.

2. Az Ady-hatás kora.

*És utálod e tolvaj kicsi bandát,
Mint én utálok s kinek bátor wén
Mágnes szekered hiába rohant át.*

Ady Endre költészetének nagy hatását Gyóninál egyik kritikusa sem próbálta még eddig tagadni, csupán a hatás nagyságát mondta az egyik nagyobbknak,¹ a másik kisebbnek,² nyilván a szerint, mennyire ismerték vagy szerették Adyt. Szerintünk a kérdés eldöntéséhez nem elegendő aprólékos gondnal kikeresni a Gyóni-versekből azokat, amelyek nyilvánvaló és közvetlen Ady-hatást mutatnak (csak találomra: *Hideg*

¹ Dr. Boross Elemér: *Gyóni Géza*. Mezőtúr, 1927.

² Závodszy Ferenc i. m.

tavak táján, Senki küldöttjei, Gögös Hunniában, Aratás nélkül, *Mea culpa*, stb.) vagy a szinte szószerint átvett sorokat¹ — idézett kritikussai valóban számos versről mutattak ki közvetlen, vagy közvetett, tudatos, vagy öntudatlan Ady-hatást. Én csak egy párhuzamra akarom felhívni a figyelmet, mely az egész problémát is megvilágítja. Hasonlítsuk össze Ady *Sorsom ellopója* c. versét — tudtommal ez még másnak nem tűnt fel — Gyóni *Életem* című versével:

Ady (1910)

Ki az én sorsomat ellopta,
Láttam,
Nipponban vagy Afrikában;
Nem emlékszem.
Aratott és eredmény kévék
Halmaza és kincse előtte.
Fiatall volt, holott miként én,
Tápostá harmincadik
Évét.
Szinte robban még az erőtlől,
Hogy a munkától hazatért
S akkor
Fiatall feleséget csókkolt
Tűzesen a hűs alkonyatkor
S gyermekek játszottak a kertben.

Verten:

Én is ott voltam tönkreverten,
Idegen koldus azon arccal,
Korral
S ő élettől mámorosan
Jókedvűen kínált meg
Kenyérrrel és almaborral.
Az udvaron vackot vetettek
S némán
Titokban oldottam kerekét
S neki a hűs országutaknak
Szaladtam futva, szökkve
Sorsom tolvajától örökre.

Gyóni (1914)²

Hol éltem eddig, jaj hol éltem?
És merre jár,
Kivel életem elcseréltem?

Rágörnyedek az asztalomra
És átkozom,
Ki az életem bitorolja.

Vacogva járok fagyos télben
És valahol
Jár a bitorlól, napos délen.

Gazdagok asztalához ül le
S neki zenél
Az élet mesterhegedűje;

Aranymezők neki teremnek
S ebéd után
Havanna-füstnél elmerenghet.

Kék távolok titkukat tárják
S ha kedve száll,
Kék távolon autón száll át

S hol pálmakertes örök nyár van,
Egyet füttyent
S leszáll a hercegnő parkjában.

Az asszonyom ágyára ül le
S neki zenél
Minden mómornak hegedűje.

Ha egyszer szembehozza útja,
Ő lesz a szép
S én leszek a rútak rúttja.

Göggel nevet szegény arcomba
S csak én tudom,
Hogy mindenét tőlem rabolta.

¹ Gyóni: «Mikor a halálgép muzsikál feletünk».

Ady: «S jön a halálgép muzsikálva».

Gyóni: «Hiába vársz reám hófehéren».

Ady: «Hiába kísértesz hófehéren».

² V. ö. még Ady *Aki a helyemre áll* c. versét.

Amint látható: alapgondolat, szerkezet, versforma feltűnő hasonlatosságot mutatnak. Itt már nemcsak egy-egy képről vagy hangulatról van szó, hanem egy *egész versről*. Némi könnyelműséggel szinte a plágium vádját lehetne Gyónira fogni. A probléma azonban ennél bonyolultabb, és mélyebben kell leszállnunk a két költő egyéniségének mélyére, hogy azt a szinte misztikus kapcsolatot feltárhassuk, mely Gyónit Adyhoz fűzte. Mert ez a kapcsolat valóban több volt egyszerű mester-tanítvány vagy költő-utánzó viszonynál. Hogy mennyire több volt, azt megvilágítja Boross Elemér egyik igen érdekes megfigyelése.¹ Gyóni przemysli kötetében van egy *Tábortűz mellett* c. vers, és azonos címmel találkozunk Ady *Halottak élén* (1918) című kötetében. Bár Ady a verset korábban írta, Boross nem tartja valószínűnek, hogy Gyóni olvasta. A két költeménynek azonban nemcsak a címe, hanem a hangulata és tartalma is sok hasonlóságot mutat, nem is beszélve a párbeszédes, kurucos versformáról, melyet Ady is, Gyóni is szeretettel alkalmaznak. (Bár a Gyóni-vers itt egészen tipikus Balassi-hatást mutat.) Kéky Lajos² idézett cikkében tagadja, hogy Gyóni versei tudatos Balassi-hatást mutatnának; így érvel: «Nyilván a magyar léleknek ugyanazokat a húrjait illették a hadiélet eseményei ő benne is, melyeket megszólaltattak egykor Balassiban és a kuruc költőkben.» Ezt az érvelést nem tehetjük magunkévá, cáfolatára még visszatérünk a háborús versek tárgyalásánál,³ mégis finom pszichológiai megfigyelés, csak hogy nem Balassira, hanem — Adyra alkalmazva. Ha tehát megfigyeljük a két író egyéniségében és életében megmutatkozó hasonlóságokat és különbségeket, előttünk fog állni az Ady—Gyóni probléma megoldása is.

Szerény, csendes kis vidéki házból indult el mindkettőjük útja. Gyóni atyja luteránus pap, Ady anyai ősei kálvinista prédikátorok voltak. Elindultak, hogy a szülők kívánsága szerint rendes, polgári pályát válasszanak maguknak, Adyt főszolgabírónak szánta atyja,⁴ Gyónit pedig (a papi pályáról való tragikus lesiklása után) jegyzőnek. Így kötöttek ki azután mindketten az újságírásnak az öregek szemében kétes existenciájánál, mely Petőfi óta az egyetlen megélhetési pálya a legtöbb magyar költő számára. Arany Jánosból mint jegyzőből lett országos, sőt világhírű költő — az Ady—Gyóni típust nem ilyen fából faragták. Íróasztali munkát csak a redakciós gépek bűvös kattogása mellett tudtak végezni, de azt aztán szívből és igazán jól. Mindketten kiváló újságírók voltak.

¹ Boross i. m. 55—56. l.

² Kéky Lajos i. m. 138. l.

³ Boross egyébként külön fejezetet szentel az Ady—Gyóni kuruc verseknek. I. m. VII. fejezet 49—58. l.

⁴ Ady Lajos: *Ady Endre*, 43. l.

Eddig a külső hasonlatosság, mely még nem jelent szükségképi kapcsolatot, hiszen legtöbb magyar író sorsa valahogy így indul. Csupán az érdekes, hogy a belső párhuzamot milyen szépen körvonalozza a külső. Gyóni is, Ady is képzelődő, önkínzó lélek. Az Arany Jánostól való különbözőség lényegbevágóbb, mint gondolnók. A modern tipologia ezt úgy fejezi ki, hogy a schizothym embertípushoz tartoztak,¹ vagyis ahhoz az embercsoporthoz, melynek az élet reális feléhez kevés köze van, lelkük a misztikum és a fantázia világa felé hajlik, és ha életük vonalát megtöri valami, akkor végzetes hasadás támad külső és belső világuk között.² A «sötét hatalmak» már ifjúkoruk kezdetén ott ólálkodnak körülöttük és elkezdik romboló munkájukat a két ifjú költő lelkén. Rányomják bélyegüket vidám, szerelmi dalaikra, és az élet mögött ott leselkedik mindenütt a halál. A téboly, mely mindkettőjüket a sirba vitte, ott fenyegetett mögöttük már korán: Adynál az ifjúkorában szerzett betegség, Gyóninál a végzetes anyai örökség formájában.

Lehet-e ezek után csodálkozni azon a döntő hatáson, melyet Ady Gyónira gyakorolt? Gyóni volt a kisebb tehetség, sőt hét esztendővel fiatalabb is volt, természetes, hogy Ady hatása alá került. Ady hazatért Párizsból Léda asszony emlékével gazdagon és végigzengette új dalait «dacos Hunniában» — vagy ahogy Gyóni mondja: «gögös Hunniában.» Gyóninak nem volt olyan megtermékenyítő műzsája, mint Adynak Léda; az ő Léda-zsoltárait, melyeket Szibériában fog megírni, még a jövő homálya borítja. Élet, halál, szerelem — kifejezés, forma szempontjából saját magát látja Ady verseiben és örökíti meg ezeket verses köteteiben (*Szomorú szemmel, Élet szeretője*), sőt mikor már régen elvált a két költő külső és belső életútja, Gyóni politikai versei, (pl. a *Márciusi akarat*) melyeket az orosz forradalom kitörése idején írt, még mindig mutatják a nagy rokonságot Adyval, a hazai forradalom költőjével. És rokonok abban is, hogy a végzet jótékony keze eltakarta előlük a megénekelte és szentnek tartott forradalmak sorsát, megőrizte őket a kiábrándulástól. Így — bár időben két év a különbség — valójában egyszerre hal meg a két költő: akkor, mikor meg kellene érniük eszméik sárbatiprását. Hiszen a végzet néha kegyes a költőkhöz is. Így történt, hogy a két pálya, mely eleinte párhuzamosan futott, aztán szétvált egészen, ismét találkozott — a végtelenben: a halálban és örökkévalóságban. Itt is osztoztak sok nagy magyar költő sorsában, kik életük végét keserű számkivetésben élték le: Berzsenyi, Katona, Bessenyei, Kölcsey sorsában. Egyiket Szibéria örök

¹ Pulszky H. i. m. 97. l.

² Kretschmer: *Körperbau und Charakter*.

tele zárta magába, másikat a Szibériánál is keserűbb meg-
nemértettség magányosságá...

Most már megérthetjük azt is, hogy Gyóni nem hitte magát
soha Ady Endre utánzójának (*Ady Endréhez*), sőt megvetette
mélyen «a kis tolvaj bandát». Bizonyos, hogy távol állott ő az
«adyendréskedőktől», akik épen úgy nem értették Adyt, mint
ahogy ellenfelei sem akarták érteni. De Gyóni értette. És ha
egyéb érdeme nem volna Gyóninak, mint hogy Ady legtehetsége-
sebb tolmácsolója volt, ez elég volna ahhoz, hogy előkelő he-
lyet foglaljon el az irodalomban.¹ Gyóninak minden adottsága
megvolt, hogy Adyt a legszebben és az Ady-ellenesek számára
is tetszetősen tolmácsolja. Képessé tették erre egyéniségének
végzetesen rokon vonásai, de képessé tették még egészen
elütő tulajdonságai is.

Gyóni Géza evangélikus, Ady református. De míg Gyóni-
nál a lutheri vallás mindvégig élmény marad, addig Ady
kálvinista voltából gyakran inkább prestige-kérdést csinál,
mert ez «a magyar vallás» és ő a «nyakas kálvinista». Gyóni
lelkéből sohasem hal ki a tiszta vallásosság és istenfélelem,
Adynál a babona és a vallás lelkének ugyanabban a régiójában
vannak, innen meríti az anyagot Isten-verseihez.² Gyóni
verseiben a keserű, sötét Ady-problémák megszélidülnek, a
forma lágyabb vonalakba hajlik; lelke átszíri Ady köl-
tészétét és csak azt tartja meg belőle, ami szelidebb és főképp
optimistább lelkének megfelel. Eltanulja a szimbolumot is
Adytól, de a tiszta szimbolizmusig ritkán jut el (*Örök mise*,
Ékszerék), megmarad a nagyon színes, nagyon élénk és kép-
szerű hasonlatoknál (halál apródja — kis golyó stb). Hogy
ugyanaz a gondolat mennyivel lágyabban és szelidebben jut
kifejezésre a két költőnél, ebből a célból idézzük ismét a két
költő egy-egy azonos témájú versét:

Ady: *Én kifelé megyek.*

Egy-egy szitok, szép szó üvöltés
Jön messziről még-még utánam,
Zugó fülemig alig ér el,
Mértőldeteket lép-lép a lábam,
Én kifelé megyek.

Hátul: egyre messzebb az élet,
Elöl: jön-jön az ismeretlen,
Nem gyűlölöm, kiket gyűlöltem,
Nem szeretem, kiket szerettem,
Én kifelé megyek.

Mit hagyok itt, nem is tudom már.
Messzebb-messzebb visz minden óra.
Fekete zöld habérfák terhe
Eszik a bús távozóra,
Én kifelé megyek.

¹ Ne felejtjük el: itt még a háborúelőtti, a «relatív ismeretlen» (Rá-
kosi Jenő) Gyóniról van szó!

² Révész Béla: *Ady tragédiája*, I.

Gyóni: *Én is elmegyek.*

Egy este majd csak én is elmegyek.

Pár régi butor árván és busan áll itt.
Kis asztalon a lámpa arasznyi kört világít.
Szép őszirózsa hervad vetetlen hideg ágyon,
Megsimitom még egyszer s a kis szobát bezárom.

Egy este majd csak én is elmegyek.

Álmos komondor kikísér farkcsóválva,
A falu alszik. Jó mély a falu álma,
S mikorra ébred s megmosakszik rendben,
Ki kérdi, bánja, hogy én merre mentem
És hol takarnak barna, nagy hegyek.

Egy este majd csak én is elmegyek.

Ez a két vers elmond mindent. Gyóni lelkéhez közelebb állt mégis a valóság, mint Adyéhoz, és az Ady keményen patogó sorainak Gyóninál dallamos melódiák felelnek meg.

Ennyi körülbelül az, amit Gyóni két kötetéről az Ady-hatás elemzése után mondani lehet. Összehasonlíthatatlan nagy fejlődést mutatnak a *Versekk*el szemben; aki előttünk áll ebben a kötetben, kész költő, ha nem is úttörő. Témákban is gazdagodott első kötetéhez képest. Mindig többet jelenik meg az elsőben még elvétve mutatkozó halál (*Halál apródja, Az én örömöm, Ha én megyek, Én bús utam, Magamnak mondom, Szabad-e még: «Nem is élő leány volt»*). Szerelem és halál mindjobban egymásba fonódnak, ami a későbbi Gyónira továbbra is jellemző, és amit már első verseiben is megtaláltunk még kiforratlan, erőltetett formában. Itt már művészien jelenik meg a Gyónira oly jellemző élmény:

Ki vagy? Honnan jössz? Nem baj! Szeretlek.

Ha a halál vagy, jobban szeretlek. (*Álmok asszonya*)

A lágyan daloló szerelmi versek mellett most már megjelenik a finom erotika is. Gyóni erotikája sohasem bántja a legkényesebb izlést sem. Csak annyiban modern, hogy elveti a Petőfi-utánzókat óta kötelező «barna kislány» szólamot, és ki meri mondani, hogy a nőnek teste is van. A csupán erotikus élmény egyébként elég ritka Gyóninál, különösen a fentemlített halál-komplexus miatt — vagy, amint a *Megjöttem* című versében, más indítéktól színezett:

Mert míg rabszolga-szív nyög e világon,
Szeretőd könnyes fekete szemén
Égő tüzes kín a csók és az álom.

Itt például lehetetlen nem gondolnunk Petőfi *Szabadság, szerelem* jelszavára.

Az Ady-hatás nyomán találunk e kötetekben elkeseredett, a magános költő magános útján kesergő, dacos, hetyke vagy tragikus hangú verseket is (*Senki küldöttje, Az én utam, Üzenet a kályha sutba, Ha a függőnyt leeresztem*), és ezenkívül néhány szép önkínzó vallomást (*Aratás nélkül, Átok alatt*).

Általában, van szép vers nagy számmal ebben a két kötetben, bár az eredetiség babérjait Ady ekkorra már learatta. Van azonban Gyóninak egy verse, mely önmagában elegendő volna, hogy írója nevét megörökítse — a sokat idézett, sokat vitatott, nagy hírre kapott Gyóni-vers: *Cézár, én nem megyek*. A költemény valóban méltán lett olyan híres, bár talán — mint ezt oly gyakran láthatjuk — nem csupán magas költői értéke miatt. A római legionista, az «élet szeretője», fellázad az öt halálba parancsoló cézár ellen és egyetlen dacos kiáltással megtagadja, hogy «rongy életét», mely mindennél drágább, odaadja Cézár hódító dühének és ott-hagyja érte asszonyát, gyermekeit. Ismerve Gyóni háborús népszerűségét és tragikus végét, érthető, hogy ez a vers méltán adott, sőt ad is sok vitára alkalmat. Felvetették azt a kérdést: pacifista volt-e Gyóni, a világháború magyar énekesé? Hogyan fér össze ez a vad élni akarás a Tyrtaioszszereppel? Legtöbbször úgy vélik a kérdést megoldani, hogy azt mondják: az 1913-as boszniai hadjáratához Gyóninak nem volt semmi lelki köze, önként választott közlegényi sorban vett részt Bosznia annektálásában mint pionir, míg a világháború mint az egész magyarság ügye ihlette meg. Mindezeknek a vitáknak és érveléseknek egyetlen eredendő hibájuk az, hogy közben sok elvész a vers művészi szépségéből. Pedig ez a vers a Vers, amelyre minden költő vágyik, hogy egyszer megírja — ebbe a formai és kifejezési magasságba Gyóni is még csak egyszer jutott el (*Csak egy éjszakára...*). Vajon a huszadik század embere, aki még hozzá művész és költő, elvben lehet-e más, mint pacifista? De vajon Gyóni boszniai élményei — már amit reálisan átélt — elég magyarázatot tudnak-e adni egy ilyen sui generis művészi vers megszületéséhez? És vajon lényeges lesz-e a száz év után eljövendő olvasó számára, hogy hol és milyen körülmények közt írta le Gyóni:

Vérben úszik vad hegyek orma,
Paskolja vér, paskolja ár,

S engem a halál dárídóra
Cézár parancsa vár.

Menni kell, mert «kell a halál cseléd».

Már összeszedtem kis cókómkom,
Indulni kell. Jaj, hogy lehet?

Vérben úszik vad hegyek orma,
Cézár én nem megyek.

És fokozódik tovább, mind tovább a szent «életigenlés». Ragyogó színekkel tárul elénk család, asszony, otthon: nem lehet ezt mind itthagyni és «elmenni bús fűrtnek a halál-szüretre»:

Én tölem véres koronádat
A sárba vághatod.

Cézár az én életem felett
Én is cézár vagyok.

Melyik Isten nevében trónolsz?
Mily örület adott jogot,
Hogy istenadta életemmel
Játszók pallosod?

De bitangul a mézszárszékre
Cézár, én nem megyek.

Az élet szent dala ez minden erőszakkal szemben. Nem a pacifizmusról van itt szó, hanem arról, hogy mindenkinek megvan a maga szent, egyéni joga ahhoz, hogy saját életét élje. Senki sem kényszeríthet másra... És Gyóni saját tragikus költősorsához hozzátartozott a világháború, a fogság és a halál... Csodálatos valóban, hogy ez a nagy életszeretet mennyire kirí Gyóni fájdalmas, a halállal oly korán eljegyzett versei közül. — Ha Gyóni egész munkásságán végig megyünk, látni fogjuk, hogy a költő legszebb alkotásait mindig a *vágy* ihlette, sohasem a meglévő teljesség. A *Cézár én nem megyek* is csak ezen az alapon illeszthető szervesen Gyóni többi versei közé. Nem az életigenlés, hanem a vágy dala ez a vers is. A költő, aki mindig egy kicsit kívül állt az életen, szeretne ilyen vad, elkeseredett vágy-nyal ragaszkodni az élethez: jó volna élni, jó volna szeretni, nem pedig mindig a halálra gondolni... Talán ez a csodálatos vers megfelelő magyarázata! Itt nyer értelmet a kötet címe is és nem az azonos című versben. (*Az élet szeretője*).

Ez a kötet és ez a vers betetőzése mindannak, amit Gyóni Adytól, a vele oly sokban rokonlélektől tanulhatott. Ha Gyóni pályája itt megszakadt volna, emlékéért *Cézár én nem megyek* című verse akkor is megőrzi, de akkor azok közé az írók közé kellene sorolnunk őt, akiknek *egyszer* sikerült igazán nagyot alkotniuk (Katona, Teleki, Madách), ami oly gyakori jelenség éppen a magyar irodalomban. Szerepe az elkésett közvetítő lett volna a régi irodalom és Ady között. Itt érkeztünk el azonban a fordulópont-hoz, ahol a két költő útja elválik, ahol egyéniségük alapvető sajátosságai kiütöznek, amikor Gyóni Géza is megtalálja önmagát és nem tart meg az Ady-hatásból többet, mint kicsiszolódott formakésztségét. Ez a fordulópont, mely annyi életet sodort a mélybe, amely azonban a «relatív ismeretlen» költőt a népszerűség, sőt a halhatatlanság szárnyára kapta: a világháború.

MIKOLA GÉZA.

ADATTÁR.

GYULAI PÁL LEVELEI IMRE SÁNDORHOZ.

(Harmadik közlemény.)

39.

Tisztelt barátom!

Vettem szíves levelét a «Magyar szóképzés» című műve kéziratával együtt s mindjárt áttettem az I-ső osztályhoz, hova különben egyenesen küldhette volna, mert ez tisztán az osztály ügye s magának az akadémiának csak annyiban [van] hozzá köze, a mennyiben a költségvetést véglegesen ő hagyja helybe.

A munka elfogadása kiadásra (t. i. nyomtatás és tiszteletdíj, ez utóbbi ívétől 30 ft.) azt hiszem nem fog nehézségbe ütközni. Nehezebb lesz a határozat végrehajtása. Az akadémia vagyonának nagy része földhitelintézeti papirokból áll, a melynek kamatja 5-ről négyre szállíttatott le. E körülmény a tavalyi költségvetésünket egészen feldulta. Egy pár munkát (Finálytól, Simonyitól) e miatt nem tudunk kiadni ez évben s a jövő évre halasztottuk. A jövedelem az idén sem igen fog javulni s nem tudom, hogy a jövő évben megjelenhet-e tisztelt barátom munkája vagy legfeljebb csak nyomtatása kezdődhetik meg. Azonban ez későbbi kérdés, most fődolog, hogy a munka december közepéig megbíráltassék, elfogadtassék s a költségvetésbe egészben vagy részben fölvetessék, a mi mindig decemberben szokott megtörténni. Az októberi osztályértekezleten tüstént kineveztetem a bírálókat s felkérem Hunfalvyt, hogy egyik ő legyen, tisztelt barátomat pedig koronként értesítem az ügy állásáról.

Vajda és Ábrányi munkáit, ha lehet még ma, ha nem egy pár nap alatt minden esetre megküldöm. Az *Trodalom és kritika* cikket várom. Az *Irene* már ki van szedve s a revisiót belőle holnap megküldöm. A novemberi számban követni fogja ezt társa. Bocsánatot kell kérnem szórakozottságomért *Irenét* illetőleg. Levelét nem érthettem egészen, mert a másik lapra írt jegyzetet nem olvastam el, azt hívné, hogy az első lapon bevégződő levélhez nincs semmi mellékelve. Csak újabb levelét véve, vettem észre, hogy a levél másik oldalán állott a jegyzet.

A mit a francia novellákra nézve ír, erre, valamint a Kazinczy életrajza ügyében, a legközelebbi alkalommal válaszolok, mert most meg kell

szakítanom leveletem akadémiái ügyek miatt. Hála Istennek csak szeptember végéig helyetteskedem, igen megviselt ez a félesztendő s alig jutott valamire időm.

Buda-Pest szept. 17. 1887.

tisztelő barátja *Gyulai Pál*.

Gyulai Pál már 1887. júl. 18-án Szász Károlynak egyik barátjához, valószínűen Szilády Áronhoz írt levelében említette, hogy Imre Sándor a Kazinczy-életrajz megírásáról lemondani látszik. Gyulai szerint Imre Sándor azt hiszi, «hogy az Akadémiában, nem igen óhajtják, hogy ő Kazinczyva foglalkozzék».

40.

49/1887.

Nagyságos Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy az I-ső osztály f. hó 8-án tartott értekezleti ülésében a Gorove-pályázat egyik bírálójává választott. A pályaműveket ide zárva küldöm azon kéréssel, hogy azokat két hónap alatt elolvasni, s bírálatos véleményét rólok hozzám beküldeni szíveskedjék, a pályaművek visszacsatolásával.

Az I-ső osztály ugyanaz ülésében «A magyar szóképzés» című kézirati műve bírálatra adatott.

Teljes tisztelettel aláatos szolgálja

Gyulai Pál osztálytitkár.

Buda-Pest 1887 október 11-én.

41.

Tisztelt barátom!

Szíves levelére csak most válaszolhatok, a midőn az egyetemi és akadémiái szünidő bekövetkezett. Fájdalom szerkesztői szünidő nincs, de azért most már több a szabad időm.

A magyar néphumorról írt értekezését örömmel vettem s örömmel kezdeném meg vele a *Szemle* jövő évi januári füzetét, ha a Kisfaludytársaság érdeke mást nem tanácsolna. Semmi nemű eredeti irodalomtörténeti vagy aesthetikai munkánk nincs, a melyet a Kisfaludytársaság hatvan íves vállalatának közelebbi cyclusában adhatnánk. Nem volna-e hajlandó átengedni munkáját e célra. Ugy hiszem tenne mintegy 10—12 ívet, s bár itt a tiszteletdíj csekélyebb, de az ív is sokkal kisebb, mint a *Szemlé* s így a tiszteletdíj itt is ugyanannyi volna. Ha beleegyeznék e tervbe, a szeptemberi ülésen felolvasnánk belőle egy részletet, kiadnók bírálatra nekem és Szász Károlynak s a jövő évben sajtó alá adhatnók.

Szíveskedjék erről mielőbb értesíteni. Ha nem találná helyesleni tervemet, akkor a jövő évi *Szemlét* munkájával fogom megkezdeni. A mi a kisebb közleményeket illeti, küldjön minél többet. A Dóczy Faustjáról írt jegyzeteket is szívesen veszem. Kisebbsz cikkeket nehezen kapok s a legtöbbet sok zaklatással szerzem be.

Budenzzel a minapában beszéltem s azt ígérte, hogy a nyári szünidő alatt figyelmesen elolvassa munkáját s őszre beadja róla bírálatos véleményét.

A Henri Estienne munkáját nincs miért visszaküldeni. Azt ajándékba küldöttem önnek az akadémia nevében. Ugyanis Ristelhuber a kiadó mintegy harmincz példányt küldött az akadémia tagjai közt való kiosztás végett. Így jutott önnek is egy példány.

Holnap egy hétre Erdélybe utazom, s visszatérve egész szeptemberig Leányfalván és Pesten fogok tartózkodni.

Jó egészséget s vidám kedvet ohajtva maradtam

tisztelő barátja *Gyulai Pál*

Buda-Pest jul. 3. 1888.

Imre Sándornak *Estienne Henrik, mint francia ortholog* című dolgozata a Budapesti Szemlének 1888. évi LIII. kötetében a 126—137. lapokon jelent meg. Henri Estienne munkája: *Deux dialogues etc.* Par Ristelhuber. I. II. 1885. Paris.

42.

Tisztelt barátom!

Ide zárva küldök hivatalosan két kötet kéziratot, melyről véleményadásra kéri fel tisztelt barátomat az I-ső osztály. A szerző nem arra kéri az akadémiaát, hogy munkáját kiadja, hanem csak arra, hogy némi segélylyel tegye lehetővé megjelenését. Az I-ső kötetet szintén segélyezte az akadémia 300 forinttal, a segélynek a többi kötetekre való kiterjesztését is kéri a szerző. A segélyezett munkák is bírálatra adatnak. Az I-ső kötet Pulszky véleménye alapján részesült segélyben, de Pulszky most nem levén tagja az osztálynak, tisztelt barátomat bízták meg a véleményadással, mint [*a ki*] az olasz költészettel foglalkozott. Nem szükség hosszas bírálatot írni, elég ha egy pár vonással jellemzi a munkát s véleményt ad arról, hogy ez újabb kötetek megérdemlik-e a segélyt vagy nem. A kézirat természetesen az akadémia költségén küldendő vissza.

Budenz elvégre jelentést tett tisztelt barátom munkájáról, de csak szóbelileg, ígervén, hogy írásba is beadja, a mit szóval előadott. Majdnem egy félórai előadásának az volt az értelme, hogy a munka gazdag ismeretekről tanuskodik, de módszere hibás s azért nem ajánlható kiadásra. Az osztály második bírálól Szilády Áront kérte föl, kinek a munkát mindjárt másnap (november) átadtam, s a ki azt ígérte, hogy december végén véleményét beadja. A költségvetés előtt (januar) a munka sorsa el nem dőlhet, mert még egy harmadik bírálónak is át kell adni. Azonban ha tavasz felé elfogadná az osztály, nyomtatását a nyáron vagy ősszel meg lehetne kezdeni s költségét a következő költségvetésbe bevenni. Így jártunk el Finály munkájával is, melyet az ősszel nyomattam ki, s költségét az 1889-ki költségvetésbe vesszük be. Egy régebbi levelére megjegyzem, hogy József főherczeg munkája csak az akadémia firmája alatt jelent meg, de nem egyszersmind költségén, ezt a főherczeg egészen a magáéból fedezte.

Köszönöm, hogy a magyar néphumorról írt művét átengedte kiadásra a Kisfaludytársaságnak. Ez évben bizonyára megjelen s a tiszteletdíjt tüstént megküldjük, mihelyt az ívek számát kiszámíthatjuk. Én a *Szemle*ben örömost kiadtam volna, de közelebből is csak régi dolgokat szedtünk össze (Sálmontanulmányai), illő, hogy valami újat is adjunk, másfelől kiadványainkban maradjon nyoma tisztelt barátom Kisfaludytársasági tagságának is.

Hát a *Szemlét* nem segíti-e meg kisebb bírálatokkal és tanulmányokkal. Nem volna-e kedve írni a *Nyelvtörténeti szótárról*? Riedl Frigyes ígért volt nekem róla egy kis bírálatos ismertetést, de mind késik ígérete beváltásával.

Az ég áldja! Maradtam
tisztelő barátja *Gyulai Pál*.
Buda-Pest decz. 23. 1888.

Ez és a következő két levél Imre Sándornak *A néphumor a régiebb magyar irodalomban* című munkájára vonatkozik, melyet a Kisfaludy-Társaság 1890-ben adott ki.

43.

Tisztelt barátom!

Csodálkozom, hogy Beöthy nem értesítette műve ügyében. Az véglegesen már rég elfogadtatott, a nyomdába is küldetett s az év végéig minden esetre meg kell jelennie a Szász Károly és Varga Gyula Schillerével együtt. Beöthy nem lévén Pesten, nem tudom meddig haladt már a szedés, azt tudom, hogy a revisiókat tartózkodási helyére rendelte. Szeptember elején haza jövén, gondom lesz reá, hogy mindenről részletesen értesitse. Az utolsó revisiót minden esetre megküldi tisztelt barátomnak. Ezt elmenetelekor megbeszéltem vele.

Akadémiai kézírata Szilády Áronnál van. A tavasszal meghalt testvére, majd anyja, azért egy darabig nem sürgettem. De ezelőtt egy pár héttel, a midőn Szász Károlynak írtam, izentem neki, hogy szeptember végére okvetetlen küldje be véleményét s ezt meg is ígerte. Rajta leszek, hogy az ügy mielőbb eldüljön. De a nagyobb munkák bírálatával sokszor nagyon meg vagyunk akadva. Egyik a másikra tolja s a ki elfogadja is, nem hamar teljesíti ígését. Ingyen, becsületbeli munka lévén, nem igen léphetünk föl erőlyesen, s jobbra balra mindenki csak a titkárt szidja.

Lajos fia bírálatát igen csekély módosítással a nyomdába adtam, a *Szemle* szeptemberi füzetében meg fog jelenni és egyszersmind felkértem őt, hogy máskor is támogassa a *Szemlét* dolgozataival.

A «Középkori magyar irodalmi stílról» című értekezését bejegyeztem, a nov. 4-én tartandó osztályülésre, az október 7-én tartandóra már egy pár héttel ezelőtt Munkácsy jelentette be jelentését utjáról s minthogy e napon összes ülés is lesz, két értekezést nem tűzhetni ki. Jó lesz egyébiránt, ha mielőbb beküldi (október elején) az értekezést, hogy a felolvasó megtanulja az olvasást, mert tisztelt barátomnak nincs ugyan olyan rossz írása, mint nekem, de egy folytában, egy nézésre nem épen könnyen olvasható.

Hát egy pár bírálatot bármiről nem küldhetne nekem? A kritika ma-holnap kimegy divatból, én ugyan uszom az ár ellen, de kevesen támogatnak.

Buda-Pest 1889 aug. 17. tisztelő barátja *Gyulai Pál*.

44.

Tisztelt barátom!

Az értekezést vettem s a novemberi ülésre kitűztem. Öt nyomott ívre terjedhet s ez nem lesz négy sem. Épen nem kell megkurtítani.

A *Néphumor* íveit nem sokára venni fogja, eddig alkalmasint az egész ki van szedve. A Franklinnak még a tavasszal átadatott, a nyáron az isko-

lai könyvek sürgössége miatt nem szedhették, másfelől pedig új betűket öntöttek a Kisfaludyársaság kiadványaihoz. Ez okok késleltették a kiadást. E tekintetben legyen teljesen megnyugodva.

Az ajánlott bírálatot szíveskedjék mielőbb elküldeni. Szívesen kiadom, kisebb bírálatokban nagy fogyatkozást szenvedek.

Kedves fiai cikkeit is örömmel várom.

A mai postán megküldettem t. barátomnak Pecz munkáját a görög tragédiáról, a példány az öné, mert ön nevében kértem a főttkári hivataltól az Ügyrend értelmében. Nem volna kedve róla rövidebb vagy bővebb bírálatot írni.

Itt most a főttkár választása foglal el bennünket, engemet személyesen pedig a temérdek főttkári teendők, a melyek miatt más dolgaimat csak félben-szerben igazíthatom. No de 14-én az én rabságom órája is kitelik.

Az ég áldja! Buda-Pest 1889 okt. 9. tisztelő barátja *Gyulai Pál*.

Gyulai Pálnak főképp mint helyettes főttkárnak adott az Akadémia gondot. Nov. 14-ét azért várta olyan nehezen, mert az Akadémia ekkor választotta meg új főttkárát. Ekkor nyert a választáson többséget Szily Kálmán.

45.

Nagyságos Úr!

Van szerencsém értesíteni, hogy az I-ső osztály f. év okt. 12-én tartott ülésében a Gorove-pályázat egyik bírálójává választatott. Egyszermind ide zárva megküldöm az egyetlen pályaművet s tisztelettel kérem, hogy azt bírálatos véleményével együtt — ha lehetséges — 1890 január 1-ig beküldeni szíveskedjék.

Buda-Pest 1889 okt. 18. alázatos szolgája *Gyulai Pál* osztálytitkár.

46.

Tisztelt barátom!

Értekezését tegnap Simonyi felolvasta az osztályülésen. Lehrnek kellett volna fölolvastatni; az osztály reá bízta, de egy pár nappal a fölolvastatás előtt rosszul levén, Simonyit kértem fel reá, aki különben is nagyon érdeklődvén az értekezés iránt, örömet vállalta föl s jól megfelelt föladatának. Az első szakaszokat egész terjedelmökben olvasta föl, a többiekét használva tisztelt barátom kivonatát, csak egyes nevezetesebb részeiben, a három végső szakaszt csak kivonatban ismertethette. A felolvasás egy egész óráig tartott s az akadémiai tagok figyelmesen hallgatták. Az egész igen jó benyomást tett, ami a lapok tudósításaihoz is észrevehető. A Nemzetnek oda adtam a kivonatot, hogy szabatosabban írhasson róla; a tudósító egész terjedelmében közölte is, a mi minden esetre jobb, mintha maga írta volna.

Most már azzal a kéréssel fordulok tisztelt barátomhoz, szíveskedjék megírni, hogy az akadémiai értekezések során kívánja-e [a] kiadást vagy pedig a *Szemlében*, hol én közlését a januári számban megkezdéném s két számban kiadnám. Úgy találom, hogy ez a nagyobb közönséget is fogja érdekelni s így hamarabb is jelenhetne meg, mert az akadémiai költségvetést

csak januárban állapítják meg véglegesen s addig én a nyomdába nem adhatok új értekezést, az idei költségvetés egészen ki levén merítve. Erre nevezve gyors elhatározását kérném, mert deczemberben szedetnem kell a Szemléte. Különböben is utasításom, hogy a mit az akadémiái értekezések közül a Szemléteben kiadhatónak vélek, adjam ki ott.

Szilády végre beadta véleményét s kiadásra [ajánlotta] «Magyar Szó-képzés» című munkáját, minthogy a két bíráló között véleménykülönbség van, fölkértem az elnököt, Hunfalvy Pált, hogy maga legyen a harmadik bíráló, s véleményét egyszerre terjeszszük elő az osztályülésen a Szilády véleményével. Hunfalvy átvette a munkát s a mint tegnap nekem mondá ő is hajlandó kiadását ajánlani. Budenz a mai napig sem adta be írásbeli véleményét, csak szóval referált az osztálynak. Mihelyt az osztály határoz, tüstént értesíteni fogom.

Válaszát kérve maradtam
Buda-Pest 1889 nov. 5.

tisztelő barátja Gyulai Pál

Bocsásson meg, hogy a levél második lapján kezdtem meg leveletem. Sietség és szórakozottságból történt, s nincs időm újra leírni.

Ennek és a következő levélnek tárgya Imre Sándornak *A középkori magyar irodalom stíljáról* című értekezése, mely a Budapesti Szemléteben az 1890. évi LXI. kötetnek 49—64., 209—224., 397—415. lapjain s az 1890. évi LXII. kötetnek 107—118. lapjain, majd az Olcsó Könyvtárban a 275. számként jelent meg.

47.

Tisztelt barátom!

Ide zárva küldöm vissza értekezését, de nagyon kérem, hogy legalább egy részét, ha lehet felét, decz. 5—10-ig visszaküldeni szíveskedjék, mert a januári számban meg akarom kezdeni. Hogy miért óhajtom közlését a Szemléteben arra két okom van: először nincs irodalomtörténeti cikkem s egy hamar nem is remélek s így kapva kell kapnom oly dolgozaton, mely irodalomtörténetünk egyik meglehetősen homályos oldalát oly jelesen világítja meg; másodsor az akadémia segélyét igyekszem meghálálni azzal, hogy kiadásait kevesbítem oly dolgozatok közlésével, a melyek a Szemléteben is megjelenhetnek s így neki nem kell külön nyomtatási költséget és tisztelet-díjt fizetni.

E két okon kívül nincs semmi ok, a miért zaklattam tisztelt barátomat. Tisztán csak e két [ok] vett reá az alkalmatlankodásra. Az akadémiának az a hatalmása, a kire czélozni látszik, a mi osztályunk ügyeire nem foly be, s a felolvasást nem hallgatta meg, mert most máshol volt elfoglalva.

Mihelyt a Szemléteben megjelen a dolgozat, tüstént szedetem az olcsó könyvtárba is s tavaszra a füzet megjelen. E kiadásból az illető tisztelet-példányokat és díjt is tüstént megküldöm. Irodalomtörténeti dolgozatokat eddig is közöltem az olcsó könyvtárban s tisztelt barátom dolgozata nem szára értekezés, hanem olvasmány is.

Buda-Pest 1889 nov. 22.

tisztelő barátja Gyulai Pál.

2/1889

Nagyságos Úr!

48.

Az I-ső osztálynak mult év decz. 7-én tartott ülésén «A magyar szóképzés» című munkájáról, Szilády Áron r. t. bírálata felolvasása után a következőkben történt megállapodás:

«Mielőtt az osztály határozná, a bírálók véleményei közlendők a szerzővel s ezért a harmadik bíráló, Budenz József r. t. szóbeli bírálata, melyet egyik régiebb osztályértekezleten előadott, s mely szerint a munkát nem ajánlja kiadásra, írásban is beadandó.»

E határozat értelmében felszólítottam Budenz József r. tagot bírálata beadására s egyuttal magát a munkát is még egyszer megküldöttem neki.

Budenz a mai napon beküldvén bírálatát, azt a más kettővel együtt ide zárva az eredetiben megküldöm Nagyságodnak, kérvén becses választát a bírálatok visszacsatlásával együtt. A bírálatokat másolatban kellett volna megküldenem, de e miatt a dolog néhány napig újra elhuzódott volna. Ezért kérem vissza a bírálatokat, mint a jegyzőkönyv csatolmányait.

Maradtam teljes tisztelettel

Buda-Pest 1890. jan. 13. alázatos szolgája *Gyulai Pál* osztálytitkár.

49.

Tisztelt barátom!

Ide zárva küldöm munkája kéziratát s az osztály határozatát. Küldhettem volna előbb is, de bevártam a jegyzőkönyv hitelesítését, aztán közbejötték a Kisfaludytársaság ügyei, melyek a mult hét utolsó napjait egészen igénybe vették. Az osztály határozata, a mint láthatja, épen nem zárja ki a munka elfogadását s a mint az osztályülésen tapasztaltam a hangulat irányában nem ellenséges, s a munka egy részét Budenz is teljesen méltányolja.

A bírálatokat megkaplam; a revisiót egy pár nap mulva küldöm.

Maradtam

Buda-Pest 1890. febr. 10.

tisztelő barátja *Gyulai Pál*.

Buda-Pest 1890. decz. 23.

50.

Tisztelt barátom!

Vettem a Dantefordítást illető levelét. A munka csak a jövő év tavasza végén kerül sajtó alá, mint a könyvkiadó-bizottság kiadványa, de a tiszteletdíj egy részét az osztály fizeti s bírálata is az osztályhoz tartozik. A tiszteletdíj illető részlete addig föl nem vehető a költségvetésbe, a míg bírálat alapján a munka kiadásra el nem fogadtatik.

Elég lesz, ha általánosságban röviden nyilatkozik s jegyzeteit annak idejében közli a szerzővel; tavaszig pedig tartsa magánál a kéziratot, melynek végét Szász Károly egy pár hét alatt megküldi. Nyilatkozatát kérném mihamarább, mert a bizottságok már beadták költségvetésüket, s ünnep után az osztály is megtartja költségvető ülését, hol a bizottságok költségvetései megbeszéltetvén, az osztály is megállapítja a magáét, hogy együttesen terjessze az akadémia elébe. Ez ülésen van szükségem tisztelt barátom nyilatkozatára, mert nélküle a tiszteletdíj illető része a költségvetésbe nem igtatható.

Kérve, sürgősen kérve a rövid bírálatos nyilatkozatot, egyebekről uj év után

tisztelő barátja *Gyulai Pál*.

51.

Tisztelt barátom!

Épen írni akartam önnek, a midőn levelét vettem. Hallottam, hogy fürdőre ment s gondoltam, bizonyára augusztus végén visszaérkezik.

Először régibb leveleire kell válaszolnom. A *Szóképzés* ügyében írt levelét megmutattam Budenznek s ő úgy nyilatkozott, hogy az újabb bíráló tisztelet nem fogadja s épen nem kíván akadályt gördíteni a munka megjele- nése elébe. Így alkalmasint Hunfalvy és Szilády lesznek a bírálók, s a munka hamar elfogadtatik. Nehezebb lesz a kiadás anyagi oldala. Mióta a földhitel- intézeti záloglevelek kamatja leszállított, s az akadémiának kevesebb a jöve- delme, alig tudjuk rendbe hozni az osztály kiadásait. A már megindított vállalatokat nem hagyhatjuk abba s újra nem igen van pénz. De ha a mű elfogadtatik, gondom lesz reá, hogy mielőbb kinyomassék s ha másképp nem két év alatt fizetessék ki a nyomda és tiszteletdíj.

A *M. nyelvtörténetet* mihelyt vettem, fölkerém Hunfalvyt, hogy írjon róla ismertetést vagy bírálatot. De ő is fürdőre menvén, csak öszre ígérhette. Ennélfogva nagyon jó lesz, ha ön mielőbb megküldi munkája ismertetését. Azután jőne a Hunfalvyé, a kit ön ismertetése egyben-másban tájékoz[ta]na is. Kérem a cikknek mielőbb beküldését, hogy még az oktoberi számban kiadhassam.

A mi Felmérit illeti, a *Budapesti Szemle* nem kereste a harcot, ha ő nem kezdi. Hónapokon át izgattak lapjai a mellett, hogy az ő munkájának adassék ki a nagy jutalom s midőn a Marczibányidíj sem ítéltetett annak, éktelen lármát ütöttek s kigyót-békát kiáltottak az akadémiára.

Ezért igen is indokoltnak találtam kiadni a II-ik osztály titkáranak bírálatát, a mely elítélő volt ugyan, de mérsékelt hangu. Erre ő egy dühös ellenbírálat[ot] írt, a melyből egy pár sértő kifejezést lealkudtam. A bíráló felelete szint' oly dühös volt, ebből is lealkudtam egy pár kifejezést, de vissza nem utasíthattam a védelmét. Ennyiből áll az egész. Senki nem akarta üldözni Felmérit; reklamjaival, támadásaival ő hívta ki az akadémiát. Egyéb- iránt én Felméiről mindig keveset tartottam. Tíz év alatt egyetlen cikkét sem tudtam kiadni a *Szemlében*, bár sokat küldözött, kivéve az angolországi iskolákat illető munkájából egy szakaszt, a melyben kevés volt az okoskodás. A szóban forgó munkája pedig, mint irodalmi mű, phrasisos és idézetes csevegés, mint tudományos mű pedig kevés philosophiai szellemet árul el.

De nem untatom tovább e reám nézve eléggé alkalmatlan és unalmas dologgal. Arra kérem e helyett, hogy küldjön nekem kisebb nagyobb cikket, a mint kedve tartja. Shakspeareről is ígért valamit, de csak ígélet maradt.

Kedves József fia igen derék cikket küldött nekem a minap. A nyom- dába is küldöttem az októberi számra, de Vámbéry küldvén egy másfél ívnyi tanulmányt, mely október végén egy külföldi szemlében meg fog jelenni, hogy meg ne előztessem, a fia cikkét visszavettem s novemberben adom ki. A revisiót annak idejében megküldöm neki.

Hát Lajos semmit sem akar küldeni. Kérem nógassa. Kisebb cikkek- ben, ismertetésekben, bírálatokban nagy hiányt szenvedek.

Az ég áldja!

tisztelő barátja *Gyulai Pál*.

Buda-Pest 1891 aug. 31.

Ez a levél Imre Sándornak *A magyar nyelv és nyelvtudomány rövid története* című munkájára vonatkozik, mely Debrecenben 1891-ben jelent meg. Ennek névtelen ismertetése a Budapesti Szemlének 1891. évi LXVIII. kötetében a 156—159. lapokon alig más, mint a tartalom áttekintése s azért magától Imre Sándortól is származhatik. — A Budapesti Szemlének 1891. évi LXVIII. kötetében a 161—188. és 369—393. lapokon foglal helyet Imre Sándor fiának, Imre Józsefnek következő munkája: *Az ifjúság testi nevelése az iskolában.*

52.

Tisztelt barátom!

Vettem a tartalom átnézetét s a jövő számban közlöm.

Ha a *Szóképzés* csak tíz ív, akkor könnyen kiadható. Az hittem hogy legalább is harmincz ív. Csak küldje fel hozzám, a legtapintatosabban fogok eljárni a körülmények szerint.

Molnár Shakespeare-tanulmányaira emlékszem, olvastam valamikor de azok nem sokat érnek, talán egészen mellőzhetők. Greguss Shakespere kötete inkább megérdemlené a figyelmet. Egyébiránt ha kívánja, mindkettőt megküldöm.

Ujra egy kérésem volna. Simonyinak *A magyar nyelv* című munkáját, melyet az akadémia adott ki a könyvkiadó bizottság cyclusában, valakinek már ismertetni, bírálni kellene a *Szemlé*ben. Még megjelenésekor vállalkozott reá valaki, de a mult héten visszahozta; sok dolga van nem ér reá. Nem vállalná el a bírálatos ismertetést? Nem bánám, ha másfél íves tanulmányt is írna róla, vagy félives ismertetést az *Értesítő*be. Ha Hódmező-Vásárhelytől nincs meg a könyv megküldöm.

Kedves gyermekeit köszöntve maradtam

tisztelő barátja *Gyulai Pál*

Leányfalva 1891. szept. 7.

A tartalmi átnézet az 51. levélben említett *Magyar nyelvtörténet* ismertetése. — A szóban forgó Shakespeare-tanulmányokat Molnár György színész írta.

Közlő: PAPP FERENC.

KEMÉNY ZSIGMOND DRÁMABÍRÁLÓI MŰKÖDÉSE.

Kemény Zsigmond akkor került közelebbi összeköttetésbe a Nemzeti Színházzal, amikor Festetics Leó intendáns az újonnan átszervezett eredeti dráma-bíró bizottság tagosságát neki felajánlotta. A bizottság alakuló ülését 1852. december 20-án tartotta, s az ülés jegyzőkönyve leszögezi a bírálatban követendő szempontokat, továbbá azokat az elveket, melyek az intendáns a bizottság összeállításánál vezették, végül megállapítja a bírálásnál követett eljárás mikéntjét. «A bírálatokban fő elvül elfogadatot az, melyet Ő méltósága a tagokhoz intézett felhívó levelében kifejezett: miszerint a túlszigorúság elmellőzésével, az eredeti színirodalom jelen állásához mérve, az elfogadandó művekben a színpadi hatás mellett némi bensőség és művészi becs is megkívántatik, — hogy a közönség ízlése nemesbitessék, s mind

a színház, mind az eredeti színirodalom tekintélye emeltessek.» A bizottmány összehívására nézve felvilágosítást ad az id. jegyzőkönyv 3. pontja: «Festetics Leó urnak ezen drámabíráló bizottmány összeállításában követett azon elve, miszerint ebben mind a széptan, mind a színirodalom, mind a színészet képviselve legyen, s ekképen a bírálatok több oldalakká váljanak; a jelen voltak által is helyeseltetvén, ezen drámabíráló bizottmány meghagyatott azon osztályozásban, melybe az intendáns úr által soroztatott: melly szerint a széptant képviselendik: Ürményi József, báró Kemény Zsigmond, Czuczor Gergely, Csengeri Antal és Egressy Gábor t. c. urak; a színirodalmat: Jókai Mór, Nagy Ignác, Szigligeti Eduard és Vahot Imre t. c. urak; a színészetet pedig: Lendvai Márton, László József, Szentpétery Zsigmond és Szigeti József t. c. urak.» Minden eredeti drámát mind a három osztályból egy-egy tagnak küldtek meg bírálat végett.

Kemény Zsigmondnak összesen négy drámáról maradt fenn kéziratossá bírálatok a drámabíráló bizottmány iratai közt: Szigligeti *Argyl és Tündér Ilona* c. népszínművéről, Jókai *Egy római család* c. drámájáról — ugyanennek átdolgozott *Manlius Sinister* c. alakjáról — Ötvevényi *Falusi farsáng* c. népszínművéről és egy ismeretlen szerzőjű darabról, mely az *Aba király és udvaroncái* címet viseli. Ezekon kívül nyomtatásban megjelent Keménynek egy Festetics intendánshoz benyújtott bírálatok Obernyik *Kheloniszáról* a Divatcsarnok 1854. november 15-i számában. Ennek viszont kéziratossá nincs meg a drámabíráló bizottság iratai között. De az iratok annyira töredékesen maradtak ránk, hogy nem tudjuk megállapítani, vajon csak ezeket a ránk maradt bírálatokat írta-e Kemény, vagy ezek csak dúsabb drámabíráló működésének töredékei-e? Valószínűbb azonban, hogy ha nem is teljes ránkmaradt bírálatok sorozata, sokkal gazdagabb nem lehetett. Egyrészt, mert a magyar drámai termés nem volt annyira dús, s az a körülmény, hogy Festetics intendáns a szerzői jogdíjat 10%-ról 5%-ra szállította le, nem is hatott túlságosan serkentőleg íróinkra; másrészt, mert Kemény nem tartozott a gyorsan dolgozó írók közé. Annyi elmélyedéssel és alaposítással végzett minden feladatot, melyet magára vállalt, annyira nem tudott sem felületesen, sem szakmányban dolgozni, hogy ez nem is volt lehetséges. Érdekesen mutatja a különbséget Kemény bíráló modora és a szokott bírálati mód közt a másik két bíráló véleménye ugyanazokról a drámákról, melyeket alább ép szemléltetésül közlök.

Külön kiemelendő a kéziratossá bírálatok közül Jókai *Egy római család* c. drámájáról szóló bírálatok. Ez a *Manlius Sinister* eredeti alakja, melyet ép Kemény bírálatok alapján rekonstruálhatunk. Jókai figyelembe vette Kemény utasításait s így lett *Manlius Sinisterré* az *Egy római család*. A színrekerült *Manlius Sinisterről* azután Kemény a Divatcsarnok 1853. dec. 15-i számában közölt bírálatot. Érdekes a két bírálat összehasonlítása. A nyomtatott bírálat egyáltalában nem ismétli a hivatalos bírálatot, hanem folytatja és kiegészíti. Míg a hivatalos bírálat az abszolút szép szempontjából nézi és teljes szigorral fedi fel hibáit, a nyilvánosság számára írt cikk inkább értékeit emeli ki s nem annyira bírálat, mint ismertetés — értékek elsősorban a Nemzeti Színház hivatásáról s az előadásról írt sorokban van.

1. Kemény Zsigmond bírálata
Szigligeti Argil és Tündér Ilona c. népszínművéről.

Pest, december 15-kén
852.

Tisztelt gróf ur!

Az ön által hozzám utasított Árgyil és Tündér Ilonára nézve, bátor vagyok észrevételeimet röviden elmondani.

Először is zárjel közt két nem lényeges megjegyzést teszek:

(Tudni illik: ohajtanám, ha drámairóink békét hagynának már a' szegény avaroknak, kik bizony nem alkalmasok arra, hogy a' roppant menyiségű tendenciát és a' sok népszerű, meg patrioticus eszméket vállaikon hordozzák. Különösen pedig ama néperegére nézve, mely Argyilus királyfi és Tündér Ilonáról századok olta circulál, nem hallgathatom el: miként egész meséje tisztán *keresztényi alapu*. Az eszményi szerelem, az ábránd és a' mély sentimentalismus, mellyet a' királyfi és a' szép tündérlány képviselnek, csak a' keresztény világban, vagy legfelebb a' neoplatonistáknál volt feltalálható. 'S népregénk nem lehet oly régi eredetű, mint sokan hinni akarják. Az ellenkező világnézet belőle már akkor is kirina, ha a' cselekvényt a' magyar költözés idejére tennők át. Ennél fogva, én részemről, Árgyilusra nézve szintugy nem kötöttem volna magamat meg, idő hely és viszonyok' tekintetéből, mint Shakspeare Prosperora nézve nem kötötte meg a' «Viharban».

Szigligeti ur czáfolatként mondhatja, hogy ő olvasta, miként Ilona a' gepidák királyának volt leánya. — Megengedem. De én azt is olvastam, hogy Ilona a' trojai Helena, és senki más. Azonban mind ennek kevés köze ahoz: valljon a' szóban forgó néprege, ha időhez köttetik, alapeszméjénél fogva befér-e másba, mind ama tündérvilágba, mellyet a' keresztény phantasia a' kereszties háboruk alatti időkben alkotott, a' szaraczenóktól kölcsönzött jó és rossz hajlamu nemtökből?)

Ennyi, mit zárjel alatt hozék fel, mint mellékes dolgot.

A' lényegesebbekre térek.

Szigligeti szélesebb conceptiot adott dramájának, mint a' néperegéje volt. Benne Hadur és Ármány veszik át a' drámai személyzet sorsának elintézését.

A' becstületes avarokat Ármány megrontani akarja; de Hadur tiltakozik e' gaztény ellen, és a' két istenség perlekedik Argyilus királyfin kezdve az egész szinpadí személyzetnek sorsa felett.

Megvallom: ez nekem nagy megnyugtatásomra szolgált; mert tudtam: milly incomparabiliter erősebb az öreg uristen, az ördögök' fejedelménél. Tehát nem is féltettem, az egész három-felvonás alatt, sem hőseinket sem hősnőinket.

Ellenben, ha csak a' jó tündérek és a' rossz nemtök 's boszorkányok küzdettek volna a' személyzet felett; már akkor féltettem és sajnáltam — az az, drámai érdekek kísértem volna — hőseinket és hősnőinket.

Szóval: az erkölcsi 's anyagi világon uralkodó két főerőnek megszemélyesítése és az emberi eselekvényekbe vegyítése — minden Fausztok daczára is — eposi 's nem drámai elem.

Milton az Istent és Lucifert, Vörösmarty Hadurt és Ármányt a' maga helyén használta; de Szigligeti helyen kívül. Így a' darab tán több tapsot nyerhet a' látmányok barátaitól; azonban művészileg veszített. —

Továbbá, Szigligeti a' kedves naiv népregéből egy allegorikai művet készített, hol minden jellényessé — symbolicussá — vált, és az egész szellemvilág, szabad, könnyű és phantasticus mozgását elveszté, azért: hogy szoros következetességgel képviselhesen valami indulatot, valami fogalmat valami erőt és tulajdont. Lehullott az izom, az ideg, a' csont, a' bőr, az emberi, az egyéni mind a' tündérekről, mind a' manokról, hogy emblemává, szemává, eszmévé változzanak. Így kezelése a' hitregéknek sokkal bölcselmibb, hogysen eléggé költői lehessen.

Aztán Szigligeti nem azon gyermeteg, hivékeny 's átengedő képzelődéssel írta Argyilját, mely a' jól sikerült tündérmesékre szükséges.

Ő, midőn a' mano- és tündéresoportokat a' szinpadai személyzet előtt megjelenteti, mindig azon reservával él: hogy ezt bizony csak Argyil látja, a' többi nő és férfi nem. A' többi csak ködöt, fabokrot, forgószelet, délibábót, és kavargó port vesz, a' manok és tündérek helyett, észre. Szóval: csupán Argyil monomaniája a' léleklátás; a' miért aztán a' szinpadai personale — le egészen a' kertész leginyig — sült bolondnak is tartja Argyilt.

'S az egész úgy jön ki: mintha Szigligeti ur jeleneni akarná a' közönségnek, hogy ő Lukács Moricz urral tart, ki egy értekezésben meg mutatta: miként subjectivus léleklátás van (ideggyengeség miatt); de objectivus nincs.

Szigligeti urnál egy boszorkány is jön elő; de ő e' miatt nagy scrupulussal is van', s hogy félre ne értessék, később ki is süti, miként a' híres boszorkány somnambulenál nem is egyéb, — tehát olly subjectum, minőt a' kétkedők gyakran láthatnak doctor Gárdosnál. —

Ezek nézeteim a' szinmű árnyoldalaira nézve.

De más felől kétségtelen: hogy Argyilban a' mese' összeszövése igen ügyes. A' jelenetek élénkek, mulattatók, változatosak. Bojt és Delike vidor, kedves alakok, kiknek realismusa bájoló ellentétben áll a' királyfi és a' tündérlány ábrándos szerelmével.

Aztán el kell ösmernem: hogy a' mi a' darabnak művészileg árt is, az Szigligetnél itt is többnyire olly természetű, mellyen színházi közönségünk kapni fog.

A' publicum nem fog azzal törődni: helyesen vagy hibáson jelent-e meg a' szinpadra Hadur, Atila, Ármány, és az avarnép és a' székelynép? Sőt ellenben igen hihetőleg örvendeni fog a' patriotikus emlékeknek, a' kedvelt alakoknak, 's aztán a' diszes magyar dolmányoknak; és örvendeni fogna még akkor is, ha a' szinműben sem gyönyörű költői képek, sem virágos eszmék és kedélyes ömledézesek nem volnának: — pedig ezek is vannak.

Aztán a' ballet és a' decoratiok minden érdekességei igénybe vétettek a' közönség' érzékeinek lebűvölésére.

'S meg vagyok győződve, hogy a' szigoru kritika daczára, Argyil sokszor fog teli színházat csinálni.

Ezen okból tehát, és a' szinmű valódi érdemeiért is, én adatását igen óhajtom, 's Argyil és Tündér Ilona elfogadtatása mellett véleményezek.

Tisztelettel maradván

Önnek

alázatos szolgálja

Kemény.

Kívül: érkezett 16 Decemb. 852. sz. 4a.

2. Jókai Mór bírálata Szigligeti Argil és Tündér Ilona c. népszínművéről.

ELŐLEGES VÉLEMÉNY

Argil és Tündér Ilona
népszínmű felől.

Czimzett mű általam elolvastatván, szinpadi előadásra alkalmasnak találattik s mint ilyen a bíráló választmány előtti felolvasásra ajánlandó Pesten 1852 Decem. 20.

Jókai Mór.

Kívül:

Érkezett December 20kén. 1852. sz. 4/b.

3. László József bírálata Szigligeti Argil és Tündér Ilona c. népszínművéről.

Argyl és Tündér Ilon. Tündér regé 3 felvonásban. Irta Szigligeti.

Egy pár igazán költői jelenetet kivéve, e' műben a' drámai cselekvény 's igazság mellékszerepet játszik. Szerző a' táncz, zene, és látványok ügyes tappintattali alkalmazására építé e' darab hatását.

Ez utóbbinak kivitele igen practicus gépmestert igényel — s ez színhá-zunknál hiányzik. De ha e' nehézség elhárítható, 's a' látványok szerző eszméje szerint kellőleg eszközölthetnek, nézetem szerint e' darab egyike leend legjövödelmezőbb színműveinknek. —

Véleményem szerint elő adásra elfogadható. —

Pesten 17-ik. Dec: 852.

László József

dr: b: v: tag.

Kívül:

A dráma: bíráló választmány jegyzőjének. Helyben.

érkezett 17-ik Decemb. 852. sz. 4/c.

4. Kemény Zsigmond bírálata Jókai Egy római család c. színművéről.

Méltóságos gróf ur!

A' darab, mellyet vizsgálat végett ön hozzám utasított, a' III-dik század' végén játszik, azon időben, midőn a' paganismus és a' kereszténység — az az, az akkori ó és új politikai társadalmi és vallásos eszmék — még nagy ütközetekben nem mérték össze erejüket, 's még nem küzdöttek egymással a' világalalom felett. A' kereszténység csak titkos társulatokból állott; a' paganis-mus pedig a' közerkölcs, a' közvélemény, a' világnézet, a' státushatalom — szóval, minden volt.

Később — alig negyven évvel — a' clubbok opinioja a' tronra ült Constantin személyében, 's míg örök és magas eszméi által átalakítani akarta az erköl-csöket, a' socialis viszonyokat és az államot; annyira destruálta a' régi világot, mellyben minden fermentatio alá jött, hogy aztán a' barbaroknak igen könnyű vala azt semmivé tenni, sokkal könnyebb, mint a' hogy ez, a' közelpuhulás mellett is, a' kereszténység nélkül történhetett volna.

Az ó polgárisodás' romjaiból utóbb új és dicsőségesebb támadt.

Ezen ismert tényeket azért hoztam fel, hogy említhessem, miként a' legnagyobb drámai anyag, melyet az összes világtörténelemből kiragadni lehet, a' kereszténység és paganismus küzdelme; de individualizálása olly óriás nehézségekkel jár, hogy szivemből örvendek, ha a' rendkívüli talentumok által sem kísértetik meg.

Különben is, én Goethével tartok és a' színműveknél a' kicsiny conceptiokat szeretem, csakhogy azok aztán legyenek jól indokolva és ügyesen szöve.

A' nagy alapeszmék a' híres költőket is abstractiókra csábítják; míg a' kicsinyek által a' középszerű elméknek sem lehetetlen — színpad és világismeretek mellett — élvezhető műveket nyújtani.

Azonban, bár — mint mondám — az alapeszmékre nézve nem vagyok követelő, mégis legalább annyit vártam volna a' vizsgálatom alá bocsátott drámától, hogy miután a' keresztének üldöztetésén fordul meg, legalább az egyének jellemében engedje sejtennem a' keresztén és nem keresztén személyzet erkölcsi fogalmainak némi különbségét. Ezt én némely rhetori nyilatkozatokban láttam ugyan; de a' cselekvényekben sehol.

Keressen kiki után, 's igazat fog nekem e' részben adni.

De végre is, ha az írónak tetszett, a' kereszténiségből csak annyit használni, mennyi, mint külső tény, elég volt politikai befogatásokra és kivégeztetésekre; ha ő «egy római családnak» bajt csak azért akart okozni, mert valamelyik tagja a' clubok ellen szóló törvényt áthágta: reám nem tartózik az írónak e' szűk felfogásárt perelni.

Mert tulajdonkép nem a' fölött kell itélnem, mit valaki *nem tett*; de a' felett, *a mit tett*.

Elő sem hozom tehát többé a' keresztént 's az ahoz kötött fogalmakat.

'S a' műben csak *a' tisztán emberit és drámait* keresem.

Első fölakadásom a' darab czime ellen van.

Ne vegye ezt ön oknélküli gáncoskodásként.

«Egy romai család» regénynek és novellának jó czím; drámának igen félrevezető igen gyanus.

A' drámában *cselekvény-egység* kell; a' regényben és novellában nem szükséges.

A' dramában — ha az ugy van tervezve, mint illik — kimerül egy uralkodó szenvedély, eszme vagy egyéniség, 's azonnal az egész személyzetet két tömbre — gruppra — oszthatjuk.

Egyik tömb az, melly ezen szenvedélyt, eszmét vagy egyéniséget környezi; a' másik az, melly ellene hat, 's ellenhatásával a' catastrophra okot ad.

Lényegénél fogva a' drama ilyen lévén, önként következik, hogy midőn a' gyakorlott író olly darabot is ír, mellyben az általom említett két tömb egészen egy családból telik ki, még sem jön soha azon kísértetbe, hogy művét p: o: «egy család történetének» keresztelje; mert a' drámai egység már neki a' színmű valódi nevét megadta azon pregnans szenvedélyben, eszmében vagy egyénben, mellyen a' cselekvény fekszik.

Ez tagadhatatlan.

De sajnálattal kell említenem, hogy a' bírálat alatti színmű' írója, a' conceptionál fogva már kényszerítve volt «egy romai családnál» más nevet nem adhatni művének.

Ő a' nem-drámai mese által, a' czimtől kezdve a' cselekvényekig, semmiben sem lehetett a' színvilágban.

'S művének nincs valódi *alapeszméje*, és a' drámai egység helyett, inkább csak összefüggő 's egymás utjába lépő történeteket látunk, miként a' regényekben szokás.

'S ezért van, hogy ha műve az «egy romai család» czimével, mint valami vékony abranecs, össze nem tartatnék, akkor annak semmi kereszt-viz által nevet nem adhatnánk.

Vagy ha éppen kényszerítve volnánk a' megkeresztelésre; akkor a' benne előforduló különböző momentumok és személyek szerint legalább 30 tökéletesen egyenlő jogu nevet választhatnánk, 's mindig meggyőződve volnánk, hogy az a' jobbik, melyet nem választottunk.

Szóval: a' darab nem is dráma; de egy dialogizált regény vagy novella.

Miután a' mese minőségéről elmondám nézetemet, szólok a' jellemekről és a' motivumokról. —

A' bírálat alatti dráma személyzete áll:

1. Egy romai család tagjaiból;

2. Aztán, még némelly más egyénből.

Ösmerkedjünk meg először a' család' tagjaival.

A' családfőt hívják Mesembriusnak, ki gazdag és senátor.

Hogy egyéb meghatározható tulajdonnal bír-e? az kétséges.

'S mit tesz ez a' Mesembrius?, minő jelleműnek mutatja magát?

Első föllépésekor nagyobbik leányát, Glyceriát, olyannak festi, kinek lehellestől támad a' dögghalál, s' kitől maga a' könnyörület is utálattal fordulna el. 'S miután minden szitkot reáhalmozott volna, Manliust, második leánya leendő férjét, rábeszélni akarja: hogy ez gyilkolja meg Glyceriát.

'S miért?

Mert Glyceria — mint állittatik — egy rossz emberhez ment apja' akaratja ellen férjhez; mert később Carinus imperator' kéjhölgye lett; mert szemtelenül öltözkedik; 's mert magaviseletével közbotrányt okoz.

Vegyük fel, hogy e' vádak igazok.

Akkor belőlek következik: hogy az apa méltán megátkozhatja vagy gyűlölheti leányát.

'S én szívesen meghallgatnám Mesembrius ajkairól a' Lear király' átkait is. Továbbá, ha a' a' szerző őt Virginius' vagy Brutus' jellemével bírónak festené, isten neki! — én még azt is eltűrném, hogy ölje meg szörnyeteg leányát.

De, hogy mást csábítson gyilkolásra, 's hogy éppen vejét: ez korán sem egy vas-erős, de egy nyomorult jellem bélyege.

Ha Mesembriusnak joga van *sella curulisában* csendesen ülni, 's onnan kisebbik leányának mátkáját olly tényre csábítani, melly azon kívül, hogy rémitő erkölcsi bűn, még a' római törvények szerint okvetlenül halállal fogna büntettetni: ha, mondom, Mesembriusnak joga van illy fertelmes eljárásra, nem látom át, hogy nekem miért legyen kötelességem e' gyáva dühönczet, az író kedvéért becsületos embernek, sőt nagy romainak tartani.

Aztán, bár volna legalább a' vád Glyceria ellen igaz.

De a' szegény leány, hogy apját a' haláltól megmenthesse, éppen azért megy nőül egy haszontalan delatorhoz; továbbá, ártatlanságát Carinus császár ellenében bajnokul megőrizi. Mi, végtére, kaczer toilette-jét és köbtrányt előidéző magaviseletét illeti; erre nézve, a' vádlott asszonyságnak következő fassióját találjuk a' II-dik felvonás' első jelenetében:

«A' hány ember itt létezik, az Mesembriusnak mind ellensége. Gyűlöl Carinus, mert nem hizeleg neki, gyűlölök az udvaroncok, mert félnek tőle, gyűlölö a' nép, mert gazdag, gyűlölö minden bünös, mert itt az erény összeküvésnek tartatik a' vétek ellen. Egész Romát kelle meghódítanom, hogy az ő ősz hajszálait megőrizzem. Voltam Carinus orgiaiban, hagytam tapsolni magamnak az amphiteatrumban a' népsepredéktől. 'S hányszor téptem össze Mesembrius' halálítéletét, kihizelegve, kierőszakolva azt kémeek, demagogok, senatorok, licitorok, és maga Carinus kezéből!»

Ime, tehát Glyceria valóságos idealja a' gyermeki szeretetnek.

És az a' vén bolond Mesembrius mégis saját háznépének tagjaiból akar ellene gyilkosokat verbuálni!

De mondhatja az író: Mesembrius nem tudta mindezeket.

Mire én azt válaszolom: hogy, ha Mesembrius' szívében a' becsületes-ségnek csak egy szikrája pislogott volna, már rég utána járt vala leánya ártatlanságának.

Avagy nem maga mondja-e, hogy «leánya' képe olly ártatlan, mint egy alvó kisedés», s nem maga beszéli-e: hogy Glyceria, míg az apai házban élt, olly kedves, olly nemes szívü leány volt, mint az ő most is szeretett Sophroniája?

És így állván a' tények: nem következik-e, hogy Mesembriusnak, mi-helyt leánya ellen vád támad, a' legszenvedélyesebb kitartással kell fürkésznö az erkölcsi mocskok' okai és valódisága iránt? Nem következik-e, hogy a' megvetés előtt a' megmentéssel, az elítélés előtt a' megvizsgálással kell neki foglalkozni? Sőt a' súlyedés' fokozatai közt is, sőt az atyai átok után is, sok minden teendője van egy atyának, míg leánya' rossz hírének folytonos trombitásává válnék. A' némaság megilletné őt a' rágalmazási vágy helyett.

És az a' Mesembrius, ki Romában járkálván, gyűjtögeti a' pletykákat Glyceria ellen (mint az I. felvonás V-dik jelenetéből veszem észre), valljon mért nem hallotta azt is meg, hogy Carinus Glycériát — mert ártatlanságát védé — a' császári lakban elfogatni akarta, 's a' lány az örök' kezei közül nagy spectaculumok közt menekült? Mondom: miért nem hallotta ezt is meg Mesembrius? Hiszen! ez többé titok nem lehetett; kivált miután a' maga császár többeknek és hozsazon elbeszélé.

Valóban az öreg családifő előttem igen nyomorult subjectumnak látszik, kinek — nézetem szerint — a' fő bünei közé az is tartozik, hogy a' dráma-író tiszonyuan megesalta. Elhitette t: i: vele, hogy nemes, erélyes, tiszteletré méltó romai... egy mintakép a' régi századokból az elkorcsult és gyáva világba áttételve.

Botrányos hazugság, mint eddig is kitettset.

Azonban ámitásainak leleplezésére még egy példát kell említenem.

Mesembriust a' szerző és az egész szinpadi személyzet büszke, önérző patriciusnak tartja; pedig Mesembrius — hogy bőrét és vagyonát védje —

köszvényes lábu, hályogos szemü és erőtlen testü embernek tetteti magát, kiról, «ugy mondják, hogy inkább halott már, mint élő.»

Azonban vele egy furcsa *quiproquo* történik a III dik felvonás Iső jelenetében.

Beszélik neki az utczán, hogy Carinus leköszönt Diocletian részére. — Ekkor a' vén patricius a' tettetést feledvén, tüstént szonokolni kezd Diocletian mellett. «Magam is lóra ülök» hetvenkedik. A' szemtanuk csodálkozva mondják egymásnak. «Nézd, nézd az öreget, mint forgatja mankóját, 's hogy tombol előre hátra, mintha elfeledték volna lábai a' köszvényét.»

E' közben kifejlik, hogy Carinus továbbra is imperator marad, mire asztán a' büszke Mesembrius «sziszegve rogyik mankójára»... «Jaj lábaim, sohajtja, oh! a' köszvény! Mit is beszéltem én bolondos öreg? Én lóra ülni? bárcsak a' zselyeszékben tudjak megülni. Nevessetek ki jó barátaim, nevesétek ki a' hobortos öreg embert.»

Ki képzelhetne illy lényt büszke patriciusnak?

A' mult évek hazánkra nézve sem voltak veszély nélküliek: de találtunk-e férfit, ki e' fogásokkal védje magát, 's hihettük volna-e az életben, hogy illy fogás a' magas önérzettel társulva lehet?

'S a' művészet a' jellem' megbecsülésében egyébre tanitsan-e?

Sajnálom Glyceriát.

Mert ő a' II dik felvonás első jelenetében így szól: — oh!, ne tudja atyám soha meg tetteim' okát, mert ha megtudná hogy milly áron él, megölné magát.

Szegény leány! milly felesleges aggodalmi voltak.

Nem, Mesembrius a' megsértett büszkeség miatt soha öngyilkolásra nem gondolt volna.

Ez iránt megnyugtathatom Glyceriát.

De hagyjuk a' családfőt 's tekintsünk két leányára.

Sophronia szelid alak, ki apja' elnézésével keresztén gyülekezetekbe jár, és a' II dik jelenetben hitsorsosai közül ő mutatkozik legkészebbnek a' vértanúságra. 'S hogy az életet nem is tartja olly kincsnek, melyet a' becület' árán is megvásárolni lehet, ezt a' II dik felvonás' 4-dik jelenetében megbizonyítja.

Egyáltalában *Sophronia*' jelleme nem volt rcszul előállítva, ha egy momentum által semmivé nem tétetik.

De mit mondhat a' jozan bíráló a' II dik felvonás Iső jelenetére, midőn ezen vértanúságra vágó lány beléegyezik, hogy helette *Glyceria* haljon meg.

'S miért?

Talán azért, mert *Sophronia* a' nénjét olly szörnnyetegnek hiszi, mint apja? Korán sem. Ő meggyőződett testvére' ártatlanságáról.

De mégis ennek halála által szándékszik saját életét megmenteni; mert *Glyceria* ugy is az apa' átka alatt van, mert *Glyceria* ugy is az apának örömet nem okozhat, csak but.

Ez a' magát megmenteni törekvő egoismus számára sem járná még ürügynek is meg. S hogy *Sophroniát* nyomorult teremtésnek ne tartsuk, azon kellemetlen helyzetből minket csak a' lictorok mentenek meg, kik véletlenül

a' börtönben megjelenvén, őt, mielőtt festvére öltözetében megszökhetett volna, az imperator elébe hurcolják. —

Mesembrius második leányának, Glyceriának, jelleme elég következetesen van tartva; de itt egyéb panaszaink vannak az íróra.

Ő Glyceriából mellékesen bűvésznőt is csinált, hogy olly helyzetekből, melyekből könnyen ki nem szabadíthatná, egy kis meggyújtott spiritus vagy más hokus-pokus által mentse ki. Ez a' komoly drámából kitiltott *deus ex machinák'* legsilányobb neme.

Aztán hihetlenségek is fordulnak elő, így p: o: senki sem értheti meg, hogy a' szörnyeteg Carinus, ki Glyceriát elfogatni parancsolta: miért hagy szándékával fel, midőn ezen asszonyosság egy égő kehely által a 'palota-örök kezéből menekül? — Hiszen Glyceria nyilvánosan és nagy pompával él Romában. Ő mindig megtalálható. 'S miért nem csipik el? Tán az egész imperium, minden polgári és katonai személyzetével együtt félt egy lángoló serlegtől? Nevetséges.

De ellenben az már nem nevetséges, hanem igen szomorú, hogy a' szerző, ki Glyceriát apja és az egész világ előtt félre ismérteti, e' szerencsétlen néember irányában elfeledkezik a' művészet' *osztó igazságáról*, elfeledkezik azon nagy kötelességről, melyet senki a' szépiradalom (így!) semmi nemében szem elől nem téveszthet, annélkül, hogy magát a' czélt, melyért tollat ragad, lábbal ne tapossa.

Ah! Glyceria, ki gyaláztatik, átkoztatik, utáltatik, udvari kéjhölgynek, testvér-gyilkosnak 's tudná isten még minek tartatik, azon kegyet sem nyerheti meg az ércszívű írótól, hogy ártatlansága felől a' dráma' befejezésekor is valaki azok közül, kik iránta igazságtalanok voltak, meggyőződhessek!

Sue Jenő, midőn hasonlóan bánt egy szegény leánnyal, úgy menti magát, hogy éppen illy igazságtalanság szemlélése által akará olvasóit a' halhatatlanság hitében megerősíteni.

Élzenek ez tán eléggé tompa ugyan; de művészetről nézetnek tán igen élesen nevetséges. —

Háttra van még a' romai család' utolsó tagja *Manlius*.

Ez az író' szándéka szerint jeles erkölcsű egyén akart lenni; de nekem úgy tetszik, hogy még Mesembriusnál is demoralizáltabb.

Ő ipja' insinuatiora Glyceria rozsaságát elhiszi, 's hite megszilárdul még azon körülménynél fogva is, mert Glyceriát — ki Sophronia megszabódítására sietett — a keresztén foglyak körül látja.

Ez a' drámában maga helyén van.

De a' III-dik felvonás Ildik jelenetében megtudja Glyceriától, hogy ő ártatlanságát Carinus ellen megvédte. Később ezt maga a' császár is bevalja. Tehát Manlius láthatja, hogy az öreg Mesembrius befeketiésének fő alapja már nem létezik.

Aztán Glyceria azon kérés mellett, hogy Mesembriussal is közölje, olly tanácsot ad neki, melynek következésétől függ e' két férfi élete.

Manlius követi is e' tanácsot, 's később tapasztalásból látja, hogy Glyceriának igaza volt.

Tehát ő a' lánynak megmentett életével tartozik.

Kérdés: mit tesz Manlius ezen előzmények után?

Megmarad régi véleményében Glyceria iránt;

és

megmentett életét hálából arra használja, hogy a' fajtalan Carinusnak légyottat szerezzen Glycerianál, olly aljas módon, melly egy rögzött gonosztévőtől is, ki a' bitófa elől bujkál, váratlan volna.

Ezen csinját Manlius, egy classicus gondatlansággal tetézi Mesembrius iránt is. Őt t: i: nem értesíti Glyceria' tanácsáról, 's így az öreg ipa, a' IVdik felvonás kezdetén csalhatatlanul a' császári palotában hagyta volna fogát, ha *fingált* köszvénye, hajogos szeme, mozogni nem tudó lába, és *nem fingált* 70 éve daczára, közalmétkodásunkra keresztül nem tör az udvaronczakon és a' császári palota kapuja előtt egy nagy *ribilliot* nem rögtönöz...

Gróf ur! illyen egyénekből áll az «Egy romai család.»

Lássuk

2-szor a' a többi insignificansabb egyéneket.

Kettő közülök, Flavius és Pompejanus megjelen Mesembriusnál leánykérésre, 's kosarat visz haza; utóbb pedig az utcán valami hirt beszél el. Sem az első sem a' második alkalomkor, Flavius és Pompejanus legkevesebb mértékben sem hat a' dráma fejlesztésére. E' két urfi csak parenthesisben léteznek, 's illy zárjel közt élő egyéneknek a' drámában nincs helyök. Ott jobbra balra mindennek cselekedni kell.

Van, végre a' *nem cselekvő* urfiakon kívül egy *grupp* szemét ember, névszerint: *Carinus* császár, *Aevius* poeta, *Marcus* borbély, *Sextus* szobrász, stb.

Ezek — Sextuson kívül, ki az egész darab alatt egy szót sem szól, 's így *extra ictum* van — mondom ezek, tulajdonkép nem is emberek, hanem valami majmok, még pedig nem is Orangutangok, de valami apróbb mérges, és pökedelmes majmok, mellyekre tekinteni is undor.

Színpadra hozások visszaélés; miután a' színpadon drámai érdekek még a' *feltétlenül rossz* sem bírhat, annál kevésbé a' *feltétlenül alyas*. —

Már ideje a' katasztrófról szólanom.

Manliusnak eszébe jut, hogy a' színművet egy *frappant* módon bevégezheti; tehát Carinus kerítőjévé lesz Glycerianál, 's ezért cserében megnyeri, hogy ő uralkodjék Carinus neve alatt.

Rendeletei által — úgy látszik egypár hónap mulva — Carinus ellen fellázítja a' sergeket. Carinus, bár a' kuplerségnek nem volt eredménye, minden vonakodás nélkül tartja magát a' szerződéshez: mi igen természetes miután Carinus majom; mert ha ember volna, bizony nem tenné.

Igy akadályok nélkül öletik meg Carinus, 's gördül le a' függöny.

Szigoruan mondtam el a' dráma hibáiról véleményemet, mert e' drámát fényes talentum irta, ki gyengeségeivel és ragyogó tulajdonaival együtt nem mindennapi jelenség; ki literatúráknak most is egyik népszerű főnöke; ki ha geniusát tisztítani, nemesíteni fogja, ha komolyabban szentelendi idejét a' szépművészet körüli studiumokra, és ha világ és emberisméretét gyarapítani igyekszik, nem fog ama nevek közé tartozni, mellyeket a' tömeg megtapsol, a' késő kor elfeled.

E' dráma' szerzőjére nagy hivatás vár; de nagy purificatio útján és nagy kiábrándulások árán.

Történjék mielőbb meg!

Egyébiránt bírálatom alatti művének vannak dicsérendő tulajdonai is. Élénk dialog, emelkedett költői nyelv — mely gyengéd és erős, férfias és mégis leigéző, — találos élecek, ittott humor, sőt néhol művészi rajzolás a hünöknek s a' corruptionnak.

Aztán az író a' situatiok' teremtésében gazdag, bár felhasználásában szegény.

Végre, drámájában ha nincsenek is jellemekek, vannak szerepek, mellyek a' színészeknek alkalmat adnak ügyességük' kifejtésére.

Igy, Sophronia haládatos szerep.

Glyceria szonoklati jártosság 's kivált erős organum által megtapsolt szereppé válhatnék.

A' vén Mesembrius szintén igénybe veszi a' színész ügyességét.

És a' poetán, ha értelmes kezekre jutna, kaczagni foghat a publicum.

Továbbá a' szerzőnek azon hibája is, hogy a' mély és egyszerű érzéseket patheticus declamatiová változtatja, a' félig-mivelt színházi közönségek előtt megrovás helyett, tapsokkal fogadtatni.

Mindent összevéve tehát, én kriticusi lelkiösmeretemnél fogva, nem szavazhatok ugyan a darab adatására; de ha minoritásban maradnék, azon fognék bizonyos örömet érezni.

Különben is vágnám e' darab által is vizsgálni, hogy valljon a' művészet kellékeivel mekkora oppositióban áll a' szinpadí hatás?

Egyébiránt pedig tisztelettel maradtam

A' gróf urnak

alázatos szolgája

Pesten decz. 24-kén 852.

Kemény.

Kívül: érkezett December 26ⁿ 1852. Szám 3 a

5. Szigligeti Ede bírálatá Jókai Egy római család c. színművéről.

VÉLEMÉNY

«Egy római család»

eredeti dramát

figyelemre méltónak és felolvasandónak vélem; jellemei ugyan kissé excentricusak, de jelenetei hatásosak s nyelve dramai.

Pesten, dec. 15. 1852.

Szigligeti.

Kívül: érkezett december 14kén 1852. sz. 3. b/

6. Kemény Zsigmond bírálatá A falusi fársáng és Aba király és udvaroncái c. színművekről.

Méltóságos gróf ur!

Tisztelettel küldöm vissza

1^{ször} A' falusi fársáng és

2^{ször} Aba király és udvaroncái című színműveket.

Véleményem felőlek igen rövid leend.

Jelesen mi

A' *falusi fársángot* illeti: ez a' legunalmasabb fársáng volt mind azok közt melyeket valaha balszerencsém élvezni engedett, 's meg vagyok győződve, hogy a' tisztelt drámabíró választmány — ha a' darab két collégám által elfogadtatnék — a' felolvasás alatt olly csendesesen el fogna szenderülni, mint én szoktam az asztalmozgatási próbákon.

Ötévnyi ur a' nép nyelvét jól érti, 's tőrhetőleg bele tudja magát tenni a' nép gondolkodás-modjába is. De összehasonlithatatlanul gyarló minden más tekintetben. Fogalma sines a' drámáról. Képzelőése egy tuzognál lomhább. Az eszméket hírből sem ismeri. Helyzeteket találni föl, cselekvő jellemeket alkotni: — mindez nem az ő dolga. Mesét pedig anynyira nem tud szőni, hogy nagyon csalódnám, ha valaha egy jó novellácskát is írhatna.

A' *falusi fársáng* adatására tehát nem szavazhatok.

De sokkal nagyobb figyelmet igényel *Aba király és udvaroncza*. Ezen történeti drama szerzője a' magyar történezetben jártossággal bír. Ő tudja az adatokat és semmi bakkot nem lő a tények körül. Azonban én mégis a' darab elolvasása után felkiáltottam: bárcsak a' tisztelt szerző inkább a' historiai adatokat ignorálta volna mint a' historia szellemét!

A' *modern* politikai és társadalmi eszméket életemben még sehol sem láttam ennyire fölvegyítve, ennyire összekotyfolva középkori tényekkel, erkölcssekkel, nézetekkel és motívumokkal. A' tudatlanság és a' mai journalokból kölcsönzött országlati elvek, a' brutalitás és a' finom polgárisodásnak piperés phásisai, gyermeki könnyenhivőség és bölcselmi scepstis, a' legczudarabb fajai a' babonának és a' nyilteszűség olly csodálatosan vannak egybezsufolva, még pedig ugyanazon jellemekekben, hogy a' darab minden személyénél eszembe jutott egy régi kép, mellyen tanuló koromban sokat nevettem: mert e' kép bizonyos álláspontról Sokratesnek — a' híres bölcsnek — fejét mutatta, mig más álláspontról egy számárfőt hozott szemünk elébe.

Aba király és udvaronczaiban minden egyén illy kettős arczal bír.

Aba p. o. olly democratá, mint a' minők voltak az egyenlőségi clubok' tagjai anno 1848. Az aristocratiait csak úgy szidja és döngeti mint korunk' fiatal eszmehősei. A' népfelségről, a' nemzetakaratról, a' többség mindenhatóságáról, a' közvélemény' óriás erejéről, a' politikai jogegyenlőségről, 's még tán a' suffragium universaléről is csak úgy beszél, mintha Diderotból declamálna, és kisujjában volna az egész XVIIIedik század philosophiája. Azonban ezen páratlan illuminantismus daczára, ugyanazon *Aba király* majdnem örüllté lesz azért, mert hiszi: hogy pánczéljára egy meggyilkolt magyar mágnásnak kobor szelleme röpit nyilveszőket. Nála e' remegés nem a' büntudalamból és lelkifurdalásból történik, éppen nem, hanem főként babonából.

Gertrud, egy keces kisasszony ki az első felvonásban parizsi hölgynek is beillenek, a' nők alárendelt helyzetéről olly érdekesen fecseg, mintha éppen akkor olvasta volna el Sand György asszony Indiánáját vagy Leliáját; de már később, midőn t: i: a' szerzőnek, ki a' historiai tényeket ismeri, szüksége van az ősi pogányvallás' reactioját darabjába szőni, — később, mondom, Gertrud kiasszony minden hobortosságra vetemedik 's egy szem-

fényvesztő leány' eszközéül veti magát oda, még pedig azért, mert hiszi, hogy e' szemfényvesztő az ő apját föl fogja támasztani halottaiból.

Szóval: valami nevetségeseb alig lehet, mint modern eszmékkal, modern érzésvilággal és modern phrasiológiával ellátott egyéneket egy régi, egy egészen műveletlen kor' hűn előadott historiai tényei közé tenni, 's ezen zurzavaros vegyületből dramát készíteni.

Abától kezdve a többi főurakig és asszonyságokig, a' színmű személyei eszembe juttatják Sandwich sziget uralkodóját, ki midőn europai utazók látogatták meg, tisztességből fekete frakkot vett ugyan föl, de inget, nadrágot 's még gatyát is hordani feleslegesnek tartá, 's nője is a' divatos kalapon és keztűn kívül egészen primitív állapotban jelent meg.

Külömben a' darab dictioja szép, 's bár nehol sallangos, tartalmassá és tömötté is tud lenni.

A' szerzőnek vannak gondolatai, 's van képzelődése — bizonyos fokig. De kedéllyel, lélektani élel, indulatokkal, mellyek természetességök által megragadók, valodiságuk által mélyek, nem igen találkozunk.

Majd mindent declamatio potol ki.

A' mese nem drámai, sőt semmi nemében a' költészetnek — ugy mint keresztül van vive — nem lehet érdekes.

Egyébiránt szorosabb kritikába ereszkedni azért tartom e' műnél feleslegesnek, mert, ha tapintatom nem csal, előadatása ellen, a' mostani viszonyok közt, ugyis *akadály fogna vettetni*.

Egypár száz jámbust föl kellene a' censuráért áldozni, 's éppen olyanokat, mellyek a' bennök rejlő célzatok által tartanak valamennyire ébren a' közönség részvétét.

Mindent egybevéve tehát a' darabot adhatlannak tartom.

Egyébiránt tisztelettel maradok

A' méltóságos gróf urnak

alázatos szolgája
Kemény.

Kívül:

Méltóságos

Gróf *Festetics Leo* urnak, mint a' m. nemzeti színház
intendansának tisztelettel.

szám 13. 1853/4

m. b. v.

és

A' m. színháznál.

érkezett Junius 6kán 1853.

szám 19. 1853/4

i. m. b. v.

7. Szigligeti Ede bírálata

az *Aba király és udvaroncái* c. színműről.

VÉLEMÉNY

«*Aba király és udvaroncái*»

történeti dramát, silánysága miatt *nem* fogadom el. Ha olly tehetség jeleit látnám szerzőben, s olly alkatrészeket e dramában, mellyek után ítélve várnom lehetne, hogy a szerzőből dramairó s e galimathiaszból drama lehet, részletesben taglalnám e darabot; de így elég akárkit egyetlen, bármellyik szakasz elolvasására utalnom, hogy meggyőződjék állításom igazságáról.

Pesten, junius 10. 1853.

Szigligeti.

Kívül: érkezett Junius 9kén 1853.

szám 19

m. b. v.

8. Szentpéteri Zsigmond bírálata az Aba király és udvaroncai c. színműről.

Aba király, és Udvaronczai minden bírálaton alol levő mű — el nem fogadom.

Szentpéteri Zsigmond

Kívül: érkezett Julius 27kén 853. $\frac{\text{szám } 19}{\text{m. b. v.}}$ 1852re sz. 19/c.

9. László József bírálata a Falusi farsang c. népszínműről.

Falusi farsang. Népszínmű 3 felv. dalokkal.

Irta Ötevényi.

van e' népszínműben 3 felvonás és 10 változás

van egy uri kisasszony, ki midőn uri rokonához akar férjhez menni ártatlan őszinteséggel valja meg magának, hogy annak huszárja «szemre való ember». —

van egy uri és pór anya kik a' leg aljasabb kerítők. —

van egy részeges férj, ki nejét a' nézők szeme láttára jól meg rángatja vagy is rángatná ha előadatnék. —

van egy uraság huszárja, ki előbbi szeretőjét már mint más nejét is ugyan csak látogatja éjjelenkint, még meg is ölelgeti 's végre ló háton elis ragadja.

van egy példásan hiu pórleány, ki szegény szeretőjét cserbe hagyva egy vénebb és gazdagabbhoz megy nőül, de azért előbbi kedvességével viszonyát folytatja. sat.

's végül kiszolgáltatik a' drámai igazság mert a' népszínmű hőse meglövetik — 's hősnéje egy késsel le szurja magát.

Mit szóljak a' nyelvről!! —

Illy szerkezettel — ilyen jellemeikkel és illy öltözetben bajosan vivandja ki a' drámai irodalom az egri nevet.

Előadásra *elnem fogadhatónak* véleményezem.

Pesten 12-ik Majus 1853.

László József

dr. b. v. tag.

Kívül:

Méltóságos gróf Tólnai Festetics Leo ő nagyságának mint a' dráma bíráló választmány elnökének egész tisztelettel Helyben.

érkezett Junius 12kén 1853. $\frac{\text{szám } 13}{\text{m. b. v.}}$ c

10. Vahot Imre bírálata a Falusi farsang c. népszínműről.

Falusi farsang.

Népszínmű Ötvevényitől.

Ezen mű két, egymással össze nem függő cselekvényre oszlik, urias része semmi befolyással nincs a népiesre. Ez utóbbi részben eléggé hiven s erőteljesen van visszatükrözve a magyar népelet. — Ez utóbbi szempontból itélve véleményem szerint megjárná vasárnapi darabnak.

Pest, junius 11, 1853.

Vahot Imre.

Kívül:

Méltóságos gróf Festetics Leo urnak, mint a Nemzeti Színház Ügyvezetőjének tisztelettel Helyben.

érkezett Junius 12kén 853. $\frac{\text{szám } 13}{\text{m. b. v.}}$ b/.

11. Kemény Zsigmond bírálata Jókai Manlius Sinister c.
színművéről.

Pest okt 18kán 853.

Méltóságos gróf ur!

Manlius Sinister, melyet a' gróf ur birálat végett küldött hozzám, ugy hiszem: a' hoszasabb ideig fönmaradó darabok közé tartozik. Adatását örömmel fogadom el. Két sort jegyeztem meg benne, melly tán megváltoztatandó lenne; de erről a' szerzővel fogok értekezni, 's ha a' darabba benne fog is maradni, azért az egésznek hatása éppen nem csökken; mert csak finom lélektani árnyolatra vonatkozik, melly mind a' közönség mind a' bírálók figyelmét hihetöleg kikerülni fogja.

Tisztelettel maradtam

A' gróf urnak

alázatos szolgálója

Kemény

Kívül:

Méltóságos

Gróf *Festetics Leo* urnak,

a' m. n. színház intendantjának.

érkezett October 18kán 1853. $\frac{36 \text{ szám}}{\text{m. b. v.}}$ a.

Helyben.

12. Szigligeti Ede bírálata
Jókai Manlius Sinister c. színművéről.

«*Manlius Sinister*»

eredeti dramát előadásra *igenigen ajánlom.*

Pesten, oct. 19. 1853.

Szigligeti

Kívül: érkezett Octob 20kán 1853. $\frac{36 \text{ szám}}{\text{m. b. v.}}$ b.

Közli: PUKÁNSZKYNÉ KADÁR JOLÁN.

KEMÉNY ZSIGMOND KÉT LEVELE.

Kemény Zsigmond régebb idő óta vágyott Olaszországba, 1847 tavaszán azonban megbetegedett, a láz és később a fárasztó munka erősen kimerítette s így csak szeptember 21-én indult el Csengery Antal társaságában Olaszország felé. Bécsen és Müzzzuschlagon át érkeztek Triestbe, s onnét mentek tovább hajón Velencébe.¹ Szeptember 26-án írt Szász Károlynak (a későbbi püspöknek), ki akkor a nagyenyedi ref. főiskola hallgatója volt. Szász Károly Keményről — a Kisfaludy Társaságban 1877-ben tartott emlékeszédében² — többek közt ezt mondta: «Ő volt az első, aki nyilvánosságra szánt irodalmi kísérleteimet — még atyámtól is titokban tartva s csak vele közölve — figyelmére méltatta s féltékenységemet bátorította, oly biztatással, mely jó szívének nagyobb becsületére vált ugyan, mint jós tehetségének, de engem boldoggá tett akkor s hálássá örökre.»

¹ Papp Ferenc: *Báró Kemény Zsigmond*. I. k. 383—384. l.

² A *Kisf. Társ. Évlapjai*. Új folyam. XII. 207. l.

Keménynek alább közölt első levele bizonyossága ennek a biztató jóindulatnak, mellyel Kemény az ifjú Szász Károlynak a *Tenger gyöngyei* című költemény-sorozatáról szól — a második levél pedig a fiatal költő verseinek elhelyezésére irányuló szíves készséget bizonyítja.

A leveleket betűszerinti pontossággal közlöm — Keménynek meglehetősen pongyola helyesírásával, az ékezetek gyakori elhagyásával.

Trest¹ 26-ik Sept 847.

I.

Édes Károly!

A' tenger' gyöngyeit nagy gyönyörűséggel olvastam. Véleményem önről: hogy igen jeles költő fog lenni; mostani munkájáról pedig, hogy külön az egyes versek szébben adják ki magukat, mint együtt az egész gyűjtemény. Oka természetes: t: i: a' tengerről vett hasonlítások' gyakori előkerülése; mit én önnél a' productiv erő' jelének tartok ugyan, de a közönség csalhatatlanul ismétlésnek, 's némi kimerültségnek — bár elég helytelenül — fog tekinteni.

Mi munkája külön kiadását illeti: erre, ha t: i: honorariumot is vár, nincs előkísérleteim után itelve semmi reményem. Mert nálunk nem fizetik a' verset.....² eladá verseit 25 ingyen példányert. Petőffy³ minden munkájáért 300 pengőt kapott. Garaynak nincsenek kiadói; Vörösmarty nem is mer kiadokat keresni.

Én jónak gondolnám, ha ön rám bizná a' tenger gyöngyeiből a' csinosabb versezetek' kiválasztását, 's azokat Vahot lapjában,⁴ kivel már szót is tettem ez iránt, közlenők. Egy évig dolgozva szépirodalmi lapokban, szerezhet magának publicumot és kiadót; addig erőltetés nélkül nem megyen 's ugy is alig.

Előbb válaszoltam volna édes Károly, de a' parádi fürdőn valék 's most utban. Egyébaránt a' jövő hónap' 15-éig Pestre visszaerkezem, 's akkorra' elvárom tudositását «Tenger' gyöngyei» iránt, mellynek átolvasása nekem néhány kellemes órát okozott.

Attyát, Vajdát⁵ s Enyedí jó üsmerőseimet különösen idvezlem.

barátja *Kemény Zsigmond.*

Nb. E' levelet attyanak czimeztem, hogy biztosabban kézbe kerülhessen.

A külső czimlapon:

All' signore Carlo Szász professore ordinario nell' collegio Alba-Nagyenyedino

Nagy Enyed.

per Vienna Pesth Clausenburg

A postabélyegző: Triest 27 Sep 18..⁶

¹ Tollhiba, *Triest* helyett.

² A levél ez összehajtogatás helyén megsérült, s így a név itt olvashatatlaná vált.

³ Talán azért írta Kemény így Petőfi nevét, mert az Életképek 1847. é. januárius 2-iki számában a *Karácsonykor* cz. vers alatt is y-nal van írva a költő neve (Petőfy).

⁴ A Pesti Divatlapban.

⁵ Valószínűleg léczfalvi *Vajda Dániel*, volt tanár.

⁶ A két utolsó számjegy elmosódva.

Pest 30^{ik} nov 847

II.

Édes Károly!

Rég vártt levelét vettem; de teméntelen foglalatosságaim miatt csak most válaszolhatok és igen röviden, mert Posonba akarván fölrándulni nagy készülődések közt vagyok.

Verseiből 10^{et} Vahodnak¹ átküldöttem; még tán 5 az Életképekbe fog menni. Az egyszerűbbeket választám ki, 's attól tartok, hogy izlésemet igen rossznak fogja találni, mint találtam volna én is ez előtt vagy nyolcz évvel azokét, kik munkámmal hasonlólag bántak volna.

Erdélyinél² azért nem nézhetem meg beküldött versezetét, mert ez némileg ellenkezik a' K. társaság szabályával, vagy legalább annak szellemével.³ — Mit mond Petöffy hasonló tárgyú munkájára? szereti e' ön azt? Eötvös nagyon silánynak, én igen érdekesnek tartom.

Atyját különösen tisztetem, 's mondja kérem meg neki, hogy közelebről vagy Pestről vagy Posonból — hol legfeljebb 4 napig mulatok — fogok egy hosszú levelet írni Vajda urnak. Továbbá bizonyos dologról volt szó Kemény Domokos' fönlétekor, mely ötöt illette, — ez megint föléledni kezd.

Mentovich⁴ ir e' sokat? Most ritkábban látom verseit. Uniodalai sokaknak tetszettek; de az unio keveseknek tetszik, — e' tárgy, reméllem csak mátlól holnapig, nem igen népszerű. Én ennek tulajdonitom; hogy dalaí annyira nem forognak kezei, mint érdemlenék; de, természetesen, ezen felül még annak is, hogy a' provinciában jöttek ki. Pesti embernek könyvundora van mindentől mi a vidéken jelenik meg. Ez annyiban jó, mennyiben az erök' centralizatiojához vezet, 's minden capacitást Pestre kényszerít; — de nagyon elkeserítő azokra nézt, kiknek viszonyai nem engedik meg a' fővárosban lakást, azonban tehetséget éreznek magukban a' hétköznapiaknál jelesebb művet allítani elő.

Ha ön író akar lenni, akkor kénytelen leend előbb utobb Pestre költözni; mert Pest a' szó' magasabb értelmében capitulummá fog válni, miután István herczeg⁵ fejedelmi udvart szándékozik tartani, és gróf Széchényi minden közlekedési tervet ugy készített, hogy minden derekasabb vonalnak Pesten legyen kiindulási pontja.

Egy vonal menend a' Bruckihoz Pestről, hogy Triestet kösse velünk össze; a' másik Buda felől Fiuméba; a harmadik Pestről Kassára, hogy majd a' Varso-Petersburgi vasutal jöhessünk kapcsolatba; a negyedik Aradnak, hogy majd Erdélyen át kelet nyugottal hozassék érintkezésbe. Két év

¹ Igy! — A *Gyöngyszemek* c. vers-sorozatból ötöt közölt a Pesti Divatlap, az 1848. évi februárius 6-iki és 27-iki számban.

² Erdélyi János — akkor a Kísfaludy-Társaság útoknoka.

³ Szász Károly — mint 18 éves ifjú — 1847-ben pályázott *Murány hölgye* című költői beszélyével a Kísfaludy-Társaság pályatételére, s nyert is. Petöfi ugyanez évben írta *Szécsi Máriáját*, de nem pályázott vele, hanem az év őszén — novemberben — kiadta az Életképekben.

⁴ Mentovich Ferenc — akkor tájban a Pesti Divatlapba, az Élet képekbe és az Unióba (Kolozvár) írt verseket, s 1847-ben jelent meg *Unio-dalok* című versgyűjteménye, Kolozsvárt.

⁵ István kir. hereget — az elhunyt József nádor fiát — 1847-ben választotta nádorrá az országgyűlés.

alatt vasuton megyünk Bécsbe, onnan két nap alatt Hamburgba szaladhatunk. Ezekből semmi sem világosabb, mint.....¹ nem kaphat Pesten kívül; mert minden capitulum ignorálni szokta azon tehetségeket, mellyeket magához nem vont. A' kivételek ritkák.

Nem tudom elolvashatja é levelemet? —

Isten áldja meg. K. Zsd.

Közli: SZÁSZ KÁROLY.

ISMERETLEN CSOKONAI-MŰ.

(Első közlemény.)

A Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi-Könyvtára 1873-ban Farkas Lajos könyvtárának megvételével nagyértékű kézirati anyaggal gyarapodott. Közöttük volt egy 1795-ből származó, névtelen, címtelen, magyar nyelvű kézirat, amelyet az első oldalon található rajz felirata alapján *Magyar Psyche* cím alatt, ismeretlen szerző műveként katalogizált a kézirat feldolgozója. (Jelzete: 429 Oct. Hung.) Terjedelme 30 levél; ehhez a modern félvászonkötés két előzék- és egy pótló levele csatlakozik. Valójában különböző nagyságra vágott füzetek kolligátuma, amelyek azonban tartalmilag összefüggenek. Az első három füzet eredeti számozása: 16, 16, 12 lap; a negyedik, utolsó füzet lapjai számozatlanok.

Ha a prózát, verset, színdarabrészt tartalmazó művet szemügyre vesszük, látjuk, hogy egy ünnepélyes alkalomra készült, tréfás laputánzattal van dolgunk, amely az akkori magyar újságlevelek mintájára tudósításokat, mellékletein pedig szépirodalmat közöl. A tudósítások látszólag európai eseményekről számolnak be, s tele is vannak aktuális célzásokkal: könnyen felfedezhető értelmük; a közölt irodalmi mellékletek célja is lakodalmi üdvözlés: Budai Ézsaiásnak Ercsey Klárával, Ercsey Dániel leányával kötött házasságára. Budai Ézsaiás külföldi tanulmányútjáról hazaérkezve, 1794-ben, huszonnyolc éves korában a debreceni főiskolán lett a történelem, görög és latin irodalom tanára, s kevéssel később megnősült. Apósa Mezőtúr nagynevű lelkésze volt, akit tudományáért szintén meghívtak Debrecenbe a keleti nyelvek és irodalmak tanszékére, de hű maradt parókiájához és a meghívást nem fogadta el. (Az iskola híres filozófia-professzora hasonló nevű fia volt, 1805-től.) Budai Ézsaiást gyorsan megszerették tanítványai, köztük egy, akit mint arra érdemeset, magánúton is oktatott a poézisre, majd, mint érdemetlent, az iskolaszék élén eltávolított az intézetből: Csokonai Vitéz Mihály. A lakodalmi üdvözlést ő szerkesztette professzora számára, és az ő eredeti fogalmazványában őrizte meg kéziratunk.

Csokonai szerzőségét külső-belső körülmények teszik kétségtelenné. Mindenekelőtt a kéziratban kétszer is megjelöli magát neve kezdőbetűivel (Cs. V. M.): az első rész végén (16. lap) és az utolsó részben közölt vígjáték elején. (1. számozatlan lap.) A címrajz alján levő cartouche-ban pedig V. M. betűkből összeolvasztott monogrammot találunk. Az írás a prózai rész egyenletes

¹ A levélpapír hajtásnál elszakadozván, az írás körülbelül három szőnyi terjedelemben olvashatatlanná vált.

ductusában, a versek ünnepélyes kirajzoltságában és a jegyzetek gyors, oda-
vetett írásmódorában, egyformán jól felismerhetően az övé, s könnyen azonosítható megfelelő kézírásaival. De a tartalom is, szellemes ötleteivel és költői szépségeivel, reá árulkodik. Mindenekelőtt a szerepjátszó gazdagság, amely ügyesen utánozni tudja az ujságjelentések hangját, egy kitalált olasz árkádiai költő álarcában latin ünnepi ódát ír, költött magyar névvel magyar festő költeményt a *Szépség leányáról*, lakodalmi kart az epithalamiumok módorában, paraszti dalt sző a szerelemtől legyőzött filozófus vígjátékába és még a játékhoz is szükségét érzi félig tréfás, félig komoly jegyzeteket csatolni, leküzdhetetlen doctus hajlamának tanujelét. Végül legdöntőbb igazolásként: a *Házasodj meg: mertrosszul jársz* című vers rövidebb változatát a *Tempefői* (1793) III. felvonásának 7. jelenetébe beszöve is megtaláljuk, ahol Csikorgó, egy fűzapoéta szájába van adva. Az itteni 11 versszakból a színdarabban az 1. és 6–9. versszak szerepel.

Természetes is, hogy a gyorsan népszerű professzort nem ünnepelhettem más, mint az akkor már költői tehetségével városszerte ismert és Budai Ézsaiástól is méltányolt Csokonai. Kevéssel előbb két verset írt a hazaérkezett üdvözlésére. Az egyik az *Alkalmatosságra írt versek* közt: «Örömversek prof. Budai Ézsaiás úrhoz, midőn 1794-ben a külső országai akadémiákról, mint meghívott professor lejött.» (Harsányi—Gulyás, I. 1. 313. l.) A másik a Harsányiék által publikált kiadatlanok közt: «Más versek, melyekkel megtiszteltetett t. t. Budai Ézsaiás professor úr, mikor académiákról lejött, az akkori poétáktól, Csokonai Mihály. P. P. alatt. Ad not. Ott hol a patakocska.» (Harsányi—Gulyás, II. 1. 246. l.) Budai Ézsaiás beiktatása — amint a pozsonyi Magyar Hirmondó 1795. febr. 6. számában olvassuk — 1794. nov. 20-án történt meg. Házasságára a kézirat célzásai alapján 1795. jan. 27-én került sor. A fiktív tudósítások kezdete 1794. decembere. (Nussberg, dec. 11; Mädchendorf, dec. 16; Páris, dec. 10. sorrendben.) A magyarországi jelentés Debrecen, jan. 14-éről keltezett, az olasz költő verse előtt ez a dátum áll: «Fiorenza D. 1. Gianuar. 1795.» A színdarab élén: «Szerzette Januar. 24d. Napj. 1795. Cs. V. M.» A jelentések régiebb dátumokra utalnak, hiszen a postánérkezést kellett feltételezni; Csokonai gyors dolgozása mellett, valószínű, hogy az egész január folyamán, nem sokkal az esküvő előtt íródott. A világos kronológiai rendet csak két, látszólag be nem illeszthető keltezés zavarja meg. Az ujság első lapján ezt a mondatot találjuk: «Indult Páfusból, Pénteken (die Veneris) Kis Asszony Havának 23-dikén. 1795.» Az Utópiából érkező levél keltezése pedig: «Narnspielen. Kos Havának 15-dikén.» Kisasszonyhava augusztust, koshava márciust jelent rendes körülmények között, hogy kerül hát a december-január dátumok közé? Mind a kétszer értelmi játékból. Az első a die Venerisből is kikövetkeztethetően dévaj alluzió (indulás a leányság állapotából), a másik meg talán a Narnspielen kitalált helyneve mellé idézi fel a bolondos, ugráló kos képét; komoly dátumként tehát nem jöhetnek számba.

Ujságját Csokonai külső formájában is meglévő mintákhoz szabta. Említettük, hogy egy rajzzal kezdődik, amely tehát szintén Csokonai kezemunkája. Meztelen kis Psyche repül itt két galambtól vont kocsiján; kezében póstája, a szerelmes levél. Alatta város és dombok maradnak el. A kép

keretének fonadéka fent «B. Magyar Psyche» feliratú szalagot kapott, közepben lángoló szívet fog közre. Lent ezzel átellenben, kis cartouche-ban a már említett monogramm látható. Ez a kép a Bétsi Magyar Merkurius címképe nyomán készült. Ott Merkurius repül, itt Psyche; a háttérben szintén városkép. Fent szalagon *B. Magyar Merkurius* felírás; az átmásolás folytán így válik érthetővé a Magyar Psyche előtt álló egyébként értelmetlen B. betű is. Lent a mi rajzunkkal teljesen egyformá elhelyezésű cartouche-ban a szerkesztő,

Pánczél Dániel monogramma, a VM monogramm eredetije és mintája. De az átvétel tovább is folytatódik; a mellékleteknek Csokonai az akkori lapokból ismert elnevezésekkel adta meg a nagyobb hitelesség látszatát. (Mintha ma Figyelő, Vasárnap stb. rovatokat venne át egy tréfás folyóirat.) A második ív, a szépirodalmi rész a *Magyar Músa* címet viseli, ami általános elnevezése ekkor a magyar lapok irodalmi mellékletének, így a Magyar Kurirban és a Magyar Hírmondóban. A jegyzetek a *Magyar bibliothecában* foglalnak helyet, ami megint a Bétsi Magyar Merkurius mellékletéről van véve. Az eredeti példányokhoz szokott olvasók, a kollégiumi előfizetők, örömmel fedeztették fel a valóságra utalást a játéokban.

A legérdekesebb körülmény, hogy Csokonai ekkor már összeütközésbe került az iskolai hatóságokkal. December 13-án volt a nagyerdei fegyelm-sértés és professzora, Szilágyi Gábor ellen az inzultus, 19-én elmozdították preceptorságából; február 14-én azután a sedesben megkövette Szilágyit. (L. mindezekre Barcsa János: *Csokonai kollégiumi pöre*. Debreceni Protes-táns Lap, 1905, 21, 23, 24. sz.) Feltételezhető, hogy a január hónap a békü-lékenység szellemében folyt le s ezt elősegíthette a kedvenc professor házassága is. A husvétii engedély nélküli elmaradás, amint ismeretes, megint mindent felborított, és június 20-ára Budai Ézsaiás már mint az iskolaszék elnöke hívta össze a fegyelmi ülést. Ez elől azonban költőnk öt nappal előbb eltávozott, drámai beszédben véve búcsút diáktársaitól és az intézettől.

Budai Ézsaiás tehát az élete nagy eseményét ünneplő versek kedvéért époly kevésbé enyhített az iskolai eljárás szigorán, mint a többi műért, melyeket pedig nagyon tehetségeseknek ítél. A későbbi költő már nem is érdekelte annyira, mint az induló, ahogy az Csokonai halála után Kazinczyhoz írt leveléből kiderül. (1805. március 10.) «A'mi Néhai Csokonai Mihály Urnak munkáit illeti: én azokkal megvallom, esmeretlen vagyok. Magát Csokonai Urat jól esmértem, mert Poéta- és Rhetorgyermek korábann én tanítottam privatim, és már akkor úgy ítéltem fölöle, hogy a' mint indúlt, minden tanulótársait felyül fogja múlni. Ez meg is lett: de nem abban a' mértékben, mellyben én reménylettem; mellynek okait most nem feszegetem. A' bizonyos, hogy Poéta gyermek korábann néha jobb verseket írt azoknál, mellyekre mostani munkáibann néha futólag tekintettem, a' mint tudniillik azokat egynél másnál megláttam. Mert akkor még igazánn Magyarúl írt, nem tudvánn idegen nyelveket, és nem szivánn bé azoknak Idiotismusit. Most már, inkább *Poeta doctus* volt, mint *Poéta natus*.» (Kazinczy Ferenc *Levelezése*, III. 732. sz.) A professzor már elfeledte a tiz év előtti ünnepi iratot, amelyben olasz szövegészlet, francia, angol, német irodalmi utalások mutatták már a diáknak nyelvismeretét és olvasási szenvedélyét. Vagy nem került volna a kezéhez? Ez is lehetséges; különös, hogy a személyes kap-csolatok iránt érdeklődő Kazinczynak ilyen érdekes adalékról nem tett emlí-tést. Elfeledkezett róla, vagy beleértette az általánosságban dicsért diákkori anyagba? Levele alapján nem dönthető el. Csokonai munkájáról máshol sem találunk említést, nem szerepel a diákkori művek Toldy-féle jegyzékében sem, nincs utalás reá a hatalmas ismeretlen anyagot összehordó Harsányi-Gulyás kiadásban. Talán Budai Ézsaiás házassága körül Debrecenben nyo-mozva sikerülne kideríteni, megismerkedett-e a nyilvánosság a lakodalmi tréfával.

(I)

A' Poétai, és Lakadalmi Felség' kegyelmével. Indúlt Páfusból. Pénteken (die Veneris) Kis Asszony Havának 23dikán. 1795.

A' Csatázó Mezőkről.

Nussberg. (b) Decemb. 11^d. írják hogy Feldmarsal Lieutenant Liebes-gott maga mellé vevén a' Cziprusi Infántériából két Batalion Eroszokból és egy Osztályt a' Serviai Volontérokából, még az Nap ki indult, és a' mi Lite-ratúr-posztunkat addig attakirozta, hogy Generál Offerhaus, Májor Plátó, és

Dragonos Kapitány Cicero minden Officirjaival, (c) 's az egész Tusculana Regementel, a' kemény tüzet nem álhaván, reterálni kéntelenítették, 's maga is *Professeur* a' szivén igen kemény sebet kapott, mindazáltal gyógyulását várjuk. Az Ellenség a' mi Posztunkat el foglalván, rajta mindjárt Szerelem Fáját állított, 's nagy *Vive le Amour!* kiáltások között beljeb nyomult.

Mädchendorf. December 16^{dikán}. Igy ir egy Levelező Barátunk, hogy 'a mult tsatába meg sebesitetetett *Professeur*, halál (d) Regementyéből való apró fekete Karabélyossai a' Veisenburgi lineákon el maschirozván a' Magyar Nederlandra be ütöttek. «A' Tsata (ezek a' privát Levél szavai) résztinkről nem igen kemény vólt, 's a' várat az öreg Comendáns, jóllehet még tovább is tarthatta vólna, mindjárt által adta Capitulációra, a' hol is mindent, a' mi a Várhoz tartozott, *Professeur* nevében el foglaltunk. A' mieink katonai Symboluma e' vólt: *Clare, ou la Mort!*» (e)

Francia Ország.

Páris. Dec. 10^d. Ma tett a' Házi jóra ügyelő Commissio némely ártalmasokról panaszt a' Convent előtt. «Hazafiak (igy szólott az egyik) Ma van az a' szerencsés Nap, melyben jelenthetem ti néktek, hogy a' Házi bődögságnak ellenségei, kik már a' Conciergeriebe vagynak, utólsó szándékjokat füstbe menni szemlélték. A' Republica baráti hízelkednek magoknak azzal, hogy sem *Solitude*, sem *Morosite*, sem *La Trappe*, sem a' *Celibek' Vendéje* az ő köz-jóra való törekedéseknek el rontására elég erővel nem bírhattak. Él ez a' Republica, 's ebben sem a' Házi Dictátorság, sem a' belső Despotismus, sem semmi nem tész kárt valami a' Constitutio ellen van: Él ez a' Republica, és ennek tagjai megoszolhatatlanok. Éllyen az egyenlőség, és ez a' meg oszolhatatlan Republica!»

A' Convent Decretálta 1. Hogy ez a' beszéd ki nyomtattassék. 2. Hogy a' foglyok a' Hymenale forumnak által adattassanak. 3. Hogy a' kik a' Republicába bé nem állanak, vagy abból emigrálnak, vagy idegen Constitutiót, 's Aristocratismust vesznek be, mind azokra szorosán vigyázzon a' Házi jóra ügyelő Commissio. Ezt követte a' Népnek tapsolása, és mindenfelé ilyen kiáltás hallatott: *Vive l' Egalité! Vive la Republique!*

Más nap a' fogjok a' Hymenale Forum eleibe; vitettek, a' hol is *St. Amour* kérdőre vonván őket Procatorúl elő állott *la Morie*, 's nagy indulások között fojván az egész törvény tétel, csak ugyan e' lett a' vége, hogy a' Sententia ki mondatott reájok, 's még az Nap a' Champagner Piatzon, ebéd után mindjárt le Gulotiniroztattak.

Egy el ólthatatlan tüzről van emlékezet a' külső Levelekben, melyről még eddig egyebet nem tudhatunk, hanem 1. hogy az ólthatatlan 2. mindent egyszerre emésztő lángal lut keresztül. 3. a' Convent a' Köz jóra ügyelő Commissiónak adta által a' meg vizsgálásra. 4. hogy az ártalmasnak ítélte, 's veszedelmesnek az emberi Némzetségre nézve! Én pedig edgy *Eroticus* Író után ilyen értelmemet közölhetem róla az érdemes Publicummal, hogy ez 1. minden emberbe meg van. 2. az Ifjúságnak eleitől fogva kezd éledni, és sebes tüzzel éget. 3. óltása még veszedelmesebb. 4. ezt ha óltani nem lehet, rejtegetni kell, 's csak egy hasonlóképpen égő személynek

lehet ki jelenteni, annakis csak Pap hírével. 5. Ezt csak a' vénség jege ólt-hattya el, vagy ha valaki a' Serráilba, 's Hárembe igyekezik promotiót kapni. 6. Ezzel az ólthatatlan tüzzel egész vigyázással kell járni a' más szalmája körül. 7. Ez az Emberi nemzetségre nézve, nem csak nem ártalmas, hanem hasznos, sőt el múlthatatlanul szükséges is.

A' Neuvidi Ujság Jegyzése.

(f) A' Rhédey Palotával által ellenbe egy Telegrafus, melynek ki látása Túrig határozódott. Most leg közelebb ezen irás olvastatott rajta, a, mint az ezen árkushoz ragasztott réztábla mutattya: *Klára! Légy hívem! mint én tenéked.* Melyre a' Túri Paróchián lévő Telegrafuson ez látszatott: *Szeretlek! tisztán, hóltag.* A' hir igen nagy sebességgel repült, mindjárt tudva volt a' két szívnél. Az kis szerelmek ültek fel a' Telegrafusokra, 's kötelét ők rángatták.

(g) Meg billent az a' Telegrafus is, a' mely a' Kártigám palotája, és: a' jegenye fás Thuilleria között a' Literaire Bastillének által ellenébe vagon, és a' Szivesség látván a' Telescopiumon ama jövődő boldog együttlésnek minden gyönyörűségekkel ki himzett Scénáját, egy boldog ég alatt hosszason ki nyúlni, ilyen Patriótai Innepi ígéreke rángatta annak köteleit:

«Éllyen hát Budai Éσαιás, 's vele
«Nyerjen dísz Ercsei Klárája' kebele!

A' mint mindezeket láthatni a' réz táblán.

Niederland.

Nieuport. Már bizonyos nálunk, hogy 'a' Niederlandi Statusok a' Frigyes Belgium Constitutióját be vették, van is reménységünk hogy attól el nem állanak. A' Szövetség mind a' két részről a' követek előtt esküvéssel erősített meg, zálogokat is váltottak mind a' két részről. A' *La Tour (h)* könnyű seregét már el is indították, nagy készülétek vagnak mindenfelé ebből minden jókat várhatunk.

Anglia.

London. Itt a' Parlamentum még most is áll, a' Felső Ház Deputatiót rendelt az Alsó Parlamentumhoz, a' honnan várják vissza őket Januarius 26-dikára a' kívánt válasszal, és az onnan viszontag küldendő Biztosokkal. Ez jó lépés: örülhet ennek egész Anglia.

Egy Ánglus Hajós Kapitány, a' ki sok szép útazásairól már igen nevezetessé tette magát, ki indulván a' Coock Kapitánytól fel talált *Terra Concordiæ*ből, (i) egy nehány napi útazása után vigan szállott ki a' *Caput bonæ Speinél*, 's ott meg tévén a' szükséges készüléteket mindeneit reparáltatta; 's a' *Terra del Fuego*ba várván az időre, körül járta az *Amazonum Regiót*, mely az ártatlan Gyönyörűségnek Hazája, 's kellemetes szelidség lakja örökös Tavasszát. Itt talált egy olyan kincsre, mely hosszas hajókázásával járó únalmait bőv örömmel és méltó jutalommal biztatta. Fel tette ezt hajójába, meg indult, 's boldog meg elégedés mozgatta fáradt kórmányát. Három állapotása volt, mindenikben újj újj nemét érzette szerencsájének: első volt *Porto Santo*, második *Porto Bello*, harmadik *Porto Ricco*, kedves

három ki kötő helyek, America Nap keleti oldalain. Innen ment ama nevezetes Promontoriumhoz, melynek neve is szent borzadással hatotta meg Lelkét: Neve *Capo Gratiarum a Dios*. Fellyebb hajózáván Északra el jutott *Virginiába*, hol sok kincsekkel rakodva, haza felé meg indult öröm kiáltások között, nyájas szellők lengedeztettek ki feszült vitorláját, 's a' le simúlt habok tér útát engedtek szeretet hajójának. A' Vénus fija volt rá metzve, hatalmát esmerete Oceán. Igy el ére a' *Fortunáta Insulák* közül egybe, ott múlat most ez a' nagy Hajós, várják 26d. Januar, akkor köti ki hajóját az úgy nevezett *the Paplan* szélére. (k)

Spanyol Ország.

A' mi az Újságokban iratik, hogy *Della Union* el esett volna, az nem igaz: sőt inkább a' rendet szépen viszi, 's most *Malagai* borral is szolgált volna, de hallotta, hogy a' Tokaji is igen jó.

Olasz Ország.

Neápolisból irják, hogy ott vagyon egy csuda tévő szent Erekye, — mely a' szív fájást hathatós erejével el veszi, a' hipokondriát, Melánkóliát el űzi, vig elmét ad, Poëtai ereje is mód nélkül nagy van, a' szegényt gazdaggá, hatalmassá teszi, sok ha iszik belőle, szarva nő, (l) Cornua sumit, barátság csinálásra is igen alkalmas, 's a' t. Minden főbb vacsorákon, bálakba, solennitásokba, és kivált — Lakodalmakba elszótták vinni, szolgálnak belőle — mint más szencségekben, — pénzért. Árra 2 arany. A' neve — — — *Lacryma Christi*. (m)

Magyar Ország.

(n) Debrecen. Jan. 14dikén. Itt nálunk a' tojás oly mód nélkül drága, hogy a' mit még Atyáink sem értek, párja 4-5 krajtzár, a' lakodalmak sokba kerülnek, mert a' laska, derelye csupa ráritás (o) nálunk, a' szegénység vagy ezek nélkül ejti meg a' lakzit, vagy csekély — — — — —
— — — — — a' rostába maradt. — — — — —
— — — — —

pedig sok a Lakodalom. Az Ifjúságnak csak van kurázsia: de a' kakasnak tám a' Confortatio se használna. — — — A' hús olcsó, de a' kenyér igen drága. — A' tél mi nálunk igen keményen viseli magát, majd két hónapja, hogy a' hó szüntelen esik, csupa téli kánikulánk van (p): olly rekkenő a' hideg, hogy a' magános emberek féltik magokat a' hidegtől, 's hogy meg ne vegye őket, egy barátságos alku, 's egy *Isten ügysegéllyen* után egymás mellé búnak, 's úgy vexelezik a' meleget.

Erosz Birodalom. (q)

Az Erószt tárné parancsolattyára *Herczeg Amorow* (r) négy linea hajót, és 6 fregattákat küld ki a' Golfo' di Favorita tenger-öbölbe, mellyekben a' leg drágább portékákat rakatta. Az egyik tele van a' leg fájinabb gyönyörűségekkel, mellyekre nem mindenütt lehet szert tenni; a' másikká

mind szerelmes csók, és ölelések vagynak le rakva számtalan Verschlá-gokba; a' harmadik mind kellemetesség spiritussaival telt hordókkal van meg terhelve; negyedikben van külömb-külféle drága portéka, Ambrósia Nepenthe, méz, Panacea, moly, Mirtus productumok, 's egyéb a' félek, ötödiken van a' leg jobb Cziprusi puska por, mely egy szikrától is fel lobban, 's lángja örökké tart, 's a' többi. Ezt hová küldi titokba vagyon, de könnyű el találni. A' köteleken az apró szerelmek játszanak, 's zászlóin B. E. és E. K. vagyon egy öszve fogott kézzel, és ezen fejül irással: — *Az igaz szeretet jutalma magától!* mely irást két ki terjesztett szárnyú Galambok tartanak. De erről másszor bővebben — —

Lengyel Ország.

A' Lengyel Contrallor rövid időn meg fog érkezni egész Musikával énekelvén a' Nemzeti nótát: már meg is vagynak a' rendelések tétetve, a' leg jobb féle Magyar Országai borokról, a' mellyeket leg inkább kedvell az említett Lengyel Contrallor. „*Lengyel! Nótákat is vonny: Mert van Úrfi, Kis-Asszony!*“ — (s)

Elegyes Jegyzések.

A' békeség a' Tóczó és Alsó Berettyói Hatalmasságok között meg van. Választatott reá a' két féltől egy a' Neutrálista Potentatorok közül L* B* (t) Úr, ez a' két rész között örökös szövetséget csinált, és szabad Commerciumot: végre mindeniket meg eskettette, kik is kezet fogván egymással, el fogadták a' leg szentebb hitet. 'S Az utánna való Napokat öröm között ülték meg.

Gróf Vartensleben ő Nagysága Fő Quártélyánál, 's a' *Tsászári Naturae Curiosorum* Kabinétyánál igen nevezetes dolgok fognak történni Januarius 27.dikén. A' Fárságnak igen jeles Actáit fogjuk szemlélni, a' mint a' külső Vachterek observatoriumából tudjuk. Jelen fognak lenni e' pompás és ritka Gyűlésen mind azok, valakiket ez közelebből illet, mind addig, míg a' főbb Actorok a' Prosceniumba vonván magokat, a' Hymeneus kárpittyá le folyik.

Egy emlékezetre méltó történetet ír egy barátunk, hogy tudni illik bizonyos Hazánkbeli Tudós Januarius 27.dikén a' Gyermekeknek Diót fog hinenti. Mely végre minden Gyermekek Innepi ódákat tartoznak énekelni ő nékie A' Magyar Psyche is sok szerencsét kíván e' tőlle tisztelt Nagy Embernek. Örökös háládatossággal is viseltetik azok éránt, a' kikben jó sziv, 's valódi érdem lakik: mások ha azt tőle meg nem nyerik attól van, hogy nem láttya benne azokat.¹

Utópia. (u)

Narrnspielen. Kos Havának Iődikén. A' Joh. Bapt. Rousseautól (x) említett Morosofica Facultás most leg közelebb adott ki egy Matériát 0000' Babarus jutalomra. A' Matéria ez: *Vajon az Asszonyok emberek e' vagy sem?* Némelyek már a' mint halljuk kezdik is mutogatni. Hanem mint hogy¹

¹ Célzásnak látszik a Szilágyi professzorral való összeütközésre.

Vos Hymen doctis foribus sonare
Nunc jubet Carmen Geniale Sponsis;
Nunc ubi blandas retulit tenebras
Lucidus Hesper.

Dicite: «Aeternos agat hoc Par annos!
Dicite «Aeternos amet hoc Par annos,
«Grata carpentes Veneris sub imo
«Gaudia corde.

«Lustra viventes peragant beata,
«Mutuo iungant thalamos amore,
«Sera sic olim genibus propago
«Ludat avitis.

Haec et aurato generosa Pallas
Reddidit plectro: sonuit canorum
Barbiton Musis: sonuit sacratis
Collibus Echo

Filidoro Benvenuto Blandusiense, Pastor Arcade

Közli: HALÁSZ GÁBOR.

VERSEGHY FERENC ZSENGÉL.

(Második, bef. közlemény.)

IV. RÉSZ.

7. Phillis Panaszí Demophoon ellen.¹

Emlékezzél szavaidról álhatatlan gyáva² szív,
bár tsak tanulnál- meg egyszer Jegyesedhez lenni hív,
mesterséges tsalfaságod. hogy ki-mondjam igazán,
illik immár félre tenned
's esküvésid szerint élned
bátor vádoldj azután.

Túdod, midőn személyemet Istenednek mondtad,
ha egy óráig nem-láttál, esztendőnek gondoltad;
el-kerülhetetlen voltam, 's mindenképpen tettetős;
ítéleted szerint kedves,
jámbor, igaz, kellemetes,
ékes, nyájas, erkölcsös.

Most, mintha nem-is ösmélnél, kérdezgetel másoktól,
Idegen köszöntésidnek hidegsége el-árul:
velem szóban félsz eredni, ha meg-látsz-is, el-kerülsz,
az előtt ilyen nem voltál;
ím, ki hívséget fogattál
tsalárdságban el-merülsz.

Mond meg már, mi lehet oka álhatatlanságodnak?
véled, hogy ki-nem tanultam tzeljád változásodnak:
Tudom, ki sebesítette újj nyilakkal szívedet,
bár tőlem lett sebes volta,
a ki azt bé- gyógyította
mérges sebbel illetett.

¹ 1—6. L. Bevezetést. (167—168. l.

² Ls. Ó-ban: gyanós szív.

Én ugyan szívből kívánom, hogy tölthesse kedvedet,
és tökéletesebben, mint én, bírhasa szívedet,
de félek rajta, ne talán ő is meg tsalattatik,
mint ártatlan madár törben
ösméretlen keleptzében
könnyen bé-hódíttatik.

Vagy pedig, kít Isten aszszony gyanánt keztél imádni,
a' kinek áldozattjára merted fel ajánlani
engem illető szívedet, még üdövel meg tsufol,
mert új szépség tetzetősebb
de légyen tsak ösmerősebb
még szenvedni el-únol.

Gyakran a szép zöld pázsit közt mérges kígyó aluszik,
ha nem illeted nyugtában, ellened nem borzódik,
de ha pázsítnak szép rendét bántod, féltsed éltedet;
ellent áll, meg-öl mérgével.
Jobb lesz, térj vissza szíveddel
ahoz, ki holtig szeret.

8. Demophoon meg-felel Fillisnek.

Ne tsudáld változásomnak el tökélett szándékát;
meg beszillem ha kívánod, föl tett tzélomnak módját
mesterséges tsalfaságot
Vagy akár melly ravasztságot
Ellened el nem követtem, nem is tuttam fortélját.

Ura szayaimnak voltam én meg-nem vetettelek;
vagy színezett furtsasággal én nem kisirtettelek.
Esküszöm a nagy Egekre,
igaz, jámbor, hív szívemre,
hogy igazán szerettelek; és még most is szeretlek:

Egy gántsot találtam benned, mellyben szívem megbomlott,
hogy olyan asztalhoz ültem, mellynél már más jól lakott:
félek mással pörlekedni,
a ki jámbor szoktam élni,
két kuasz, hidd-el, egy tsonton soha meg-nem alkudott.

Az Új szépség Újságáért elöttem nem kedvesebb,
méltán jobban kedvelhetem, ha igazabb és hívebb;
tsak egy szívet tartok bennem,
mert tsak egyet kell kedvelnem,
több ugyan a kettő egynél, de nem kellemetesebb.

Ugyanazon füllánkjával, mellyel a méh sérteget,
szép ki-nyílt piros rósákból lépes mézet szedeget;
nem tekinget szépségére
ha mézetskét kap nyelvére;
ha más el ragatta lépjét, felette nem repdezet.

Ne tsudáld már [én] Fillisem! hogy más félre hódultam,
vélem, palástomat szélnek okossan fordítottam:
szép vagy, jó vagy, most is mondom,
erkölsős vagy, nem tagadom;
de már nem tehetek róla, mástól meg-raboltattam.

9. Themis és Fortuna.

Nagy anyja az igazságnak
 Themis Ászszony, Fortunának
 el ment hajdan roppant épült nagy méhelyjébe:
 Itt Fortuna bé-húnt szemmel
 jádszik hamis kerekével,
 két kezével forgatván azt nagy tengelésben.
 Megy a kerék vagy tsendessen,
 vagy vissza fordul sebessen,
 így, a kik azt meg ragadják
 Hogy Fortunát próbálgassák
 Vissza esnek vagy le-buknak a nagy kerékről.

Látja Themis boldogságról,
 Hogy le-esnek a magasról
 Sokan, kik kegyes szerentsét már érdemlettek;
 Látja azt-is a' kerékkel
 hogy fel-jutnak sietséggel
 a' nagy póltzra, kik még semmit nem érdemlettek;
 Ki vonyja éles fegyverét
 's rontya Fortuna kerekét;
 a kit érdemesnek ítél,
 arra kardjával fel nem kél,
 de a' többit le-vagdallya szerentse kerekéről.

Fortunának egy szolgája
 hogy Themisnek kardját láttya,
 mellé ugrik 's merész kézzel ki-lopja szemét;
 Ez káráért bosszút álván
 sűrű könyvek közt jajgatván
 új haraggal villogtatja fegyveres kezét.
 Nem látja majd az érdemest,
 le-vagdalgat sokat vegyest:
 azért sokszor az ártatlan
 érdemmel töltt gyámoltalan
 igassága 's jussa mellett le-düll a magosról.¹

13. Apollo Dafnisnak.

Nem türhetem szívemnek emísző tüzeit,
 megvallom szépségednek tőled vett sebeit²
 oh ne légy olly kegyetlen szép Dafne! rabodhoz,
 ne vesd meg gyötrelmében
 azt, ki hív szerelmében
 borul lábaidhoz.

Ládd mint szokott tréfálni Amor a szivekkel
 meg-tud sokat trutzolni édes sebeivel,
 mérgét mézzel vegyíti öntvén nyíl tokjában
 oh nem jó ki-nevetni
 nem tanátsos meg vetni
 kisdéd játékában.

¹ Itt a kézirat 103—104. l. ki van vágva. Utána: Tizenkettő. *Reménség, reménség de hamar megtalál . . .*

² Cs. Ó.-ban: szépségedtől vett érző sebeit

Mutatta tehetségét már számtalan ízben,
 eresztvén dühösségét szerentsétlen szívben
 sok jajjal meg büntethet az Amor téged-is
 oh melly fájdalommal sebet
 gyógyulhatatlan sebet
 ejt-ő, ha gyermek-is.

14. Dafne felől Apollonak.

Apollo ne szeress, kelletlen gengeséged
 alkalmatlan hívséged¹
 vedd vissza, tartsd-meg szívedet
 's add azt olyannak, ki szeret,
 én nem szerethetlek 's másnál sem véllek szebbnek²
 vagy³ kellemetesebbnek
 ortzádat⁴ vagy másét látnom
 Hidd-el mind-egynek állítom.

Ha nem látlak, sem fáj, ha látlak sem vidámit,
 komor kedved⁵ sem búsít,
 örömrre sem hozhatsz,
 de személyeddel bajt sem okozhatsz,⁶
 rabbá nem lett szívem mindent egyaránt érez,
 szomorkogj vagy örvendezz:
 illy indulatidtól nem
 fűghet érzékenységem.

Ha mondok valamit és halgatsz, ollybá tartom
 mintha beszíded halom,
 nem kérdelem, úgy vané?
 nem aggódom, ha tetziké?
 ne várd, hogy valaha meg-győzvén erköltsökben,⁷
 uralkodjál szívemben
 's rablántzodon utánnad vezess,
 Apollo! kériek engem ne szeress.

Ha éppen kinszerítsz, hogy szívemnek mély titkát
 ki terjeszem mivoltját
 egy szóba foglalván tűzét,⁸
 vagy indulatomnak hidegségét,
 ime szerelmemet, ha annyira kívánod,
 tsak kevéssel meg-hallod:
 tudgyák a nagy Égek,
 hogy én szívemben nem szerethetlek.

15. Rósa.⁹

Titkos gyötrelmemnek habjait,	Rósa gyanánt pirúlt ajakid
tüzes szerelmemnek nyilait	alabaszstrom színű vállaid
nem titkolhatom nem tagadhatom,	méltán gyerjesztik nyájias szavakra,
orvos kezedet szükség kívánnom;	méltán ingerlik gyenge tsókokra
Kegyess Rósám!	én szívemet:
Gyöttrődik én lelkem,	ölellek, tsókollak
hozzád kívánkozik szívem,	mint kints hív szívembe zárlak,
tellyes örömem van kebeledben,	nyúgodj-meg kérlek e hajlékomban,
vigasztalásom kegyességemben,	helyheztesd hamar nyugalomban
ékes Nimfám!	életedet.

¹ Cs. Ó-ban: . . . kelletlen szereteted, Izetlen gyengeséged . . .

² U. o. *nem tartlak* szebbnek. — ³ *sem*. — ⁴ *képedet*. — ⁵ *kedvel*,

⁶ *bajjal sem szomortthatsz* — ⁷ *győzzél* — ⁸ *foglalom*

⁹ L. a *Bevezetést*. (IK. 1938. 167. l.)

Szerelemre gerjesztő szemed
valahányszor énréám veted.
annyiszor lánjia szeretetednek
bé-hat szívembe nyila tüzednek
szemeidből:
szeretlek, kedvellek
érdemed szerint tisztellek;
meddig testemben élhet a Lélek
el nem felejtlek, ki nem ejthetlek
hívségemből.

Ábrázatodnak ékessége,
ajakid kegyes édessége
meg-győzte hamar hidegségemet,
tekintetedbe merült szívemet,
ékes Nimfám!
orvosold tüzeimet,
kegyes kézzel gyógyítsd sebemet,
ime! szívednek adom szívemet,
ékes kebledbe hajtom fejemet:
szeress Rósám.¹

Koporsó vers.²

Ki erre bújdosol,
és még kint babozol
világnak kintseit
vadászván kényneit,
állapodgy — meg!

E falt, mely ékeket
el-zárta képemet
szemnek nyílaitól
szépnek ajakitól,
jól tekintsd meg.

Még éltem, tűz valék!
ah sokszor lobbanék
látván kegyeseket
mellettem ölyveket
édes lángra.

Ébreszték szíveket
sok ékes melleket
vagy tetző színekkel
vagy hív szerelmekkel
viszszont lángra.

Már múltak tüzeim,
mert sűrű könyveim
lelkemből forván
s reájok hűlván
hamvá teszik:

menny! kérek, ne sirass,
felettem ne múltass,
ékesnek könyvei
mert tűznek jelei
tűzzé teszik.*

* „Szeretetett 781-dik esztendőben, midőn Modesta szűz, a klostromba
menvén, a világnak meghala.” Verseghy jegyz.

Félelem és gyanúság.

Félelem, 's gyanúság két Isten Aszonyok
el menvén a szomszéd kertbe, le nyugszanak:
könyökjök a vánkos, gyep lett nyoszolajok,
két részre szunnyadván, fél-szemmel vigyáznak:
Egymástól minden ok nélkül tartanak,
egy félve, másik gyanakodva alszanak:
Jön Amor, 's egy nyállal minda'kettőnek meg üti szívét.

Ébrednek a szüzek, érzik új károkat,
kiki sietséggel ágyából fel-ugrik.
Szalad a' félelem, alig hágy nyomokat;
a' másik szűz nézvén Amorra gyanakodik:
Te voltál, ugymond, ki meg sértettél,
ki tolvaj kézzel meg-kerítettél?
jőj közel, ne tagadd, vald meg két színű szívednek vétkét.

Jön Amor, 's meg vallya nyájas tolvajságát,
Gyanúság meg-fogja köntösse végét,
viszszahítt társával örök barátságát
kéri: ez hamar meg-ígiri frigyét;
azóta³ a ki Amornak tűzét
szívbe veszi nyílának élet
gyanúság, 's félelem között tölti kétséges életét.

¹ A 16. (Tovább nem tűrhetem...) és 17. (Leányi Sionnak...) nem Verseghyéi. — ² Itt a versek számozása megszűnik. — ³ Cs. O.-ban: azért.

Roma.

Keserves újság!
 ah szomorúság
 a mit hallok
 felőled magzatom!
 ha elbútsúzol,
 szülednek okozol
 halálos esetet ah fajzatom!
 Fiam! mit gondolsz, ah kegyetlen
 [fiam,
 az, a mit most te koholsz, lesz
 [hóhérom

Ha engem nem bűtsülsz,
 bűtsüld meg lelkedet,
 ha engem nem szeretsz,
 szeresd életedet!
 Tekintsd az Egeket,
 tekintsd a földeket,
 mellyekre kegyetlen!
 viszed kintsemet.
 Az Egek melegek
 forrasztják véredet,
 skorpiók végzik el életedet.

Külső földekre,
 jaj veszélyedre
 sietsz el tőlem
 egy örömem!
 olasz nemzethez,
 vad emberekhez
 mégy el hazádból egy mindenem!
 Tziklopsok szigetét,
 tengernek vizeit,
 ah! hogy evedzed-el, egy gyer-
 [mekem!

O Roma! Roma! nagnak
 miért mondatol?
 a szentség székeinek
 miért tartatol?
 hidd el szent nem vagy,
 sőt kegyetlen is vagy
 Anyai kintsemtől ha meg fosztol
 Lásd mit tselekszel
 genge szívemmel,
 szülői keblemtől mit ragadsz-el.

De mit panaszkodom
 ah szomorú Anya!
 kőnél keményebb fiam ellen!
 szívemnek panaszit,
 szememnek könyeit
 ah meg nem tekinti a kegyetlen!
 végső szavaimat
 bűtsúzó tsókomat
 ah halálom előtt vedd gyermekem!

II. TOLDALÉK.

1. Egy irigynek beszédjére.¹A tsalvetés.²

Menalkás egy Gerlitzének
 búzátskával tört raka,
 Ez engedvén kis kényyének
 az ételhez szalada.

Meg sajdítván a keleptzét
 Nevetésre fakada,
 Bolond, ugymond, a'ki éltét
 nyalánkságért el-adgya.

2. Intés a Rósához.³

¹ L. id. kiad. 78. l. *Thirzis és Laura* s u. o. 346. l. *Thirzis és Fillis*.
 (Kéziratunk — úgy látszik első — változata a 4., 5—6. sorban eltér ez utóbbi-
 tól: 4. sor: *s nem is volt tetzésevre*. — 5. mi gondja *irigy* szivednek —
 6. *meg-ütközni tsokjain*.)

² Számozás nélkül.

³ Id. kiad. 36. l. *A' Rósa*.

3. Helena álmodozik Párisal.¹

Hogy nyoszolyámra ma le-dültem,
szép Páris álla-meg mellettem
függesztvén szemét ortzámra:
Intettem ötet kebelemhez,
hogy bátran jöjné nyílt ölemhez
ülne, vagy dülne kisz ágyamra.

Hamar meg-indúlt intésemre,
sok tsókot ígírvén képemre,
ágyamra mellém el terjed;
oh melyét melly gengén öleltem,
könyökét hány tsókra idéztem,
mint vártam érezni, hogy gyerjed.

De jaj! sem genge tsók, sem kezek
kő-szívihez bé-nem férhetnek,
viszszönt tüzekre nem-győzhetik:
Ah! leg-alább, így szóllalék-meg,
ortzámát² kezedd el illesd-meg,
ha Egek tüzedet kímílik.

Ezt néki mondván, fel-serkentem,
a képzelést szívből nevettem,
melly vajha lenne igazság,³
tüzet; hidd el, Páris, éreznél,
a tsókért tsókokkal fizetnél⁴
ha álmodom lett volna valóság.

4. Apollo és Dafne.⁵

5. Apollónak panaszi Dafne futása ellen.

Ah el-fordul ajánlott hívségemtől,
el távoz Dafnám! terjett kebelemtől;
amott szalad,
a' setét erdőbe szalad
félvén szerelmemtől.

Hívségemet hány esküvés ígérte,
gyenge ortzáját hány tsók tisztelgette!
de nem felelt,
ah Egek! semmit nem felelt
illy édességekre.

Szerentsés völgy, hol drága szíved meg-áll,
szerentsés erdő, hol szépséged meg-száll,
ama jegyes,
ah szerentsés ama jegyes,
ki szívedre talál.

Küldj leg alább, küldj Dafni! hozzám vizeket
mellyekre fested mint Narcissus képedet,
vagy Zefirust
küld gyámolómnak Zefirust,
had hozza híredet.

6. Pásztori Leányka.⁶7. Doris az erdőben.⁷8. Kedves.⁸

¹ Cs. Ó-ban: *Helena álma Parisról.*

² U. o. *Az számat* nem változat, nyilván csak rossz másolat.

³ U. o.: *Melly volt vala tsak álomság.*

⁴ *tsókokért tsókkal*

⁵ Id. kiad. 52. l. *Thirzis és Kloé.* — U. o. 340. l. *Dámon és Chloé.*

⁶ Közöltem IK. 1935. 177. l.

⁷ Id. kiad. 41. l. *Az Erdő.*

⁸ Közöltem IK. 1935. 177. l.

Amor a pásztorok közt.¹

Nézd, ó Doris! nézd a völgyben
ama zöldellő térségben
Pásztor miként vigadoz:
Amor, láddé? a kis Amor
mint jár köztök és melly bátor,
minden párhoz hogy tzelez?

Ime, már azt meg sértette,
Nimfájához le-kötötte,
a' ki amott sóhajtoz:
O szegény! be keservesen
vár egy kintset, kit szeressen,
de ez másutt mulatoz.

Dámonra tsak most tsapott nyílt,
már is szíve lásd hogy meg nyílt,
mint terjednek karjai?
Nyuitya testét füves ágyra,
álmot kíván illy bajára,
ásítóznak ajaki.

Kunyhó.
A szegfű.²
Szép szabadság.³

Mopsus épen új társával
beszédben volt, hogy nyilával
meg gyújtotta szerelmét;
de már halgat 's bűnak indul,
gondolkozván fortélyokrúl,
mint lopja meg kedvességét.

Alig köpvén már mellyén túl
Dafnis, szíve aszályátúl
az Egekre tekénget;
Kloris aszszony szép jegyességét
maga mellé vette kincset
a vizen túl nevetget.

Nézd! amaz hogy iszsza nyálát',
Mennyünk Doris! mert ha meg lát
A kis Amor, ránk nyilaz:
Akkor, hidd-el, a mit láttál
Most másokban tapasztaltál
Mind énbennem lesz igaz.

Álom.
Phillint Bavet ajtaján.
A kis Doriska.⁴

Hívség.

Ne sírj, o bús szívem! ne ess kétségbe;
nem válsz-el tőle, nem, meg-maradsz szívébe
élni fogsz, még ő él, szép elméjében
és ő elmédben.

Első áldozatod olly kedves nála,
hogy azt örök hívséggel hálálni fogja,
és te mivel tisztelt hívséggel,
viszszont hív lészel.

Oh hív, örökké hív leszek tehozzád,
nem fog helt adni másnak bennem szép ortzád,
a mint tökéletes lett szövetségünk,
úgy lesz szerelmünk.

Amor.⁵

Közli: GÁLOS REZSŐ.

¹ Innen számozás és kóta nélkül.² Id. kiad. 389. és 37. l.³ A' Szabadság c. költeménynek (id. kiad. 78. l.) teljesen eltérő szövegű, a kéziratba V. későbbi írásával cím nélkül bejegyzett — változata:

Szép szabadság! leg-főbb jószág,
népek vérrel, vérrel vesznek meg,
Szép szabadság! leg-főbb jószág
én sem vetlek téged soha meg.

Hertzegeknek kegyelmével
fel nem váltanám,
Koronákat sok kintsekkel
érte el nem hagynám.

Adgy szép Doris, adgy ortzámra
tsak egy tsókotskát
'S íme szívem néked adgya
szép szabadságát.

Petőfi mottójával való ellentétére már Császár Elemér rámutatott. — (Id. kiad. 345. l.)

⁴ U. o. 177. 33. és 45. l. — ⁵ Id. kiad. 43. l.

JÓKAI FORRÁSAIHOZ.

Jókai termékeny képzeletének is szüksége volt ösztönzésre, anyagra, amelyből alkothatott. Nem érdektelen kutatás tehát Jókai forrásainak vizsgálata. Az alábbiakban egy kisebb elbeszélésének, a *Fránya hadnagynak*, egy forrását hasonlítjuk össze az említett munka megfelelő fejezetével, hogy megállapíthassuk, hogyan dolgozott Jókai, hogyan használta fel forrását és mit csinált abból az anyagból, amit forrása nyújtott. Az összehasonlítás ebben az esetben nagyon érdekes, mert Jókai majdnem teljes egészében átvette forrását és változtatásai jóformán csak abból állnak, hogy a forrásban közölt kis történetet az elbeszéléshez alkalmazta s megfelelően átdolgozta. Lássuk most a forrást és a *Fránya hadnagy* idevágó részét és hasonlítsuk össze a kettőt.

Jókai forrása az *Életképek*ben jelent meg 1848-ban. (I. kötet, 631. l.) Ennek a folyóiratnak abban az időben Jókai volt a szerkesztője. Az sem lehetetlen, hogy a kis hírt maga Jókai fogalmazta meg, az állítólag megtörtént esemény után. Az *Életképek*nek ezt a kis közleményét azután később (1873) novellájában felhasználta.

Életképek, 1848.

Egy mesét mondok, a' mi egyébiránt igaz. Pesten sok emberséges magyar polgár van, aki a' magyar kenyeret ugyan meg tudja enni, de magyarul sem tud beszélni, sem halani nem tud. Egy illy érdemes urat nemrég gyönyörűen megtréfáltak. Népképviselő akart lenni. És nem tud magyarul.

Hát egy éjjel elmentek az ablaka alá s pompás éji zenét adtak neki; nem macskazenét, valóságos tisztelő éji zenét.

A' Rákóczy hangokra megjelenik a' megtisztelt 's ugyancsak szórja a' harsamadinert (Gehorsamster Diener) jobbra-balra.

Fránya hadnagy.

A «fránya hadnagy» az ezred tréfacsinálója. Az ezred német századosát őrnaggyá nevezik ki és áthelyezik. Erre tisztársai a fránya hadnagyra bízzák, hogy a kinevezettet elbucsuztassa.

«Mivel teendjük az új őrnagyra nézve emlékeztetéssé e napot»—kérdezik tőle. Ő felel igen komolyan:

«Fáklyás zenét fogunk neki adni.»

«Záklyás fenét!»—kiáltá egy az asztal végéről.

«Talán macskazenét akartál mondani?»—replikázott egy harmadik.

«A legünnepélyesebb fáklyászenét...» ismétlé a hadnagyom, s komoly, mogorva vonásaiból előre leheté látni, hogy az valami fölséges mulatság lesz. A cimborák teljhatalmat adtak hadnagyomnak minden szükséges intézkedésekre s egy óra mulva utban volt az ünnepélyes menet az ujdonsült őrnagy szállása felé s ott nagy dob- és trombitaszóval megállapodott. A dobszóra és fáklyavilágra ijedten dugta ki fejét az ablakon az ujdonsült őrnagy, akkor bujt ki az ágyból, a paplant a nyakába vette, hogy meg ne hüljön, s a hálósípká nyakáig volt tarkójára huzva.

Amint tehát fejét kidugta, rettenetes éljenkiáltás fogadta minden oldalról, s a dob és trombita újra megzendült. Az ember meg volt lepelve. Ennyi tiszteletet ő nem várt s erősen iparkodott azokra az érdemeire visszaemlékezni, mik az enthusiasmust elő-

Ekkor feláll egy szónok s mond neki magyar nyelven tartott dikciót ilyen formán:

«Te csutora fejü Habakuk!»

A' megtisztelt levette süvegét és nagyon örült a címnek.

«Ha azt hiszed, hogy mit tenálad élehetlenebb ördögöt ismerünk, akkor megérdemled, hogy szijat hasítsunk a hátadból.»

A' megtisztelt azt felelte erre németül, hogy ő mindenkor kész élni a hazáért és böggött elérzékenyültében.

«Szeretünk mi téged, mint az ördög a malacot — bár akkor látnánk, mikor a hátunk közepét; áldjon meg az isten, mint a suhai malmot.»

A német minden szónál hatszor hajtotta meg magát, majd fejét ejtette el, úgy komplementirozott, nem tudott hová lenni dicsőségében.

Végre a szónok egész komolysággal, szívére tett kézzel nyilvánítá: hogy előtte semmi sines kívánatosabb, mint ő sógorságának eleven mennybemenetelét — a zsinegen láthatni.

idézték. Azonban fejét azért egész majestással hajtogatta jobbra-balra, miáltal a hálósípkán a fehér cafrang hol előre, hol hátra ugrott. A zene elhallgatott az én hadnagyom felállt egy szalmaszékre és monda a megtiszteltnek egy ilyen szép körmönfont dikciót:

«Tisztelt férfit, érdemes kávéfőző morva hazánkfia!»

A megtisztelt egy szót sem értvén a hozzá intézett nyelvből levette a hálósüveget a fejeről és rendkívül hizelkedőnek találta a megszólítást. Az én hadnagyom folytatá magasztos ábrázattal:

«Nemes emberbarát, ki soha egy csirkének vérért sem ontottad ki, mégis őrnagy lettél, légy üdvözölve általam! Nem akarom szerénységedet az által megpíritani, hogy érdemeidet elősoroljam; hallgatok. Ámde emléked fennmarad azoknak hálás sziveiben, akiknek két havi lénungját szépen elköltötted. S bár ha elmegy is, itt maradnak a be nem fejezett számadások, amikről reád emlékezünk.»

Az érzékeny hang, mellyel e szavakat hadnagyom elmondá, sűrű könnyeket idézett elő a kávé őrnagy szemében, s valami olyast látszott rebegni, mintha ő ennyi magasztalást nem érdemelne. A hadnagyom az eddigi magasztos hangból a hősibe ment át.

«De bár ha szívünk forró óhajtása az volna, hogy akkor lássunk, mikor a hátunk közepét, reméljük, hogy ott, hol a jutalmakat fogják osztogatni, veled ismét találkozunk. Oh te csaták hőse, ki előljártál, mikor retiráltunk s fedezted a bagázsit, mikor előre mentünk.»

Az őrnagy egészen el volt ragadtatva. Igérte, hogy a hazáért mindenre képes volna, de mindenre.

Végtére siralmas, fájdalmas accentussal szolt a hadnagyom ekképen:

«S minek utána azt kívánom teneked, hogy áldjon meg tégedet az ég, mint a suhai malmot (notabene: hét-szer ütött bele a ménkü egy nyáron), felhiva érzem magamat, társaimnak (itt az egész kompániára mutatott) azon őszinte óhajtását tudatni veled: vajha megláthassák egykoron a mi szemek a te elevenen való mennybemeneteledet!»

Mire a megtisztelt hasonló ünneplésséggel esküvék németül: hogy az ő szívének épen az a mindennapi kívánsága.

Erre aztán tust huztak neki, a szónok és a megtisztelt egymás nyakába borultak s fogadni mernék; hogy valamelyik oesterreichischer Beobachterben ki fog jönni ez a szép tisztességtétel, mint különös Parade-Jubel, melyet Magyarhon polgárai egyik Mitbürger, Frajnd, Kameraddal elkövettek.

A megtisztelt szívére nyomott kézzel esküvék, hogy neki nincsenek ennél forróbb kívánságai.

Erre megzendült a Rákóczi induló, a szónok és a megtisztelt egymás nyakába borultak, az új őrnagy zokogva állítá, hogy ő annyira el van fogódva, hogy egy okos sententiát nem bír előhozni, hanem majd, ha a tisztelt urak beveszik Pestet, keresék fel az ő kávéházát, most a felesége főzi benne a kávé, mert a család férfitagjait az őrnagy sógor mind megtette kit kapitánynak, kit élelmezési biztosnak, ott tehát igen olcsón fognak reggelizhetni és ozsonnázhatni

A fenti összehasonlításból világosan kitűnik, hogy az Életképekben közölt kis történet és a *Fránya hadnagy* megfelelő fejezete teljesen megegyeznek. Mindkettőnek azonos a menete, sőt gyakran a kifejezéseket is átvette Jókai. Eltérés a kettő között csak ott mutatkozik, ahol az elbeszélés természete követelte meg, hogy eltérjen az eredetitől. Jókai elbeszélő művésze épen ebben az adaptálásban nyilatkozik meg, mert sikerült neki forrását minden zökkenő nélkül beleolvasztania elbeszélésébe, sőt annak egyik leg-sikerültebb részévé is tette.

PONGRÁCZ-ALAJOS

MIKOR ÉS HOL TALÁLKOZUNK ELŐSZÖR A MAGYAR IRODALOMBAN TÓTH KÁLMÁN NEVÉVEL?

A Hölgyfutár 1849. december 10-i számának *Nyílt postájában* ezt olvashatjuk: «Bajáról T. K. küldeményét vettük és használni fogjuk, kívánatát rögtön teljesítettük.» A következő szám pedig hozza Tóth Kálmán *Lakodalom* c. néprománcnak nevezett versét. Sokáig e versközlést tartották Tóth Kálmán irodalmi bemutatkozásának.

Tudjuk azonban azt, hogy Tóth Kálmán már pécsi tanuló korában írt két költeményt az 1848. március 15-i események hatása alatt. *A pécsi főtanodai ifjuság örömdala* és a *Szabad magyar jobbagy dala* a Liceum nyomdájában napvilágot is látott. Az első költeményével lépte át a kisvárosi népszerűség határait akkor, amikor Zöld Sándor az *Életképekben* (1848 ápr. 9. 16. sz.) írt pécsi beszámolójában így ír róla: «A tanulók hazafias érzelmeit, melyek vidékünk minden honpolgárában egyenlőn nyilatkoznak, szerencsésen tolmácsolá egy örömdal, szerzője Tóth Kálmán tanuló». Itt fordul elő először Tóth Kálmán neve magyar irodalmi folyóiratban.

De ez még nem jelenti Tóth Kálmán belépését az irodalomba, ez még csak tudomásulvétele annak, hogy van Pécsen egy Tóth Kálmán nevű tanuló, aki versírással is foglalkozik. Lássuk most azt, hogy mikor közlik az első verset tőle. Nemsokára! Tóth Kálmán 1848. októberében Budapesten

a hadi akadémiára járt. A Tóth-irodalomban több utalást találtam arra vonatkozóan, hogy ez időben jelentek meg tőle költemények pesti irodalmi lapokban — álnévvel. Utánanéztem a dolgoknak s úgy találtam, hogy Tóth Kálmántól az első verset az *Életképek* közölte 1848 okt. 29-én — saját neve alatt. A költemény címe: *A huszár*. Alig hiszem, hogy a költeményt sokan ismerik. Pedig érdekes kis vers, mert ez Tóth Kálmán első, folyóiratban megjelent verse s mert költői fejlődésének egyik első fázisa.¹

CSAPLÁROS ISTVÁN.

BALOGH ZOLTÁN KIADATLAN KÖLTEMÉNYE.

A századvég kedvelt lírikusának, a költői *Alpári* poétájának, egyik érdekes könyvét őrzi a Nemzeti Múzeum könyvtára. A könyv dúsan aranyozott lila selyembe kötött példánya Balogh Zoltán *Költeményeinek* (Bécs, 1863. 320 lap). A könyv nyomtatott dedikációja: «Méltóságos Özvegy gróf Batthyányi Lajosné, született gróf Zichy Antónia ő nagyságának, az édes haza legérdemesebb leányának mély hódolattal ajánlja szerző.» A múzeumi példány érdekessége az, hogy ezt küldte a grófnőnek a költő, a következő kiadatlan kéziratot versajánlás kíséretében. Érdekes világot vet a kiegyezés előtti nemzeti hangulatra: jellemző a költőre és tárgyára egyaránt.

Méltóságos gróf *Batthyányi Lajosné* ő nagyságának.

Csak részben illet gyászod,
A nemzeté fele:
A nemzet ajkán áldott
Batthyányi nagy neve!

Kidönté jobbainkat
A hontduló vihar —
De népet meg nem ingat
Hol még erős a kar.

S mig áll e nép, e nemzet:
Batthyányi lelke él!
Gyujtván a költő-keblet
S az ujolag remél.

Kelt Pesten, december 29-én 1863.

Fény jó ismét az égre,
Derül a láthatár,
A bú megszűnik végre,
Sokáig gyötre bár . . .

És ekkor lesz a perc itt
Hogy hálánkat fogadd,
Kísérjen addig szent hit —
S egy édes gondolat:

Óh kell, kell, vigaszt hozva
Könyved s fájdalomadért:
Hogy a hon veled ossza
A vértanú-babért!

hazafiúi tisztelettel
Balogh Zoltán.

Közli: KOZOCSA SÁNDOR.

¹ Érdemes megjegyezni, hogy ezt a kis zsenget nemcsak Tóth Kálmán tagadta ki verseinek sajátkezű összegyűjtésekor (l. *Tóth Kálmán összes költeményei* I. k.), hanem — sok más versével együtt — elkerülte azoknak is a figyelmét, akik az összes költemények első kötetét kiegészítették és a másodikat sajtó alá rendezték.

KÖNYVISMERTETÉS.

Voinovich Géza: Arany János életrajza. 1860—1882. Budapest, M. T. Akadémia, 1938. 8-r. 352 l.

A szerző Arany-életrajzának ez a harmadik és utolsó kötete, melyet hét év óta vár a tudományos világ és a nagyközönség. A késedelmet nem vethetjük szemére, hiszen csoda, hogy nagyarányú egyéb elfoglaltsága közben (a Nemzeti Színház igazgatása, majd az akadémiai főtitkárság) meg tudott birkózni ezzel a nagy tudományos feladattal is. Ő is elmondhatja Arannyal: «Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam.» Tartozását most leróta, s íme készen áll Arany eddig nélkülözött teljes és hatalmas, tizenkét nagy fejezetre oszló, több mint ezer lapra terjedő életrajza.

Első kötetét 1929-ben, a másodikat 1932-ben ismertettem e folyóirat hasábjain, most is nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy erről a harmadikról írjak. Nagy öröm ez nekem, mert magam is régi Arany-kutató vagyok (hat kisebb-nagyobb munkát írtam Aranyról) s mert Voinovich művéről igazán öröm írni.

Ez a kötet is négy fejezetre oszlik. Az első Arany Pestre költözésének, családi életének, baráti körének érdekes és új világitású, meleg rajzával kezdődik, melyet művészileg foglal a szerző az akkori politikai, társadalmi és irodalmi viszonyok korrajzi keretébe. Ezután következik a Szépirodalmi Figyelő és Koszorú története: Aranynek, a szerkesztőnek, utóbb szerkesztőkiadónak küzdelmei dolgozótársai érzékenységgel, élestollú kritikusaival, a hatóságokkal, a kéziratbírányal és az anyagi bajokkal. Itt kapjuk az első évfolyambeli kritika- és nyelvhelyességi vitának legvilágosabban és legkellemesebben megírt áttekintését, a két nagyszerű újság jeles méltatását, és Arany páratlanul gondos, lelkiismeretes és nagyjelentőségű szerkesztői munkásságának ismertetését. Ehhez kapcsolódik Arany kritikai, esztétikai, általában irodalmi és művészeti nézeteinek s ekkor írt prózai dolgozatainak áttekintése. Igen sokan foglalkoztak már ezekkel, de az eddigi eredményeknek ez a legművészebb és legkönnyedebb tollal írt összefoglalása. Ez az előkelő könnyedség, mely különben az egész könyv előadását jellemzi, sohasem felszínes, mindig alapos tanulmányt és széleskörű tárgyismeretet érezni mögötte.

Kisfaludy-társasági négyéves igazgatói működésével, melyről eddig keveset tudtunk, részletesen foglalkozik, valamint az első teljes Shakespeare-fordítás történetével és Aranynek e fordítás érdekében kifejtett jelentős munkásságával. Igen szépen méltatja Shakespeare-fordításait. «Nincs rá

példa — úgymond — a világirodalomban, hogy ily nagy költő szegődött volna egy másik nagy szellem tolmácsaul. Ahol más fordítás mellett széljegyzetek garmadája szükséges magyarázgatni: ő mindent meg tud értetni a fordítással. Fordításai fölérnek az eredetivel. Ha a nagy aesthetikus, Benedetto Croce, ezeket ismerné, nem mondaná, hogy minden fordítás hamisítvány.» Fordítói művészetét úgy szemlélteti, hogy párhuzamosan közli Coriolanus-, Cymbelin- és Vihar-töredékeit Petőfi, Rákosi Jenő és Szász Károly fordításával. Az övéi mindegyiket fölülmúlják. A fejezet végén azt mondja el, milyen volt a szerepe a teljes magyar Molière megindításában.

A második fejezetet egészen a *Buda halálának* szenteli. Elmondja készülésének mozzanatait, összeveti régebbi dolgozataival és forrásaival. Végigvezet az egész költeményen. Nem szokásos tartalomelmondás ez, hanem végigélése a mesének. A filológus és esztétikus fényzóráját rá-rávilantja egy-egy forrásra, lélekrajzi finomságra, irodalmi analógiára. Mesét mond, de eleméz és magyaráz is. Ezt a minden szárazságtól ment, pompás áttekintést a szakember épen úgy élvezheti, mint bármely más művelt olvasó. A tüzetes elemzés és méltatás csak ezután következik: hogyan modernizálta Arany az eposzt, hogyan alkalmazta a machinát, hogyan tette szerkezetét drámaivá, hogyan jellemezte alakjait? A két testvér és a két asszony jellemének párhuzamos fejtegetése kis műremek. Detréről többek közt ezt mondja: «Benne testesül az idegen fejedelmek szabadulásvágya; ott érezni őket mögötte, mint Colleoni magános szobra mögött harcra kész seregét. Ez megnöveli, meg is szépíti alakját. Nagyobb célú intrikus Hágennél, ravaszabb is.» Szól korrajzról, hasonlatairól, általában nyelvművészetéről (régiség, inversiók, egyéb különös eredetiségek, tömörség, plasztikusság, színesség, dallamosság). A fejezetet a verselés fejtegetése s a dicsérő és igazságtalanul gáncsoló bírálatok ismertetése rekeszti be. Ez a 61 lapra terjedő rész a *Buda halálának* eddig a legalaposabb és legszebb méltatása.

A következő fejezet az életrajzot folytatja Arany akadémiai főtitkári működésével. Voinovich, ki Arany utódja a főtitkári székben, legilletékesebb ennek a működésnek megítélésében, hisz ő tudja legjobban, mit jelent ez a nehéz hivatal. Arany jegyzőkönyvei és az Akadémiai Értesítő eddig csak kevéssé feltárt anyagának s egyéb adatoknak alapján egészen új és érdekes képet rajzol erről. Nemcsak sokoldalú, folyton növekvő, terhes elfoglaltságáról szól, hanem ismerteti az elhunyt tagokról mondott megemlékezéseit és főtitkári jelentéseit, melyekben sok a költőnek elvi értékű és egyénileg jellemző nézete. Magánéletének fontosabb eseményeit is tovább szövi, melegen és vonzóan: először leánya halálát érinti, mely annyira megsebezte a költő apai szívét, majd Tompa halálát — leghívebb barátját veszítette benne. Végasztalják kis unokája Piroska, derék fiának szép haladása és irodalmi sikerei, szórakoztatja *Összes költeményeinek* sajtó alá rendezése, enyhülést szerez neki Karlsbad, hová nyolcszor látogat el. Ezeknek a nyaralásoknak történetét kiadatlan családi levelek alapján színesen beszéli el.

A fejezet a *Bolond Istók* II. énekének és Aristophanes-fordításának szép méltatásával végződik. Sokan nem tudták megérteni, hogy beteges öregember létére épen a szabadszájú és féktelen görög komédiaíró vonzotta.

A szerző nem csodálkozik ezen. «A szellemnek és komikumnak ez az áradása az, mi költőt megragadhat, e fiatal kedv, igaztalan túlzásra és gúnyra szer könnyedség, mely örök hullámvásában van, akárcsak a színpad mögött a naptényben esillogó tenger . . . Aristophanesben, e geniális rögtönzőben, akár olvasni, akár fordítani nyissa fel, mindenütt rögtön talál élcet és mosolyt . . . Egy rakoncátlan faun szégyentelen szemérmelenséggel fújja hétesövű sipját, de olyan szépen, hogy meg kell állni hallgatni. Arany tudta, hogy a faun édes gyermeke az őstermészetnek s a mythologia ragyogó népségéből való. Tisztelte a lángelme menlevelét.»

Ebben a fejezetben cáfolja meg azt a többször hangoztatott nézetet, hogy Arany nagyon szerette a pénzt, sőt fukar volt. Valóban nem volt az. Az államtól felajánlott évdíjat visszautasította; Karlsbadban, mikor a városi tanács felmentette a gyógy- és zenedíj fizetése alól, az elengedett összeget a szegényalpra adta, végrendeletében szép alapítványokat tett.

Az utolsó fejezet Arany végső hat esztendejének története. A margitszigeti csendes, boldog nyaralások leírásába kapcsolódik az *Őszikék* gyönyörű jellemzése. Legyen szabad ebből is néhány kis részletet idéznünk. «Múzsája, mint a mesebeli tündér, leskelődő szemtől nem tartva, leejti leplét, kedvtelve játszik a berek tisztásain, önnön mozdulataiban gyönyörködve, vagy mélázva néz a titkos árnyba, a futó habokat hallgatva . . . Lyrája egészen átmelegül. Régebben félrehúzódott verseiből, önálló életet adott nekik, — most nem rejtőzik, könnyen nyílik meg, tartózkodás nélkül ír magáról . . . Azelőtt jobbra nagy, általános érzéseknek adott hangot, most közvetlen benyomások ihletik, mintha — öreg emberek módjára — csak azt látná, csak az érdekelné, ami körülte van. Mosollyal bírál, de fájdalmas, hogy mindenben mosolyog. Egy aggastyán nézi így a világot, melytől könnyű neki a megválás; már szinte kívül áll e lihegő életen. E mélabús szemlélődés, szánó megboesátás, ez életközöny: folytonos búcsú az élettől . . . Lyrája most a legryaibb . . .» Kései balladáinak méltatása épen ilyen szép. Nem akarja egészen kimeríteni tárgyát, hogy mindegyik balladájáról mindent elmondjon, csak a lényeges pontokra mutat rá, s új megfigyeléseit mondja el róluk.

Ezután következik a *Toldi szerelmének* nagyszabású fejtegetése és méltatása. Először készülésének pontos történetét mondja el, s hogy miként alakulhatott ki a bonyolult mese a költő lelkében. Részletesen foglalkozik a források sokat vizsgált anyagával. Erősebben hangsúlyozza Szalay László, történelmének mint forrásnak jelentőségét, mint az eddigi kutatók, új forrásokra és irodalmi hatásokra mutat rá. Kiemeli a költeménynek a másik két részhez fűződő szálait, s hogy miként «rakja össze izenként alakjait» forrásainak töredékes adataiból, így Anikóét, Tar Lőrincét és a kobzosét, s hogyan a *Toldiban* és *Toldi estjében* szereplők jellemét, hogy se fiatalkori, se öregkori énjüktől el ne üssenek. Különös gonddal elemzi Toldi és Piroska jellemét és lelkét. Végső megállapítása: «E trilogia a legnagyobb költői mű irodalmunkban; alig találni ilyet a világirodalomban is, a nagy keleti eposzokon kívül, mely így végig kísérné fiatal korától az öregségig.»

Megemlékezik nyelvészeti apróságairól, népdalgyűjtéséről, zenészkedéséről, kis verses sóhajairól, töredékein való dolgozgatásáról. Közben a halál-

sejtelem él lelkében. «Háta mögött, mint Böcklin önarcképén, ott a halál, egyhúrú hegedűjével, melynek síró hangja mindenbe bele rezdül . . .» Végre eljön érte. Az egyszerű, puritán költőt nagy pompával temetik, emlékét sokféleképen örököltik meg halála után. Hadd álljon itt végül a kötet befejezésének néhány sora. «Megvan benne a génius másik nagy adománya: hogy bár a művészet csúcsein jár, teljesen érthető nemzetének, a nép fiainak is; alkotásai, mint a templomok, nyitva állnak mindenki előtt. E vonások felül emelik munkáit a mulandóságon: szóznak minden korhoz.»

Már eddigi ismertetésünkéből is kitűnt, hogy Voinovich művében igen sok az új, eddig ismeretlen adat: 54 lapja van, amelyen kiadatlan levelekre és egyéb kiadatlan forrásokra hivatkozik (néha egy lapon többre is), de ezek az adatok csak kis részét teszik annak, ami új van könyvében. Mennyi ezeken kívül az új megfigyelés, megállapítás, finom, új elemzés, mennyi a helyreigazítás, a vitás pontok tisztázása, az eddigi kutatók felfogásának módosítása és kiegészítése! Ez a szerzőnek egyik nagy érdeme, mely munkáját hézagpótlóvá és elévülhetlenné teszi.

Másik nagy érdeme nemes és előkelő konzervativizmusa, amely tiszteltben tartja és megbecsüli elődeinek munkásságát. E tekintetben példaképe és tanítómestere lehetne sok fiatalabb irodalomtörténetíróknak, akik az elődök kutatásának eredményeit igen felszínesen ismervén, lenézik, figyelembe sem veszik, s a maguk sokszor kétes értékű — egyéni véleményét tartják egyedül döntőnek, sőt csálhatatlannak. Voinovich magasan fölötte áll ezeknek a fiatal génieknek, akik mindent elülről akarnak kezdeni, újra akarnak értékelni, s inkább a maguk kiváló egyéniségét és szellemeskedő eredetiségét kívánják ragyogtatni, mint az igazságot az igazi tudós alázattalossággal szolgálni.

Voinovich tökéletesen ismeri az egész Arany-irodalmat, s minden értékét átmenti könyvébe. Amit értékes anyagnak talál, akár egyszerű téglá, akár remekül faragott kődarab az, beleépíti életrajzának hatalmas épületébe, mely ezzel csak szebb és szilárdabb lesz, s nem veszít semmit szerkezet, újszerűség és szépség dolgában. Így lesz életrajza nemcsak egy kiváló és eredeti elmének egészen új alkotása, hanem Aranyra vonatkozó eddigi tudásunk összefoglalása is.

Kiváló érdeme az is, hogy nem használja a mai napság annyira kedvelt tudományos ködfejlesztő gépeket, melyek nagyképű tartalmi és stílári homályba burkolják a dolgok lényegét, hanem mindig világosan, logikusan gondolkodik, zavaros, eredetieskedő elmefuttatások helyett mindig konkrétumokat ad, s legfinomabb és legmélyebb gondolatait is, Gyulai méltó tanítványaként, a legegyszerűbb és legvilágosabb stílusban tudja kifejezni. Hogy ezenfelül szépen is, színesen, hangulatosan és szellemesen, azt válogatott idézeteinkkel már bebizonyítottuk.

Teljességre törekszik, de nem lesz aprólékoskodóvá. Sok mondanivalóját elhallgatja, s nem foglalkozik minden kis részletkérdéssel — hiszen akkor három helyett akár tíz kötetet írhatott volna! — de semmi lényeges nem hiányzik munkájából. Az író-művész nem engedte, hogy tudósan száraz legyen és elhanyagolja a szép formát, a tudós viszont nem engedte, hogy csak költő legyen, ki a szépség kedvéért feláldozza a tudományos

alaposságot. Róla is elmondhatjuk, amit ő mond Aranyról, hogy «tehetségének Janus-arca van: szinte annyira tudós, mint művész.»

Arany írta a népies költőről, hogy «tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő.» A szerzőről is elmondhatjuk, hogy legpontosabb tudományos megállapításait s legfinomabb művészi megérzéseit minden művelt magyar olvasónak érthető és élvezhető formában adta elő.

Voinovich nagy műve mindenesetre a legteljesebb és legszebben írt Arany-életrajzunk, irodalomtörténetünk igazi standard work-ja.

A kötetet nyolc sikerült arckép és kézirat-hasonmás díszíti.

SZINNYEI FERENC.

Halász Gábor: Az értelem keresése. Irodalmi tanulmányok. Budapest, Franklin, 1938. 8-r. 209 l.

Folyóiratunk essay-eket nem igen szokott közölni. Nem ér rá ilyesmire, mert szakadatlan buzgalommal gyűjti és raktározza a nélkülözhetetlen táplálékot — az essay-írók számára is. Az irodalomtörténet önzetlen munkásai súlyos föltszereléssel fáradoznak a tudnivalók felkutatása, feltárása, a hozót irtása, járható ösvények taposása, összekötő útrendszerek építése terén, így tevén lehetővé az essay-írónak, hogy magas nézőpontjáról akadály nélkül széttekinthessen és mindent, ami érdekli, megláthasson. A jó értelemben vett essay-író méltányolja is a filológiai és egyéb fajta alpmunkálatok értékét; a szakszerű részletmunkák szerzői és az igazi essay-író kölcsönösen megbecsülik egymást.

Az «igazi» essay-írók száma másutt sem nagy, nálunk meg épen nem, de azért a komoly essay-írásnak elég messzire visszanyúló értékes hagyományai vannak irodalmunkban. Az ilyen hagyományok nevelő ereje nemcsak a néhány jelesnek maradandó műveiben, hanem az úttörők és átlagos tehetségek nemzedékekre kiterjedő csöndes munkásságában is fel tud halmozódni. A Budapesti Szemlének immár csaknem három emberöltőre kiterjedő, cél tudatos működése — ha pontos adatokkal nehéz volna is bizonyítani — jelentékeny hatást tett a tudományos magyar próza műformák iránti érzékének és igényeinek felébresztésére, nevelgetésére; az egy nemzedéknyi múltú Nyugatnak is megvannak a maga érdemei. Csak ez általánosabb igazság körén belül vehető fontolóra a jogossága annak az érzékenykedő panasznak, mellyel Babits Mihály a saját szellemi apasági igényét reklamálta egy cikkben a hűtlen gyermekén, a most ismertetendő tanulmánykötet szerzőjén: Halász Gáboron s vele együtt egész nemzedékén. Nem vonjuk kétségbe, hogy Halász Gábor Babits-tanítvány is, de azt sem szabad felednünk, hogy a hasonlóságok egy része magából a műfaj természetéből következik. Az essay-műfaj lényege: a megvilágításmód sajátossága. Ennek két főváltozata szokásos. Az essay-író vagy *egységes* nézőponthól tud szemügyre venni, egymással «közös nevezőre hozni» addig heterogén jellegűeknek vélt jelenségeket, vagy pedig *egyoldalúan éles* megvilágításba helyezvén tárgyát, a fény és árnyék ellentétével igyekszik tisztázni, rendszerint túlzó módon kibegyezni a maga igazságát. Gyulai Pál Vörösmarty-életrajzának nagy tekintélye félévszázadon át mintegy hevertette

ezt a tárgykört, egyszer aztán egy rövid hozzászólásban Schöpplin Aladár kijelentette, hogy voltaképen két Vörösmarty van: a szabadságharc előtti és utáni. Ekkor Babits Mihály két szép essay-ben fejtette ki, hogy nincs «két» Vörösmarty, mert a mélyebbreható vizsgálat (vagy a magasabb, egységes szempontból való szemlélődés) már az ifjú Vörösmarty egyéniségében is felfedezi a későbbi tragikus lelki összeomlás előfeltételeit. Halász Gábor ugyanezt az eljárásmódot alkalmazza Bessenyei Györggyel kapcsolatban; ezelőtt valahogy úgy képzelte az irodalmi köztudat, hogy két Bessenyeiről lehet beszélni: az egyik a testörkődő, majd előkelő magánlakásban élő világvárosi daliás gavallér, a másik a fásult kedélyű bihari remete. Halász Gábor a mostani kötet szerintünk legkitünőbb darabjában (*A bihari remete*) mélyreható lélekalkati vizsgálattal, meggyőzően, sőt megdöbbenően világít be Bessenyei egyéniségének legbelsejébe, megmutatván, hogy «Bessenyei György már az udvari környezetben remete ...Csak a környezet lesz körülötte sívárabb Pustakovácsin, nem az élet.» Ahogy Bessenyei Voltaire iránti rajongó vonzódásának «reménytelenségét», de épen ezért holtig való tartósságát kifejti Halász Gábor, igazán megragadó finomságú és mélységű, szellemesen igaz meglátásmód. Ilyesmit sem Babitstól, sem mástól eltanulni nem lehet. Az igazi essay-írók épen eredetiségükkel emlékeztetnek egymásra. Hadd említsek itt harmadik példát is. Riedl Frigyes a Beöthy Zsolt szerkesztette képes irodalomtörténetben még szintén azt hangsúlyozta, hogy voltaképen két Petőfi van: a szabadsághős és a koltói merengő lírikus; Horváth János azóta behozta, hogy nagyon is «egy» Petőfink van — s épen az egységes szemléletmód sajátos végigvitele teszi Horváth félezer lapnyi terjedelmű munkáját essay-vé.

Az említett másik tipikus essay-módszer az egyoldalúan éles megvilágítás; ezt állandóan fenyegeti a paradox túlzásnak, a szellemes szemfényvesztésnek a veszedelme. Babits egyéniségétől nem idegen ez a módszer; ilyen szemfényvesztően sarkított féligazság-pár pl. az a megállapítása, hogy «Petőfi nyárspolgár a zseni álarcában, Arany zseni a nyárspolgár álarcában.» Németh László is, rokonnak érezvén a magáéhoz a Bessenyei és Berzsenyi tragikus aláaknázottságú lelkületét, nem bírja elfogulatlan szemmel melléjük állítani pl. Kazinczyt, hanem akaratlanul túlhangsúlyozza benne az ellen-szenves vagy gyarló (helyesebben: egyoldalúan ilyenekké torzított) jellemvonásokat (a Tanú c. folyóiratban). Halász Gábor — aránylagos fiatal korát meghazudtoló mértékben — tartózkodik az ilyen, néha szinte kínálkozó, sőt csábító túlzásoktól. Kötetében a Bessenyeiről szólón kívül a magyar irodalomtörténeti tárgyú másik tanulmánya épen egy Kazinczy Ferencet ábrázoló arckép; három vetülete (egyéniesség, vezérszerep, ízlés) egységes képpé olvad össze, egymást magyarázzák, egymást kölcsönösen megvilágítják; főleg a *Levelezés* dús tárházából veszi szerzőnk az adatokat, és ezek finom érzékkel összeválogatott mozaikjából az ismeretes Kazinczy-arc tevődik össze, minden bántó torzítás, akart vagy akaratlan merész elrajzolás nélkül; eredeti módon megrajzolt, de hagyományos igazságú írói jellemkép.

A kötet legterjedelmesebb tanulmányának címe: *A fiatal Széchenyi*. Érthető, hogy ez a téma is magára vonta a Halász Gábor írói érdeklődését. Voltaképen két Széchenyi István él vagy inkább kísért még a mostani ma-

gyar köztudatban is: az egyik a magyarul sem tudó, léha-furcsa huszártiszt, a másik pedig a legnagyobb magyar. A M. T. Akadémiának egy nagyszabású tudományos, tárgyához méltó Széchenyi-monografiát kívánó s nagy pénzjutalmat ígérő pályázata évtizedeken át meddő maradt, úgyhogy mostanában már meg sincsen hirdetve. Surányi Miklós regényes életrajza nagyméretű, érdekes jellem- és pályakép, meglátszik rajta az egységes szempontú látásmódra való törekvés, de e miatt épen a „legnagyobb magyar” jellemoldala marad árnyékban. Halász Gábor egy 72 lapra terjedő essay-ben elismerést érdemlő tapintattal és félre nem csuszamló ízléssel építi fel egy Széchenyi-szobor talapzatát úgy, hogy ez a talapzat se össze ne roppanjon a szobor alatt, se túlságosan magas és stílusrontóan agyondíszített ne legyen; vagyis az 1825 előtti Széchenyi egyéniségét olyannak rajzolja meg — főként naplójának kritikai áttanulmányozása alapján — hogy törés nélkül folytatódhassék fejlődése 1825 után, s egyaránt megértsük belőle a történelmi nagyságú nemzetvezért és a kóros idegzet lassanként betelő végzetét. Mindezekben az essay-kben alapos tárgyismeret nyilvánul, ízléses, választékos, nyugodt előadásban; ez utóbbinak némely stíláriis elemei és fordulatai talán emlékeztetnek Babitsra, de nem utánozzák ennek alanyiaszkodó, szépirodalmias szerszámokhoz is nyulkáló, néha különködő modorát, pl. a keresetlen „érdekes” fejezet-címek alkalmazását, a mellékmondatok önállósítását s más efféjét.

A hazai vonatkozású tárgyak mellett, velük egyenlő arányban szerepel a külföldi (egyetemes) szépirodalom témaköre is. Ez most kevésbé érdekel bennünket. E három tanulmányban (*A líra halála, Az újabb regényről, A Proust-élmény nyomában*) közös, egységes főszempontja azt figyelí és magyarázza, hogy a XIX. században zsarnokilag uralkodó romantikus-polgári ízlés- és életforma az irodalomban is kiélte magát, válságba jutott, s a modern világirodalom a múlt századnak a romjain igyekszik felépíteni valami másforma, amazzal sok tekintetben mintegy ellentétes esztétikai törvényrendszert, módszertani, irodalom-technikai eljárásmodot, tárgyban-feldolgozásban az új ízlést, új értékelő életszemléletet tükrözö poétikát. Proustról szólva, Halász kilép tartózkodó, higgadt előadásmódjának keretéből, lírai lelkesüléssel töltik el Prousthoz füzödö olvasmányi emlékei. E külföldi vonatkozású három tanulmányban érezzük őt legvilágosabban Babits rokonának vagy tanítványának, nem stíláriis, hanem világnézeti értelemben: Halász Gábor is romantika- és burzsoáziaellenes, arisztokratikus lelkiségű ember; észrevehetőleg azért is örömmel üdvözli a XX. századi irodalmi ízlésváltozást, mert ez a legújabb irodalom nem a nagy tömegekhez, hanem a válogatott kevesekhez óhajt szólni. Halász a gyakorlati étellel szemben, még Babitsnál is arisztokratikusabb állásfoglalású, s félrevonul az elől a tisztá szellemiség magaslati levegőjébe — a nála is fiatalabb kritikusí korosztály egyik-másik képviselője meg is rója őt ezért. Még ha jogos volna is ez a megrovás, akkor is hiábavaló volna, mert Halász Gábor írói egyénisége az ő megváltozhatatlan, lelki alkatának okszerű terméke; azért tud oly mélyen belelátni egy Bessenyeinek az ember-átlaghoz kellően hozzáidomulni képtelen lelkiségébe, mert bizonyára ő maga is lényegileg többé-kevésbé ilyen lelki berendezettséget kapott a Teremtőtől.

ZSIGMOND FERENC.

Benedek Marcell: A magyar irodalom története. Számos képpel. Budapest, Singer és Wolfner, 1938, 8-r. 256 l.

Ez a könyv úgy látszik, afféle szabad tankönyv középiskolát nem végzett felnőttek számára. Bár tudományos igényekkel nem lép föl, számon kell tartanunk, már csak azért is, hogy iskolán-kívül-nevelő módszerét elbíráljuk s szempontjait és adatait is megvizsgáljuk. Igaz, az utóbbi eljárást a szerző utószavában egyenest elhárítja, mikor azt írja: «Új életrajzi vagy egyéb adatok kikutatásának, közlésének nem ez a helye.» Ugyanitt hálával emlékezik meg Horváth János két könyvéről és Pintér hétkötetes művéről. Adatait tehát jó forrásból meríti, csak az a baj, hogy szeszélyesen válogatja meg. A művek megjelenési idejét ötletszerűleg hol közli, hol nem; a születési évet következetesen megemlíti kisebb költőknél is, Petőfinél azonban egész érthetetlenül elhagyja s csak amolyan csavargós, székely észjárással találta ki az olvasóval: «1842-öt írunk — mondja — Petrovich Sándor tanuló 19 éves.» Az említett és idézett elv, hogy «új életrajzi vagy egyéb adatok kikutatásának, vagy közlésének nem ez a helye» természetesen fölmenti a szerzőt az alól, hogy tudományos folyóiratainkat figyelemmel kísérje s a legújabb adatokat is számbavegye. Innen van, hogy pl. Amadé László születési évétől a régi (1703) s nem a Gálos Rezsőtől megállapított új évszámot (1704) közli. A szerző kényelmes elve tehát előre is felmenti a bírálót az adatok megbízhatóságának ellenőrzésétől.

Benedek egyébként háromféle eljárással igyekszik élvezetessé tenni irodalomtörténeti leckéit. Első-orban elbeszélő modorával. Stílusa valóban síma tolyású, könnyed, (tudományos műben tulságosan is az volna,) sitt-ottszellemeskedő közbeszólásokkal «ékes». Az utóbbi hajlam azonban néha izetlenségre csábítja. «Melinda, akinek megőrléséért Shakespeare Ofeliája felelős.» Az efféle ironikus elmésség, még ha új lenne is, nem illik «tankönyv»-be, e mellett a megelőző gondolatok hangulata után stilstörést jelent. Ugyancsak Katonával kapcsolatban szellemeskedik, mikor szövegbeli átvételeiről ír: «...ez a kor még mindig nem fogta lel az eredetiség kérdését oly szigorúan mint a mienk (talán azért, mert nem mértek pénzzel minden leirt szót, mint ma)» stb. A zárójelbe tett megjegyzés azt bizonyítja, hogy az eredetiség fejlődésének már tisztázott kérdéséről (l. Horváth: *Kisfaludy S.* és *Katona*, ezenkívül több hozzászólást Waldapfel közléséhez) a szerzőnek nincs értesülése. Második szórakoztató eszköze a könyvnek a «számos kép» (arcképek, címlapok stb.). A harmadik: a szemelvények. Ezeket ügyesen választja ki, igyekszik a legszebb versszakokat és a prózaírók leghatásosabb műveiből kiszedett sorokat értékesíteni. Különös újítása az írónak, hogy az irodalomtörténetet, mint valami regényt, korszakok helyett fejezetekre osztja s minden fejezet fölül egy-egy jelgét, idézetet, vagy nevet biggyeszt címül. A hitvitázó irodalom fejezetének pl. ez a címe: «Bocsásd meg Uristen!» (Ebben a fejezetben tárgyalja a széphistóriákat is, de ezt — hadd szellemeskedjem én is a szerző modorában — az Uristen talán megbocsátja.) Az ellenreformáció fejezetének címe Zrínyi jelszava: «Ne bánts a magyart!» Az ötödik fejezetben «Széphalom» címmel ír Kazinczyról, Csokonairól, Kisfaludyról, Berzsenyiről és Kölcseyről. Ilyen szempontból belevehette volna a szerző az egész XIX. századot, Budapestet derék nyelvmívelőinkkel, sőt a XX. századi Szegedet

is Zolnai Béla folyóiratával, minket, titeket, őket: mert mindannyian adósaí vagyunk Kazinczynak. A hatodik fejezet «Aurora» címmel hozza össze Kisfaludy Károlyt és Katonát. A következő fejezetek mind romantikusabb névvel hódítják meg az olvasót. «Az nem lehet, hogy annyi szív...» (Széchenyi, Vörösmarty, a Nemzeti Színház), «Hazai rejtelmek» (Kuthy, Jósika, Eötvös), «Én ez avart jártam, tünődve megálltam...» (Ezt könnyű kitalálni. Persze, hogy Arany.) A tizenegyedik fejezetcím már rejtélyesebb: «Zord idő.» Azt hinnők, Keményről szól; kivüle Kossuth, Deák, Tompa, Gyulai, Madách is szerepel benne. A szerző — úgylátszik — e hangos címekek akarja becsábitani olvasója érdeklődését az egyes fejezet-bódékba. De — dicséretére legyen mondva — «szolidabb» a kikiáltónál: az rendszeren kevesebbet, ő többet ad, egész sor író ad ráadásul azokra, akikre a fejezetcímek láttára gondolunk. De illik-e e cifrázkodás olyan könyvhöz, mely szépirodalmi hangjával és némi lírai zamatú előadásával is, irodalomtörténet igyekszik lenni? A szerzőnek talán az volt elgondolása, hogy e címek általánosságban jellemzők a fejezetekben tárgyalt írók műveinek tárgykörére és hangulatára. De nehéz elképzelní, van-e sok köze pl. a *Karthauzinak* a *Hazai rejtelmekhez*, Katonának az Aurorához, s Kossuth pályája első felének (micsoda napfényes korszak, tele sok szép földi reménnyel!) a *Zord időhöz*. Az írók osztályozása, a tárgyalás menete csak olyan önkényes és ötletszerű, mint amilyen rapszodikusak a szerző fejtegetései.

El kell azonban ismerni, hogy ha a fejezetcímek nem felelnek is meg, a fejezetek gyakran meglepnek egy-egy friss korrajzi vonással és éleben jellemzéssel. Az író az egyes korok (fejezetek) hangulatváltozásainál figyelmet a fejlődés okaira, s fogékony stílusérzékkel néha igen találó észrevételeket tesz költői és prózai nyelvünk sajátságaira és kialakulására. Nagyobb íróinkat, különösen a köllöket, nagy lelkesedéssel tárgyalja s igen alapos tanulmányra valló megfigyelésekkel jellemzi. A műnek tulajdonképen ez az érdeme: említett élénk elbeszélő modorával és felbuzduló, szinte hevülő méltatásaival remélhetőleg el is éri célját: a kevésbbé műveltek irodalmi érdeklődésének felébresztését és fokozását. Fogatkozása a könyvnek: rendszertelensége, életrajzainak vázlatossága, egyes írók túlzott értékelése (Bródyról, Kiss Józsefről, Benedek Elekről kb. másfél lapot ír), mások mellözése. (Mikszáth-tal aránylag igen röviden végez, Vargha Gyulának 6 sort szán.) Feltűnő, hogy Kiss Józsefről elég szigorú ítéletet mond, de amit megállapít, az ma köztudomású — ezért kár volt annyi teret juttatni neki. A szerző eredetieskedő elmékedései és nézetei néha nem kis önhittséget árulnak el, de alapjának nem jelentősek s így ártalmatlanabbak, semhogy a szakember vitába bocsátkozzék velök. Ha még megemlítjük, hogy a XIX. század utolsó harmadával végződik ez az irodalomtörténet, akkor lényeges mondanivalónkkal mi is végezhetünk.

KEMÉNYFY JÁNOS.

Doktori értekezések 1937-ben.

7. Svéda Pál: *Bethlen Farkas históriája 1526—1571*. Pécs, a szerző kiadása, 1938. 8-r., 62 l.

Bethlen Farkas hatalmas történeti munkája, amelyet egészében Benkő József adott ki a XVIII. század végén, Erdély XVI. századi történetét mondja

el. Bethlen Farkas, Apaffy jeles kancellárja, nem volt tanúja a művében elbeszélte eseményeknek, de kitűnő források egész sorából tárgyilagosan és mélységes hazaszeretettel írta meg tekintélyes alkotását. Forrásainak egy része eddig is ismeretlen volt, de Szekfü is kiemelte azt a jelentőséget, hogy olyan írókat is fölhasznált, akiknek művei elvesztek. Svéda Pál doktori értekezése Bethlen könyveinek rendjében haladva lelkiismeretes gondossággal és alapos forráskritikával vizsgálja át Bethlen anyagát. A dolgozat — sajnos — csak az első öt könyvre (az író által tárgyalt időnek mintegy felére) terjed. Legfőbb eredményei, hogy Bethlen főforrásainak egyike Brutus Mihály történeti munkáinak elveszett része volt, gyakran még ott is, ahol Szamosközyben, Forgáchban vagy Sieglerben látták a forrást: az egyezéseknek épen a közös kútfő a magyarzatuk. Kívüle leginkább Istvánffy Miklós munkáit aknázták ki — a két történetíró kb. egyforma arányban. A munkában eddig ismeretlen források nyomai is vannak, a legjelentékenyebb rész egy olyan írásból való, amely Sieglernek is forrása volt. Svéda derék értekezése Bethlen Farkas munkájának kútfőértékét helyesen állapítja meg, szolgálatot tett a tudománynak. Kívánatos, hogy a dolgozat másik fele is mielőbb napvilágot lásson.

KEREKES EMIL.

8. Hesz Kálmán: *Magyar irodalom a német lexikonokban. XVI—XVIII. század.* Pécs, szerző kiadása, 1937. 8 r., 57 l.

A dolgozat tárgya nagyon érdekes: voltaképen azt mutatja meg, hogyan, mikor kezdenek német szomszédaink a magyar műveltségről tudomást venni. A felelet Hesz Kálmán derekas munkája után is az, hogy elég későn. Tritheimusnak később nagyon elterjedt életrajzgyűjteménye Mátyás király századában s a nagy uralkodó halála után sem tud egyetlen magyar íróról, csak 1512-i kiadása említi Thuróczy krónikáját, de még csak Pelbártól vagy Michael de Ungariáról sem tud semmit. Gesner már hat nevet említ és Frisius (†1611) már Dévai Biró Mátyásról is szól. Érdekes, hogy már Gesner óta legtöbbit és legszívesebben Bonfiniét emlegetik. Tudvalevőleg Reimman *Versuchja* készletti Czvittingert a *Specimen* írására — forrásait és hatását már Thuróczy-Trostler kitűnő vizsgálódásai megvilágították; azontúl a *Specimen* tükröződik az immár németnyelvű lexikonokban. Az anyag Jöcher után Buddeus és Zedler vállalkozásaiban bővül meglepően tovább, mígnem Bél, Wallaszky, Horányi, Weszprémi új forrásokul jelentkeznek. Hesz Kálmán mindent végigbúvárolt, amihez hozzáférhetett; gondos munkája sok tanulsággal szolgál. Chr. Saxius *Onomasticon*ából a Janus Pannonius-irodalmat gazdagítja Teleki Sámuelnek egy eddig nem emlegetett levelével; meglepő, hogy az 1777—78-ban megjelent *Das gelehrte Österreich* már Báróztit, Bessenyeit, sőt Wallaszkyt és Horányit is méltatja, s még érdekesebb, hogy Zedler *Vollst. Universal Lexikon*ának (1732—54) 60. kötete már Mikes Kelemenről is tud — persze nem mint íróról — (külföldön előbb nyomtatják le a nevét, mint nálunk); kár, hogy a lexikon forrásához, a *Geneal.-Hist. Archivariushoz* Hesz nem férhetett: ez már, mint Zedlerből Hesz idézi, 1736. évfolyamában (526. l.) tud Mikesről.

KEREKES EMIL.

9. *Péterfi Mária: Hoblik Márton élete és munkássága. (1791—1845.)* Budapest, a szerző kiadása, 1937. 8-r. 56 l.

Hoblik Mártonról eddig mindössze annyit tudtunk, hogy résztvett és *Kún László*jával dícséretet nyert az Erdélyi Múzeum 1814-i drámapályázatán. Péterfi Mária dolgozata most életre keltette irodalmunknak ezt a sok tekintetben érdekes mellékszereplőjét. Az adatok felkutatása nem csekély nehézségbe ütközött; nem is sikerült Hoblik pályájának mindegyik mozzanatára teljes fényt deríteni, de a kis monográfia ennek ellenére is komoly munka. Helyes módszerrel, vonzó előadásban ismerteti Hoblik drámaírói működését, lírai költészetét és végül tudományos (öldrajzi, történelmi, néprajzi) munkásságát. Megállapításai helytállóak, ha egyiket-másikat fiatalos lelkesedéssel túlozza is: a *Valkói amazon* eredetiségéhez bizony sok szó fér és a horatiusi hagyományokhoz kapcsolódó költemények jelességei sem egészen szembeszökők. Az értekezés figyelemre leginkább méltó részlete Hoblik és Katona József kapcsolatával foglalkozik; valószínű, hogy a két író ifjúkori barátság fűzte egymáshoz, és Hoblik *Kún Lászlója* az első magyar dráma, amely a *Bánk bán* hatását tükrözi.

SOLT ANDOR.

10. *Rejtő Márta: Ifj. Ábrányi Kornél, az ember és az író.* Budapest, a szerző kiadása, 1937. 50 l. 8-r.

11. *Takács József: Ifj. Ábrányi Kornél élete és szépirodalmi munkássága.* Budapest, a szerző kiadása 1937. 8-r. 109 l.

Ifj. Ábrányi Kornél mint disszertáció-téma népszerűségét sokoldalúságának köszönheti. Regényei, drámái, elbeszélései, rajzai, költeményei bőségesen szolgáltatják azt, ami az első tudományos kísérletnél a legnagyobb gondot szokta okozni: az adatot, a nyersanyagot. Mint újabkori írónál általában, nála is inkább az anyag teljes áttekintése, mint felkutatása okozhat nehézséget. De a könnyű szákmány legtöbbször csalóka kincs: a tudományt nem maga a tárgy, hanem a módszer teszi. Meddőnek hitt kérdések is kivirulnak és csodálatos gyümölcsöket teremnek az avatottak kezében és a «hálás» tárgy is elsorva helyes módszer és intuitív lelemény híján.

Ezt igazolja ez a két azonos tárgyú dolgozat. Az elsőség kétségtelenül Rejtő Mária dolgozatát illeti, mert módszere érzékenyebb, finomabb, mélyrehatóbb. Takács József is becsületes munkát végzett; teljességre törekedett s összeállította Ábrányi Kornél egész szépirodalmi munkásságát. De az ismertető leírásnál tovább nem igen jutott el, összefoglaló jellemzései pedig — habár helyesek — nem tudják ellensúlyozni a hozszadalmas és száraz részletezéseket. Rejtő Mária eleve lemondott arról, hogy Ábrányi egész szépirodalmi működéséről pontos és kimerítő képet nyújtson. Felismerte a lényegét: Ábrányi regényköltészetét s azt elemezte behatóan, tájékozottságra valló szempontokból. Több szerencsés megállapítása közül kiemelhető, hogy Ábrányi «társasági» regényeket írt.

Végeredményben a két dolgozat különböző élességű, de egybevágó képet ad Ábrányiról. Szerepét és jelentőségét világosan látjuk: franciás ízű regényeiben és drámáiban a kiegyezés utáni társadalom vajadását kapjuk; érdeme a könnyed, sőt elmés stílus (Takács), fogyatkozása a gyors munka és az újságírói gyakorlatból származó felületesség, az olcsó írói eszközök használata (Rejtő).

SOLT ANDOR.

12. *Varju János: A szombatosok költészete.* Budapest, a szerző kiadása, 1937. 8-r. 80. l.

A dolgozat tárgya az erdélyi protestánsizmus legszélső hajtása, a szombatoság mozgalma, illetőleg a szombatosok költészete. Azonban épen a szombatosok költészetéről szóló fejezet sikerült legkevésbé. Míg az előbbi lapokon világos összefoglalásban ismerteti a szombatoság kifejlődését, dogmatikáját és hazai történetét, a függelékben pedig igen nagy felkészültséggel és mintaszerűen lajstromba szedi a kezdősorok betűrendjében az eddig ismert 61 szombatos énekeskönyvben, imakönyvben, fordításgyűjteményben, szertartáskönyvben található 197 szombatos verset, megjelölve az egyes darabok nótáját, változatát, előfordulási helyét, szerzőjére vonatkozó esetleges adatokat, addig a szombatos költészet ismertetése — valószínűleg sajtóhiba folytán maradt a fejezet címe *A magyarországi szombatos történet* — zavaros, általánosságok közt mozgó. Ebben a részben nincs határozott gondolatmenet, a tartalomjegyzék útmutatása ellenére a halottas énekekről semmit se szól. Viszont van több ismétlődés, visszatérés, néha pedig ellentmondás. Pl. több helyen beszél arról, hogy a szombatosok az unitárius, református, zsidó költészetet aknázták ki első sorban s egy helyen mégis azt mondja: «A szombatos költészet legnagyobb értéke az eredetiség. A szombatos felekezet énekköltészete csaknem kizárólag eredeti darabokat termelt.» Új szempontjai vagy új megállapításai nincsenek sem a szombatos költészet ismertetésében, sem annak értékelésében. *A szombatos írók és munkáik* című fejezetben a helyett, hogy a kevésbé ismert szombatos szerzőkről: Magyar Péter, Bökönyi János, Sándor János, Hegedüs Menyhért, Harsányi Imre, Alvinczi Enok (?) írt volna, mindössze Eössi Andrásról és Péchi Simonról közöl nagyjából ismert adatokat. Stílusa néha nehézkes és érthetetlen. Pl. «A kolozsvári unitárius főiskola birtokában lévő énekeskönyvben fejedelmek udvarában és Rimai Jánosnak *A jó hitű ember szelíd e világon* kezdetű költeménye.» «Sokan foglalkoztak énekek eredetiségének, eredetének és forrásainak keletkezésével.» Az említett versjegyzék azonban tudományunknak határozott gazdagodása.

VARGA IMRE

13. *Szitás Ilona: II. Rákóczi Ferenc a magyar irodalomban.* Budapest, a szerző kiadása, 1937. 8-r. 62. l.

«A Rákóczi-irodalom méltatása mindig valamely történeti évforduló figyelmeztetésére történt» — mondja a jelen dolgozat szerzője. Ilyen figyelmeztető volt az 1906-i és 1935-i esztendő. II. Rákóczi Ferenc személye főleg e két időpont körül vált a tanulmányok középpontjává és költői alkotások ihletőjévé. Ezekről a költői alkotásokról ad képet Sitás Ilona, bemutatván azt a Rákóczi-alakot, amelyben az egyes korok és egyének sajátos szemléletüket megtestesítették. Munkája nem rótt rá túlságosan nehéz feladatot. Mind az 1906-os, mind az 1935-ös évforduló Rákóczi-kultuszáról több tanulmányt készen talált. Főleg a *Rákóczi emlékkönyv*ben megjelent dolgozatoknak vette nagy hasznát. Az anyagot, igen helyesen, kronológikus sorrendben tárgyalja. Nemcsak a kuruc-idők Rákóczi vonatkozású, magyar és idegen nyelvű adatait foglalja össze, hanem a XIX. és XX. századi munkát is ismerteti. És míg elődei a XIX., XX. századra vonatkozólag csak a

nevesebb alkotások szervezőivel foglalkoznak, Szitás teljességre törekszik, amint erről az 51—61 lapok bibliographiája bárkit meggyőzhet. Kár, hogy az egyes hivatkozások, idézetek után, az összefüggő szövegben, zárójelbe tett megjegyzések zavarják a folyamatos olvasást. (Átlag laponként 5—6 zárójeles utalás található.)

A szerző csak nyomtatásban megjelent művek alapján dolgozik, mindössze egyszer említ kéziratot. Pedig a XVIII. századból érdekes adatokat talált volna. Ezek határozottabban vonatkoznak II. Rákóczi Ferencre, mint pl. a szerző által említett szerelmes vers, melynek versfői *Rákóczit* adnak, vagy a Musztafa, Karafa... kezdetű versike — tévesen kuruckorinak tartja. Viszont figyelmen kívül hagyja, hogy 48-ban is keletkeztek Rákóczit emlegető népdalok. Pl. Kálmány: *Szeged népe* III. 48. l.

Vótam mán én Becse alatt táborba,
Ott akattam a Rákóczi kargyára.

VARGA IMRE.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1937-ik év irodalomtörténeti munkássága.

(Harmadik közlemény.)

II. Egyes írók.

- Jakubovich Emil.** *Asztalos Miklós.* Jakubovich Emil. M. Könyvszemle. 74—75. l.
- Jankovich Ferenc.** Barangoló. (Versek.) 96 l. — Ism. Csuka Zoltán. Láthatár. 350. l. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 460. l. — E. K. Élet. 898. l. — Lesznai Anna. Nyugat. I. 366—367. l. — Semjén Gyula. M. Kultura. 286. l. — Keresztury Dezső. Korunk Szava. 410. l. — Fodor József. Válasz. 591—592. l. (— — —) Irott Kö. 186—188. l.
- Jankovich Miklós.** *Lukinich Imre.* Kazinczy Ferenc levelei Jankovich Miklóshoz. Akadémiai Ért. 157—185. l.
- Jankovics Marcell.** Kikötők. (Utiképek.) — Ism. Ujs. 282. sz.
- Jankovits Ferenc.** Zsuzsánna (Regény.) — Ism. B. L. Élet. 94. l.
- Jászai Mari.** *Janovics Jenő.* Jászai Mari. Páztortűz. 163—166. l.
- Kozocsa Sándor.** Reviczky Gyula és Jászai Mari. IK. 72—79. l.
- Laczkó Géza.** Miria. Tükör. 641—645. l.
- Pukánszky Kádár Jolán.** Jászai Mari. M. Női Szemle. 83—88. l.
- Rónay Mária.** A «Nagyasszony» asszonyi élete. M. Hirl. 19. sz.
- Jékely Zoltán.** 1. Éjszakák. (Versek.) 48 l. — Ism. Takáts Gyula. M. Minerva 319—320. l. — Erdős Jenő. Szép Szó. 5. k. 188—189. l. — Kovács László. Páztortűz. 113—114. l. — Kiss Jenő. Erd. Helikon. 310—312. l. — Szerb Antal. Válasz. 51—52. l. — Weöres Sándor. Nyugat. I. 228—229. l. — g. l. Korunk Szava. 281. l. — Komlós Aladár. Toll. 67—68. l. — Gombos Gyula. M. Út 17. sz. — Ujs. 70. sz. — 2. Kincskeresők. (Regény.) 227 l. — Ism. Bikácsi László. Prot. Szemle. 596—597. l. — Thurzó Gábor. Napk. 755—756. l. — E. K. Élet. 1138. l. — Bálint József. M. Kultura. II. 249—250. l. — Szerb Antal. Válasz. 715. l. — Bpsti Hirl. 236. sz. — Németh Andor. Ujs. 225. sz. — Vészi Endre. Szocializmus. 563. l. — Magyarország. 242. sz. — (B. B.) P. Napló. 259. sz.
- Erdős Jenő.** Jékely Zoltán és Horváth Béla. Korunk Szava. 527. l.
- Illés Endre.** Lebegő realitás. Új Magyarország. 263. sz.
- Jókai Mór.** *Bory István.* Izgalmas viharok közt szavazta meg a Ház Jókai Mór állami nyugdíját. M. Hirl. 60. sz.
- Egy régi jubiléns.* A száműzött Jókai. 8 Órai Ujs. 137. sz.
- Hanuszík Elemér.* Jókai, a halhatatlan tót. — Új Magyarország. 156. sz.
- Karinthy Frigyes.* Jókai. P. Napló. 149. sz.
- Kemény István.* Jókai Mór ismeretlen írásai. P. Napló 293. sz.
- Lukács István.* Jókai-múzeumot rendeznek be özvegyének Elnök-utcai házában. Ujs. 146. sz.
- Nagy Sándor.** A hírlap hatása Jókai társadalmi regényeinek anyagára. Irodört. 145—155. l.
- Az igazi Aranyember élete. Nemz. Ujs. 176. sz.
- Miért nem játszik Jókait sem a Nemzeti Színház? Ujs. 135. sz.
- Jónás Károly.** G. P. Jónás Károly. Irodört. 137. l.
- Jósika Miklós.** *Csokonai Mária.* Jósika Miklós francia bíróbarátja: Gustave de La Tour. Pécs. 102 l. — Ism. Az. Irodört. 128. l.

József Attila. Nagyon fáj. (Versek.) — *Ism. Ignotus. Szép Szó.* 4. k. 11. l. — *Németh Andor. U. o.* 11—15. l. — *Forgács Antal. Válasz.* 121—122. l. — *Szegi Pál. Nyugat.* I. 225—227. l. — *Reményik Zsigmond. Korunk.* 189—191. l. — *Horváth Béla. Korunk Szava.* 396. l. — *Komlós Aladár. Toll.* 65—67. l. — *Bálint György. Gondolat.* 67—69. l. — *Kállay Miklós. Képes Krónika.* 29—30. sz. — *Borbély László. M. Protestánsok Lapja.* 67. l. — *Gergely János. M. Ut.* 5. sz. — *Németh Andor. Ujs.* 7. sz. — *i. P. Lloyd.* 30. reggeli sz. — *Sós Endre. M. Hirl.* 65. sz.

Fejtő Ferenc. Költő és kora. *Szocializmus.* 561—562. l.

Ignotus Pál. Helyreigazítás. *M. Hirl.* 293. sz.

Németh Andor. Látogatás József Attilánál. *Ujs.* 202. sz.

U. az. Mit illik József Attiláról tudni? *Ujs.* 282. sz.

Borbély László. Egy fiatal költő halálára. *M. Protestánsok Lapja.* 200. l. —

Fejtő Ferenc. Népszava. 7. sz. — *Ilyés Gyula.* Nyugat. II. 470—471. l. — *Katona Jenő.* Korunk Szava. 731—732. l. és *Magyarság.* 272. sz. — *Kováts József.* Pásztorház. 467. l. — *Németh Andor.* *Ujs.* 277. és 278. sz. — *Pálóczi Horváth György.* P. Napló. 277. sz. — *Szombati Sándor.* P. Napló. 278. sz. — *Zsolt Béla.* *Ujs.* 279. sz. — *P. Napló.* 282. sz. és 286. sz. — *M. Hirl.* 277. sz. — *Népszava.* 277. sz. — *Szép Szó.* 5. k. 385—387. l.

József Ferenc fh., vitéz. Szüreti szózat. (Versek.) — *Ism. Z. F. Gy. Napk.* 395—396. l. — *Szép Szó.* 4. k. 95. l. — *Berényi László. Élet.* 591. l. — *Nagy Miklós. M. Kultúra.* 126. l. — *Bp. Hirl.* 13. sz. — *n. P. Lloyd* 7. reggeli sz. — *P. Hirl.* 16. sz.

Juhász Géza. Háború. (Versek.) Debrecen. — *Ism. (r. gy.) Kat. Szemle.* 623. l. — *Csuka Zoltán. Láthatár.* 349—350. l. — *Kardos László. Nyugat.* II. 208. l. — *Vajda Endre. Válasz.* 713—714. l. — *Erdős Jenő. Korunk Szava.* 460. l. — *Tóth Endre. M. Ut.* 30—31. sz. — *Ujs.* 167. sz. — *Kertész Dániel. Uj Magyarország vas. mell.* 149. számhoz. — (— lad —) *Magyarság.* 196. sz.

Juhász Gyula Kiadatlan jegyzeteiből. *Nyugat.* I. 323—325. l.

Barabás Béla. Tiszaparti csillagos ég alatt. *Ujs.* 81. sz.

Majthényi György. Juhász Gyula ismeretlen verse. *Bp. Hirl.* 115. sz.

Mártonvölgyi László. Juhász Gyula Szakolcán. *M. Irás.* 373—377. l.

Nagymihály Sándor. Halk beszélgetés Annával, Juhász Gyula legszebb verseinek műzsájával. *M. Hirl.* 93. sz.

Németh Andor. Egy fénykép körül. *Ujs.* 87. sz.

Rozsnyay Kálmán. Emlékek Juhász Gyuláról. *Napk.* 439—444. l.

Szabó Lőrinc. Találkozások Juhász Gyulával. *Válasz.* 257—265. l.

Barta Lejos. Juhász Gyula. *Korunk.* 432—434. l. — *B. N. J. Irott Kő.* 183. l. — (— dor.) *P. Lloyd.* 77. reggeli sz. — *E. Gy. Uj Idők.* I. 584. l. — *Fodor József.* *Toll.* 126—128. l. — *Gáspár Zoltán.* *Szép Szó.* 4. k. 253—256. l. — *G. P. Irodört.* 137—138. l. — *Ignotus Pál.* *M. Hirl.* 81. sz. — *Illés Endre.* *M. Irás.* 505—508. l. és *Tükör.* 360—362. l. — *Karinthy Frigyes.* *Nyugat.* I. 339—342. l. — *Katona Jenő.* *Korunk Szava.* 235. l. és *Magyarság.* 77. sz. — *K. Gy. M. Protestánsok Lapja.* 80. l. — *Kováts László.* *Erd. Helikon.* 334—336. l. — *Kozocsa Sándor.* *Irodört.* 156—162. l. *Onállón is:* 10 l. — *László István.* *Kat. Szemle.* 288—289. l. — *Magyar László.* *P. Hirl.* 77. sz. — *Pákozdy Ferenc.* *Uj Magyarország* 77. sz. — *Cs. Szabó László.* *Nyugat.* I. 326—331. l. — *Thurzó Gábor.* *M. Kultúra.* I. 241—243. l. és *Napk.* 392—393. l. — *Tonelli Sándor.* *Literatura.* 125—130. l. — *Vér György.* *P. Napló.* 4. sz. — *Koszoru.* 184—186. l. — *Népszava.* 78. sz. — *Bp. Hirl.* 77. sz.

Justh Béla. Hajnali kettő. (Regény.) 228 l. — *Ism. E. K. Élet.* 1320. l. — *Gáldi László. Vasárnap.* 436. l. — *Nagy Miklós. M. Kultúra.* II. 345—346. l. *M. Hirl.* 259. sz. — *Ujs.* 259. sz. — *y. Magyarság.* 272. sz. — *P. Hirl.* 288. sz. — *Kállay Miklós. Nemz. Ujs.* 277. sz.

Justh Zsigmond. Bóka László. Justh Zsigmond. *Szép Szó.* 5. k. 423—429. l.

Kozocsa Sándor. Reviczky Gyula és Justh Zsigmond. *Irodört.* 66—70. l.

Kaczér Illés. 1. Ikongo nem hal meg. (Regény.) I—II. köt. Pozsony. —
Ism. Kelényi László. Láthatár. 351—352. l. — Kardos László. Nyugat. I.
300. l. — Mult és Jövő. 24. l. — Barabás Gyula. Szocializmus. 503—504. l.
— 2. Kőtojásból kőmadár. (Regény.) Praha. 160 l. — 3. Gödölyét, gödölyét.
(Regény.) Praha. 148 l. — Ism. Literatura. 242. l.

Kádár Lehel. *Katona Jenő.* Kádár Lehel. Korunk Szava. 111—112. l.
Kaffka Margit. Kaffka Margit levelei kisfiához. Nyugat. I. 411—416. l.
(*ákos.*) Kaffka Margit sírja. Népszava. 279. sz.

Hevesi András. Kaffka Margit. Toll. 54—55. l.

Marék Antal. Új találkozás a Színek és évekkel. M. Irás. 1. sz.

Sz. P. Kaffka Margit emlékest. Tükör. 205. l.

Török Sophie. Hol az én életem? Nyugat. I. 4—10. l.

Kállay István. Miatta. (Versek.) Szeged. — Ism. Literatura. 214. l.

Kállay Miklós. I. A. A roninok kincse. Pásztortűz. 448. l.

Szentmiklósi Péter. Godiva. Szabolcsi Szemle. 246—248. l.

Kalló Ferenc. Nostalgia d'amore. (Regény.) 392 l. — Ism. Szirácz Fe-
renc. Kat. Szemle. 49—50. l. — Remetei. Fáklya. 1. sz. — Literatura. VI. l.

Karácsony Benő. 1. A rút kis kacsza. (Vigjáték.) Bemutatta a kolozsvári
Magyar Színház. — Ism. Jánosi Andor. Pásztortűz. 377—378. l. — Kovács
László. Erd. Helikon. 712—714. l. — 2. Pjotraska. (Regény.) 334 l. — Ism.
Makkai László. Napk. 758—759. l. — Rónay György. M. Kultúra. 188—189. l.
— Kardos László. Nyugat. II. 367. l. — Rónay György. Vasárnap. 396—397.

l. — Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 187. l. — L. M. Magyarság.
1265. sz. — M. Hirl. 225. sz. — P. Napló. 236. sz. — P. Hirl. 224. sz. —
Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 242. sz.

Karafiáth Jenő. Az én dalaim. (Versek.) 109 l. — Ism. Falu Tamás.
Új Idők. I. 957. l. — (—ő.) Képes Krónika. 27—28. sz. — (F.) P. Hirl. 133.
sz. — M. J. Bp. Hirl. 141. sz. — (—ó—) M. Hirl. 144. sz. — (k. j.) Ma-
gyarság. 132. sz.

Karafiáth Jenő. Diárium. 127. l.

Kardos Albert. *Balassa József.* Kardos Albert 75. éves. M. Nyör. 19. l.

Karinthy Frigyes. 1. A mennyei riport. — Ism. n. a. Ujs. 288. sz. — 2.
Utazás a koponyám körül. (Regény.) — Ism. Kolozs Pál. Napk. 617—618. l. —
Lucia. Kalangya. 376—379. l. — Kardos László. Nyugat. I. 428—430. l. —
Vajda Endre. Válasz. 501—502. l. — Németh Andor. Toll. 134—137. l. —
S. A. Tükör. 607. l. — Fejtő Ferenc. Szocializmus. 287—288. l. — Loránth
László. Bp. Napló. 438. l. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 132. sz. — Ujs.
99. sz. — Bródy Lili. P. Napló. 90. sz. — Szinetár Ernő. M. Hirl. 104. sz.

Komlós Aladár. Karinthy. Nyugat. I. 137—139. l.

László István. Karinthy írói pályája. Kat. Szemle. 744—745. l.

Németh Andor. Mit illik Karinthyról tudni? Ujs. 99. sz.

Wagner Lilla. Karinthy nagy kalandja az étellel, a halál mesgyéjén.
Literatura. 169—170. l.

Kárpáti Aurél. A bagoly. (Elbeszélések.) 155 l. — Ism. I. Szemlér Ferenc.
Pásztortűz. 128. l. — Kardos László. Nyugat. I. 445—446. l. — Kállay Miklós.
Képes Krónika. 11—12. sz. — Fűzes György. Szocializmus. 191. l. — Albert
István. Irott kö. 118—119. l. — (ny. i.) Népszava. 2. sz.

Kassák Lajos. 1. Ajándék az asszonynak. (Versek.) — Ism. Forgács
Antal. Válasz. 589—591. l. — Literatura. 181. l. — 2. Akik eltévedtek.
(Regény.) — Ism. Czákó Tibor. Kalangya. 280—281. l. — Juhász Géza. Vá-
lasz. 504—505. l. — László István. M. Kultúra. I. 28. l. — Borbély László.
M. Protestánsok Lapja. 30—31. l. — 3. Anyám címére. (Novellák.) 257 l.
— Ism. Literatura. 439. l. — Szélpál Árpád. Népszava. 282. sz.

Kozocsa Sándor. Osztálygyűléslet és «munkásromantika» Kassák Lajos
új probléma-regényében. Kat. Szemle. 43—45. l.

Köves Miklós. Byrontól Kassáig és a «szellem emberé»-ig. Korunk.
463—469. l.

Szegi Pál. Kassák, a költő. Nyugat. I. 443—445. l.

Móricz Zsigmond. Az ötvenéves Kassák. P. Napló. 60. sz. — *Szélpál Árpád.* Népszava. 66. sz. — *Turóczi-Trostler, Josef.* P. Lloyd. 65. esti sz. — *Ifj. Vajda János.* Literatura. 85—86. l. — Ujs. 70. sz.

Katona István. Tímár Kálmán. Katona István a történetíró, a jezsuita dráma művelője. IK. 30—37. l.

Katona József. Horváth János. Katona József. 103 l. — Ism. Farkas Gyula. IK. 199—201. l. — (s. i.) Kat. Szemle. 175—176. l.

Németh Antal. Bánk bán száz éve a színpadon. 279 l. — Ism. M. Császár Edit. Századok. 104—106. l.

Kazinczy Ferenc. Farkas Gyula. Franz von Kazinczy und die ungarische Spracherneuerung. Mitteilungen der Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums. 1936. 3. sz.

Hegyaljai Kiss Géza. Kazinczy Ferenc levéltárában. Téli Ujs. 8. sz. **Lukinich Imre.** Kazinczy Ferenc levelei Jankovich Miklóshoz. Akadémiai Ért. 157—185. l.

Nagy Béla. Adalék Horatiusnak Kazinczyra tett hatásához. IK. 308. l. **Rexa Dezső.** Petőfi «A borozó»-ja és Kazinczy «Bor mellett»-je. Irod-tört. 18—22. l.

Stripsky Hador. Kazinczy Ferenc ismeretlen levele. Nemz. Ujs. 173. sz. **Sziklay László.** Kazinczy az irodalom kérdéseiről. 65 l. — Ism. (A. Cz.) Ung. Jahrb. XVI. köt. 299. l.

Tolnai Gábor. A fogoly Kazinczy. Tükör. 257—259. l.

U. az. Kazinczy Ferenc kiadatlan levelei egy felsőmagyarországi táblabíróhoz. Irod-tört. 109—115. l.

Zimándi Pius. Kazinczy véleménye kora irodalmáról. 126 l. — Ism. ss. Irodalomtört. 76. l. — —lc. Pannonh. Szemle. 227. l. — Sz. J. M. Kultúra. 286. l.

Kelemen László. Tamás Ernő. Kelemen László szobra és rejtélyes arc képe. P. Hirl. vas. mell. nov. 11. számhoz.

Kelen László. Férfikor. (Versek.) — Ism. Bóka László. Szép Szó. 5. k. 189. l. — Forgács Antal. Nyugat. II. 142. l. — Ujs. 167. sz. — P. Lloyd. 99. reggeli sz. — (r.) P. Napló. 120. sz. — B. A. Magyarország. 161. sz.

Sziklay László. Kelen László. Szabolcsi Szemle. 155—159. l.

Keleti Jenő. Asszony és kenyér. (Versek.) 30 l. — Ism. Forgács Antal. Válasz. 253. l. — Lukács Imre. Korunk. 375. l.

Kemény Simon. Hétputtonyos. (Versek.) — Ism. (—n.) P. Lloyd. 293. reggeli sz.

Kemény Zsigmond. Martinkó András. Új emberi és erkölcsi ideál Kemény Zsigmondnál a szabadságharc után. Műhely. 5. sz.

Kenessey Béla. A magyar sors tragédiája. A Zách-nemzetség pusztulása. (Drámai korrajz.) 125 l. — Ism. S. K. Kat. Szemle. 177—178. l. — M. Szemle. 29. köt. 3. sz. X—XI. l. — Sümegh Lotár. Pannonh. Szemle. 223. l. — Sajó Péter. M. Kultúra. 221. l.

Kerekes Ferenc. Gálos Rezső. Kerekes Ferenc és a Ludas Matyi. Győri Szemle. 39. l.

Kerthely Károly. Detrich Márta. Kerthely Károly élete és műfordítói munkássága. Szeged. 91 l. — Ism. Kerecsényi Dezső. Irod-tört. 27. l.

Kertész Erzsébet. A családi pensió. (Regény.) 246 l. — Ism. n. j. Szép Szó. 5. k. 477. l. — Szerb Antal. Nyugat. II. 369. l. — N. Ujs. 236. sz. — (sós.) M. Hirl. 236. sz. — (—m—) P. Napló. 236. sz.

Késmárky Róza, B. Sodró sorsok. (Történetek.) 144 l. — Ism. Csuka Zoltán. Láthatár. 138—139. l. — —nd. Ujs. 48. sz. — P. Napló. 48. sz. — H. B. M. Hirl. 42. sz.

Keszthelyi Zoltán. Árkon, bokron át. (Versek.) — Ism. Radnóti Miklós. Nyugat. II. 296—297. l. — P. Lloyd. 73. reggeli sz.

Kincs István. (I—s A) A mi Kincsünk. Nemzeti Ujs. 288. sz.

Király György. Ifj. Vajda János. Király György. Literatura. 405—408. l.

Király Tibor. Ég a nádas. (Versek.) Debrecen. — Ism. (—ő.) Képes Krónika. 11—12. sz.

Királyhegyi Pál. 1. A férfi jön-megy. (Regény.) — *Ism. Ujs. 121. sz. — (m. zs.) U. ott. 138. sz. — (l. a.) P. Hirl. 181. sz. — P. Napló. 161. sz. — M. Hirl. 144. sz. — 2. Női szeszély. (Novellák.) — *Ism. Zsigmond Ede. Szocializmus. 382. l. — P. Lloyd. 161. reggeli sz. — (B. Gy.) 143. sz. — N. I. P. Napló. 144. sz.**

Kis Ferenc. *Fegyvertelen. (Versek.)* *Ism. Radnóti Miklós. Nyugat. I. 368. l.*

Kisfaludy Károly. *Horváth János.* Kisfaludy Károly. 81 l. — *Ism. Farkas Gyula. IK. 199—201. l. — (s. i.) Kat. Szemle. 175—176. l.*

Kisfaludy Sándor. *Gálos Rezső.* Kisfaludy Sándor és a nádori udvar. Pannonia. 149—173. l.

Horváth János. Kisfaludy Sándor. 84 l. — *Ism. Farkas Gyula. IK. 199—201. l. — (s. i.) Kat. Szemle. 175—176. l.*

Pais Károly. A két Kisfaludy Sándor. Cegléd. 56 l. — *Ism. Clauser Mihály. Irodört. 130. l. — Tr. Z. M. Könyvszemle. 172—173. l.*

Poupé, Edmond. Alexandre Kisfaludy à Draguignan. (Thermidor—Fructidor au IV.; Juillet—Septembre 1796.) Draguignan. — *Ism. Birkás Géza, Irodört. 170—171. l.*

Kisfaludy Sándor Draguignanban. *Napk. 496. l.*

Kiss Ferenc. *Dékány András.* Kiss Ferenc. *Uj Magyarország. 293. sz.*

Vándor Kálmán. Kiss Feri igazgató úr. *Ujs. 118. sz.*

Kiss Gábor. *Majtény után. (Versek.)* Császár Elemér előszavával. Szolnok. 80 l. — *Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 123—124. l.*

Kiss Ida (Tamás Ernőné). *G. P. Kiss Ida.* *Irodört. 40. l.*

(*r. m.*) Menekülő lélek. *Literatura. 72—73. l.*

Kiss Ida emlékezete. *M. Hirl. Vas. X. 31. sz. és U. ott. XII. 22. sz.*

Kiss Jenő. *Kormos üvegen. (Versek.)* Kolozsvár. 96 l. — *Ism. Rónay György. Kat. Szemle. 563. l. — Juhász Géza. Láthatár. 181—182. l. — Ko—or. Fáklya. 4. sz. — Szabédi László. Pásztorház. 103—105. l. — Vajda Endre. Prot. Szemle 497—498. l. — Reményik Sándor. Erd. Helikon. 340—343. l. — tg. Élet. 1002. l. — Hegyi Endre. Vasárnap. 97—98. l. — Szabó István. Korunk Szava. 396. l.*

Kováts József. Kiss Jenő eltévedése. *Korunk. 377—379. l.*

Kiss József. *Deák Sándor.* Kiss József levele Bohusné Szögyény Antóniahoz. *Orsz. Polg. Isk. Tanáregy. Közl. 51. köt. 511. l.*

Fodor József. A Toll Kiss József-ankétje. *Toll. 75—76. l.*

Ignotus. Kiss József-szoba. *M. Hirl. 42. sz.*

Kiss, Eugen Alexander. Josef Kiss und Andreas Ady. *P. Lloyd 277. reggeli sz.*

Kiss Jenő Sándor. Kiss József és háziiorvosa. *P. Napló. 110. sz.*

U. az. Emlékek hurcolkodása. *Ujs. 54. sz.*

Relle Pál. Emléksorok Kiss Józsefről. *Toll. 140—142. l.*

Rónay György. Kiss József reneszánsza. *M. Kultúra. II. 168—170. l.*

Sós Endre. Epigon vagy úttörő? *Toll. 184—186. l.*

Bálint György. Kiss József. *Toll. 123—124. l. — Forgács Antal. Toll. 179—181. l. — Hatvany Lajos. Toll. 76—77. l. — Hevesi András. Toll. 124—125. l. — Kádár Gusztáv. Toll. 181—182. l. — Nagy Endre. Toll. 182—183. l. — Németh Andor. Toll. 77—79. l. — Szász Zoltán és Szöllösi Zsigmond. Toll. 79—81. l. — Voinovich Géza. Bp. Szemle. 245. köt. 96—101. l. és P. Lloyd. 51. reggeli sz.*

Kiss József hagyatékát összegyűjtötték. *P. Napló 54. sz.*

Kisteleky János. *Hulló levelek. (Versek.) — *Ism. Nemz. Ujs. 115. sz.**

Knopp Imre. *Elindulás. (Versek.) — *Ism. (B.) P. Napló. 138. sz.**

Kóbor Tamás. *Bagyó János.* Kóbor Tamás a szerkesztőségben. *Ujs. 248. sz.*

Békessy Imre. Kóbor Tamás mint közgazdász. *Ujs. 248. sz.*

Németh Andor. Kóbor Tamás, az író. *Ujs. 248. sz.*

Püskösti Andor. Kóbor Tamás, az ember. *Ujs. 248. sz.*

Szemere Samu. Kóbor Tamás, a filozófus. *Ujs. 248. sz.*

Szomorú Emil. Kóbor Tamás, a drámaíró. *Ujs. 248. sz.*

- Szöllösi Zsigmond.* Kóbor Tamás a klubban. Ujs. 248. sz.
Várnai Zseni. Hány éve élsz már? Ujs. 248. sz.
Zs. J. Kóbor Tamás. Libanon. 167. l. — *Zsolt Béla.* Ujs. 248. sz.
Kocsis László. Két külön világ. (Versek.) — *Ism. Rónay György.* Élet. 482. l. — *Gábrriel Asztrik.* U. ott. 798. l. és *M. Kultúra.* I. 56—57. l. — *Szabó István.* Korunk Szava. 315. l. — *Kállay Miklós.* Képes Krónika. 3—4. sz. és *Nemz. Ujs.* 30. sz. — *Bárdosi Németh János.* Irott Kő. 121—122. l. — (v. k.) Ujs. 53. sz.
- Kodolányi János.** 1. *Boldog Margit.* (Regény.) 362 l. — *Ism. Erdős Jenő.* Szép Szó. 5. k. 94—95. l. — *E. K. Élet.* 783. l. — *Kardos László.* Nyugat. II. 205—206. l. — *r. gy. Vasárnap.* 337—338. l. — *Juhász Géza.* Válasz. 497—499. l. — *Kozma Erzsébet.* Korunk Szava. 566. l. — *Illés Endre.* Uj Magyarország. 138. sz. — *Bresztovszky Ede.* Népszava. 138. sz. — *Pálóczi Horváth György.* P. Napló. 123. sz. — *Nagy András.* Magyarország. 127. sz. — 2. *Pogány tűz.* Tört. trag. 3 felv. Nemzeti Színház, 1937. ápr. 30. — *Ism. Szira Béla.* Kat. Szemle. 371—372. l. — *Rédey Tivadar.* Napk. 404—405. l. — *Kozocsa Sándor.* Fáklya. 5—6. sz. — *Vajthó László.* Prot. Szemle. 385—386. l. — *B. L. Élet.* 515. l. — *Schöpflin Aladár.* Nyugat. I. 454—455. l. — *Máthé Lajos.* M. Kultúra. 316. l. — *Ebeczki György.* Uj Idők. I. 691—692. l. — *Talpassy Tibor.* Korunk Szava. 312. l.
- Kenyeres Imre.* Kodolányi János. Diárium. 209—213. l.
Szabó Zoltán. Kodolányi János regényei. Kat. Szemle. 223—226. l.
- Kollár Ádám.** *Csóka J. Lajos.* Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. Pannonthalma. 328 l. — *Ism. Kerekes Emil.* IK. 89—90. l. — *Imre Sándor.* Századok. 348—351. l. — *Friml Aladár.* M. Középisk. 90—94. l.
- Kollár Béla.** Egymillió pengő. Komédia 3 felv. Belvárosi Színház, 1937 jan. 8. — *Ism. Rédey Tivadar.* Napk. 131. l. — *Vajthó László.* Prot. Szemle. 90. l. — *tg. Élet.* 108. l. — *Schöpflin Aladár.* Nyugat. I. 151. l. — *Hámos György.* Uj Idők. I. 98—99. l. — *Eszter Ákos.* M. Kultúra. I. 58—59. l.
- Kolozsvári Grandpierre Emil.** 1. *A nagy ember.* (Regény.) 340 l. — *Ism. Koczogh Ákos.* Diárium. 49—50. l. — *I. Szemlér Ferenc.* Pásztortűz. 252—253. l. — *Kiss Tamás.* Napk. 760—761. l. — *Füsi József.* Szép Szó. 4. k. 291—292. l. — *Szenecsei László.* Erd. Helikon. 152—154. l. — *T. Élet.* 835. l. — *Nagypál István.* Nyugat. I. 224—225. l. — *r. gy. Vasárnap.* 337—338. l. — *Illés Endre.* Tükör. 6—8. l. — *Kállay Miklós.* Képes Krónika. 9—10. sz. és *Nemz. Ujs.* 19. sz. — (B. Gy.) P. Napló. 26. sz. — *t. t. P. Lloyd.* 7. reggeli sz. — *B. A. Magyarország.* 196. sz. — 2. *Dr. Csibráky szerelmei.* (Regény.) — *Ism. Fábíán István.* Napk. 685—686. l.
- Komáromi János.** *A nagy háború anekdotái.* 219 l. — *Ism. P. Lloyd.* 2. reggeli sz. — (K—ly K.) P. Napló. 30. sz.
- Marék Antal.* Találkozásom Komáromi Jánossal. M. Minerva. 302—303. l.
Császár Károly. Komáromi János. Pásztortűz. 360. l. — *Dallos Sándor.* Uj Magyarország. 228. sz. — *G. P.* Irodört. 190—191. l. — *Hegyaljai Kiss Géza.* Hegyalja. 46—49. sz. — *Hungarus.* Szabolcsi Szemle. 187—188. l. — *Karácsony Sándor.* Prot. Szemle. 566—574. l. — *Katona Jenő.* Magyarország. 30. sz. — *Rizai.* M. Protestánsok Lapja. 161. l. — (s. g.) *Literatura.* 365. l. — *Thurzó Gábor.* Napk. 752—754. l. — *Nemz. Ujs.* 228. sz. — *Uj Idők.* II. 554. l. — 8 Órai Ujs. 228. sz. — *P. Hirl.* 228. sz. — *Magyarország.* 228. sz. — *Bp. Hirl.* 228. sz.
- Komját Aladár.** Komját Aladár. Korunk. 241—242. l.
- Komját Jenő.** *Kozocsa Sándor.* Komját Jenő kiadatlan költeménye. IK. 79—80. l.
- Mártonvölgyi László.* Ahol egy elfelejtett poéta tanított. M. Hirl. 30. sz.
Palágyi Lajos. Vajda és Komját Jenő. *Literatura.* 109. l.
Tamás Ernő. Komját Jenő és Reviczky «Eloa» hátrahagyott följegyzéseiben. P. Hirl. vas. mell. 1936. VI. 21. sz.
- Zsoldos Jenő.* Komját Jenő három ismeretlen levele (Palágyi Menyhérthez). Libanon. 21—23. l.

Komor András. A varázsló. (Regény.) 185 l. — Ism. Keszi Imre. Libanon. 35. l. — Vajda Endre. Prot. Szemle. 252—255. l. — Németh Andor. Szép Szó. 4. k. 287—289. l. — Marék Antal. M. Irás. 416. l. — Kázmér Ernő, Kalangya. 188—190. l. — T. Élet. 835. l. — Illés Endre. Nyugat. I. 372—374. l. — r. gy. Vasárnap. 337—338. l. — Jankovich Ferenc. Válasz. 505—506. l. — Thurzó Gábor. Korunk Szava. 915. l. — Komlós Aladár. Toll. 89. l. — Nagypál. Gondolat. 211—212. l. — S. A. Tükör. 291—292. l. — Németh Andor. Ujs. 60. sz. — (— rdy.) P. Hirl. 129. sz. — B. Gy. P. Napló. 75. sz. — Radnóti Miklós. M. Hirl. 65. sz. — N. M. Magyarság. 144. sz.

Kontraszty Dezső G. P. Kontraszty Dezső. Irodört. 183. l.

Kónya Lajos. I. Utí sóhaj. (Versek.) — Ism. Zalaj Fodor Gyula. Napk. 692. l. — Forgács Antal. Válasz. 254. l. — 2. Hang és visszhang. (Versek.) — Ism. Hegyi Endre. Pásztortűz. 226. l.

Koós-Kovács István. Kéki Béla. Koós-Kovács István. Pásztortűz 320. l. — *Szenczei László.* Erd. Helikon. 629—632. l.

Kopácsy Margit. Kötelesség! (Regény.) Miskolc. 124 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Kat. Szemle. 623. l. — P. Hirl. 32. sz. — (k—ny.) P. Napló. 30. sz.

Kós Károly. 1. Budai Nagy Antal. Színjáték 4. felv. Vígyszínház, 1937. jan. 20. — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle. 180. l. — Rédey Tivadar. Napk. 200—201. l. — Bisztray Gyula. M. Szemle. 29. köt. 273—274. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 155—156. l. — Bóka László. Szép Szó. 4. k. 186—187. l. — Muhoray Elemér. M. Irás. 3. sz. — B. L. Élet. 143. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 152—153. l. — Pongrácz Kálmán. Korunk Szava. 155. l. — Máthé Molnár Lajos. M. Kultúra. I. 90. l. — Possonyi László. Ujkor. 4. sz. — Makkai László. M. Ut. 5. sz. — Szentimrei Jenő. Pásztortűz. 39—40. l. — Tavaszy Sándor. Pásztortűz. 445. l. — 2. Varju nemzetség. (Regény.) 304 l. — Ism. Halász Miklós. M. Ut. 10. sz. — P. Lloyd. 26. reggeli sz.

Boldizsár Iván. A kalotaszegi Varjuvártól a Vígyszínházig. Uj Nemz. 14. sz.

Fiala Ferenc. Kós Károly útja az építőművészettől a Vígyszínház színpadáig. Uj Magyarság. 15. sz.

M. J. Erdélyi író találkozása a Vígyszínházzal. Bpesti Hirl. 14. sz.

Nyirő József. Ugy-e mondtam Károly? P. Hirl. 16. sz.

Gulyás Jenő, Padányi. Kós Károly. Uj Magyarság. 13. sz. — *Kovács,*

Ladislas. Nouvelle Revue de Hongrie. 56. köt. 146—151. l. — *Makkai Sándor.* Kós Károly. M. Ut. 4. sz.

Kossuth Lajos. Balassa József. Nyelvész volt-e Kossuth Lajos? Nyugat. II. 151. l. — I. Gy. hozzászólása. U. ott.

Balogh Eölgár. Kossuth Lajos és a dunai szövetség. Korunk. 536—541. l.

Gönczy Magda. Kossuth elfogatása. Ujs. 120. sz.

Hegyaljai Kiss Géza. Kossuth Lajost elfogják. Uj Idők. 10. sz. — Kossuth Lajost azonnal fogja el! Uj Magyarság máj. 5. sz.

U. az. Kossuth Lajos ügyvédi írásai Miskolcon. P. Hirl. 161. sz.

Horváth Jenő. Széchenyi és Kossuth. Kat. Szemle. 363—364. l.

Jánossy, Denis. Napoleon III. et Kossuth. Nouvelle Revue de Hongrie. 56. köt. 39—45. l.

Kincs Elek. Kossuth százéves vallomása. Sajtó. 3—4. sz.

Miskolczy Lajos. Kossuth Lajos elfogatása 1837 máj. 7-én. M. Szemle. 30. köt. 192—200. l.

Kosztolányi Dezső. 1. Édes Anna. 3 felv. Színpadra átdolgozta: Lakatos László. Belvárosi Színház, 1937. febr. 12. — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle. 180—181. l. — Rédey Tivadar. Napk. 271—272. l. — Bisztray Gyula. M. Szemle. 29. k. 275. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 157. l. — Muhoray Elemér. M. Irás. 3. sz. — tg. Élet. 246—247. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. I. 233—235. l. — Máthé Lajos. M. Kultúra. 123. l. — Erdős Jenő. Korunk Szava. 155—156. l. — Possonyi László. Ujkor. 7. sz. — 2. Összegyűjtött munkái. — Ism. K. M. Nemz. Ujs. 253. sz.

Biczó Ferenc. Kosztolányi Dezső. (A magyar impresszionista vers.) Kaposvári egyesületi leányimn. ért. — Ism. N. S. Irodört. 178. l.

Földessy Gyula. Homo aestheticus és homo moralis. Literatura 89—90. l.

Füst Milán. Kosztolányi és a zsidóság. Mult és Jövő. 3. sz.

Ignotus Pál. Kosztolányi Dezső. 18 l. — *Ism. József Attila.* Szép Szó. 4. k. 91. l. — *Szomorj Dezső.* U. ott. 93. l. — *Füsi József.* Korunk Szava. 478. l. — *P. Lloyd.* 40. esti sz.

Kovalovszky Miklós. Édes Anna. P. Napló. 48. sz.

László István. Kosztolányi Dezső útja. M. Kultúra. 155. l.

Munk Artur. A beteg Kosztolányi. Kalangya. 193—200. l.

Németh Andor. Mit illik Kosztolányi Dezsőről tudni? Ujs. 293. sz.

Bálint József. Kosztolányi Dezső. M. Kultúra. II. 269—271. l. — *Bárdosi Németh János.* Irott Kő. 1—3. l. — *Bóka László.* Apolló. 186—188. l. — *Illés Endre.* Uj Magyarország. vas. mell. 259. számhoz. — *Juhász Géza.* Debreceni Szemle. 7—10. l. — *Karinthy Frigyes.* Toll. 45—54. l. — *Kerecsényi Dezső.* Irodortört. 9—15. l. — *Keresztury Dezső.* Magyarország. 293. sz. — *Kozocsa Sándor.* Esztétikai Szemle. 14—22. l. — *Márai Sándor.* P. Hirl. 248. sz. — *Mohácsi Jenő.* P. Lloyd. 249. reggeli sz. — *s. g.* Literatura. 49—51. l. — *Somlyó Zoltán.* Kosztolányi és a zsidóság. Mult és Jövő. 2. sz. — *Szabó Lőrinc.* Nyugat. II. 386—391. l. — *Szalatnai Rezső.* M. Irás. 265—273. l. — *Sz. P. P.* Hirl. vas. mell. nov. 11. számhoz. — *Vajda Sándor.* M. Hirl. 259. sz. — *Bp. Hirl.* 213. sz. — *P. Hirl.* 8. sz. — *Ujs.* 248. sz.

Kovács Ferenc. Harc halálig. (Versek.) — *Ism. Zalai Fodor Gyula.* Napk. 122—123. l.

Kovács Ferenc, S. Kondor Tamás karrierje. (Regény.) — *Ism. Esty Pál.* Napk. 687—688. l.

Kovács Gyula, E. *Janovits Jenő.* Akiket nem tudott Budapest elhódítani. Pásztortűz. 106—108. l.

Kovács Imre. Mindennap éneke. (Versek.) Debrecen. — *Ism. Gombos Gyula.* M. Út. 30—31. sz.

Kovács Pál. *Illés Endre.* Elfelejtett szerzők. Tükör. 650—651. l.

Kovácsics Sándor. Kovács Pál orvosi tanácsai. Győri Szemle. 35—41. l.

Kováts József. *Gulyás József.* A rimkovács Kováts József (1786—1809) ismeretlen versei. IK. 306—307. l.

Kováts Péter. Tükör előtt. (Versek.) — *Ism. Bözödi György.* Pásztortűz. 280. l.

Kovrig János. Első osztályú fedélzetten. (Regény.) 254 l. — *Ism. r. r.* Bp. Szemle. 346. köt. 125—127. l. — *Marék Antal.* M. Irás. 2. sz. — *Berényi László.* Élet. 430. l.

Kozma Andor. *Merényi Oszkár.* Kozma Andor ismeretlen époszterve Zrínyi Miklósról, a költőről. Irodortört. 86—88. l.

Szabó Richárd. Kozma Andor költészete. 89 l. — *Ism. Sl. Irodortört.* 76—78. l. — *Kozocsa Sándor.* IK. 96—97. l. — *Vajthó László.* Napk. 194—195. l. — *Mérő Mihály.* M. Kultúra. I. 62. l.

Kozocsa Sándor. *Nagypál István.* Gondolat. 133. l. — *Rubinyi Mózes.* P. Napló. 42. sz.

Kölcsey Ferenc. *Bóka László.* Egy Kölcsey-versről. Szép Szó. 5. k. 83—84. l.

U. az. Kölcsey Ferenc. Ország Utja. 2. sz.

Boross István. Kölcsey Parainézise és forrásai. (Mezőtúri ref. gimn. értesítője.) — *Ism. N. S. Irodortört.* 177—178. l.

Körműves Imre. Éjszakai árnyék. (Versek.) 46 l. — *Ism. Forgács Antal.* Válasz. 253. l. — *Radnóti Miklós.* Nyugat. II. 369—370. l. — *K. A.* Tükör. 607. l. — *Ujs.* 138. sz. — *Josef Turóczi-Trostler.* P. Lloyd. 270. esti sz.

Könnnyű László. Tavasz úton. (Versek.) — *Ism. B. A. Magyarország.* 161. sz.

Körmendi Ferenc. 1. Bűnösök. (Regény.) 449 l. — *Ism. Kázmér Ernő.* Kalangya. 86—89. l. — 2. Die Sündigen. (Roman.) Berlin. — *Ism. P. Lloyd.* 202. reggeli sz. — 3. Találkozás és búcsú. (Regény.) 274 l. — *Ism. ifj. Lovász Márton.* Szép Szó. 5. k. 191. l. — *Ambrus Balázs.* Kalangya. 279—

280. l. — Illés Endre. Nyugat. II. 126—128. l. — Bálint György. Est. 128. sz. — R. M. A. P. Napló. 120. sz. — (—csi.) Magyarország. 124. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 242. sz.

Kövér Lajos. *Illés Endre.* Elfelejtett szerzők. Tükör. 648—649. l.

Köves Tibor. Csavargók menetrendje. (Regény.) 217 l. — Ism. Marék Antal. M. Irás. 313. l. — Szávai Nándor. Nyugat. I. 79—80. l. — Korunk Szava. 210. l. — P. Hirl. 16. sz.

Kriza János. *Bözödi György.* Kriza János. Erd. Helikon. 173—184. l.

U. az. Kriza levelei. Erd. Helikon. 494—501. l.

Krudy Gyula. *Erdős, Eugène.* Petits métiers d'autrefois. Nouvelle Revue de Hongr. 57. köt. 34—42. l.

Németh Andor. Mit illik Krudyról tudni? Ujs. 110. sz.

Varga Károly. Krudy Gyula írói arca. Debr. Szemle. 243—246. l.

Matskássy József. Krudy Gyula. Magyarság. 110. sz. — *Révész Béla.* P. Napló. 106. sz.

Kuncz Aladár. *Jékely Zoltán.* Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háború után és Kuncz Aladár. 35 l. — Ism. Kenyeres Imre. IK. 430. l.

Jacques de Lacretelle. Előszó a Fekete kolostor francia kiadásához. P. Napló. 230. sz.

Kuncz Aladár. Bp. Hirl. 259. sz.

Kunszery Gyula. Magamtól Istenig. (Versek.) — Ism. szp.á. Népszava. 288. sz.

Lábán Antal. Lábán Antal meghalt. P. Hirl. 268. sz.

Laborfalvy Róza. *Feszty Masa.* Laborfalvy Róza. P. Hirl. 248. sz.

Nil. Laborfalvy Róza garderobjából. Ujs. 219. sz.

Laczkó Géza. Sánta Amor (Novellák.) 146 l. — Ism. Kardos László. Nyugat. I. 445—446. l. — Tükör. 217. l. — Fűzes György. Szocializmus. 48. l.

Kárpáti Aurélien. Géza Laczkó. Nouvelle Revue de Hongr. 56. köt. 526—529. l.

Lakatos László. Láz. Színmű 3. felv. Művész Színház, 1937. okt. 16. — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle. 691. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 598—599. l. — T. Élet. 1123—1124. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 373—374. l. — Ebeczki György. Uj Idők. II. 640. l.

Lakos Eta. Középen. (Versek.) Kapuvár. 80 l. — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 691—692. l. — RU. Uj Idők II. 534. l.

Lám Frigyes. *Földessy Gyula.* Egy nagy szepesi költő. Szepesi Híradó. Jan. 9. sz.

Laskai Oszvát. *Pásztor Lajos.* Temesvári Pelbárt és Laskai Oszvát az egyházi és világi pályáról. Regnum Egyháztört. Évk. 141—145. l.

László Miklós. illatszertár. Vigjáték. Pesti Színház, 1937. márc. 20. — Ism. Rédei Tivadar. 408. l. — Máthé Lajos. M. Kultúra. 219. l.

Lázár Franciska, E. A végtelen nyomában. (Versek.) 120 l. — Ism. M. Hirl. 219. sz.

Leffler Béla. *Julius von Farkas.* Béla Leffler. Ung. Jahrb. 17. k. 319—320. l. — G. P. Irodört. 40. l. — *Hankiss János.* Napk. 108. l.

Lendvai Márton. *Galamb Sándor.* Lendvai Márton. Magyarság. 208. sz. — *Szélpál Árpád.* Népszava. 209. sz.

Lengyel Menyhért. Királyi vér. Művész Színház. — Ism. Rédei Tivadar. Napk. 773—774. l. — T. Élet. 1051. l. — Schöpflin Aladár. Nyugat II. 295. l.

Lenkei Henrik. Az élet ormán. (Novellák.) — Ism. Ujs. 265. sz. — P. Lloyd. 271. reggeli sz. — nd. Ujs. 277. sz. — rb. P. Napló. 271. sz.

Lestyán Mózes. *Gálos Rezső.* Lestyán Mózes iskoladrámái. IK. 296—297. l. *Leszényi Imre.* Deutsche—Ungarische Gedichte. — Ism. Ujs. 277. sz.

Losonczy Ádám. 1. Látomás a garázsban. (Versek.) — Ism. (— rma. —) P. Napló. 161. sz. — 2. Gáz. (Drámai költemény.) — Ism. P. Lloyd. 105. esti sz. — (— rma. —) P. Napló. 161. sz.

Lovászy Márton, ifj. Negyven másodperc. (Regény.) — Ism. (ko—) Esti Kurir. 154. sz.

Lukcsics Pál. G. P. Lukcsics Pál. Irodört. 41. l.

Lyka Döme. G. P. Lyka Döme. Irodört. 192. l.

Madách Imre. La Tragedia dell' Uomo. Ford.: Antonio Widmar. Milano. 273 l. — *Ism.* Mester János. Kat. Szemle. 175. l. — *U. az. M. Kultúra.* I. 24. l.

Házy Albert. Miért korszerű Az ember tragédiája? — *Ism.* Sárkány Oszkár. Napk. 554. l. — *Mérő Mihály.* M. Kultúra. I. 62. l.

Máthé M. Lajos. Az ember tragédiája. M. Kultúra. II. 251—252. l.

Merényi Oszkár. Shelley Queen Mabje és Az ember tragédiája. IK. 70—72. l.

Mohácsi Jenő. Az ember tragédiája és a zsidók. *Izr. M. Irod. Társ. Évkönyve.* 90—101. l.

U. az. Az ember tragédiája — francia bábjáték formájában. P. Napló. 161. sz.

Nagy Adorján. Az ember tragédiája és a színész. (A Színpad Könyvtára 5. sz.) 67 l. — *Ism.* Schöpflin Aladár. Nyugat. II. 295—296. l. — *Hegedüs Loránt.* P. Hirl. 66. sz.

P. J. Fricsay Ferenc új kísérőzenét komponált Az ember tragédiájához. *Nemz. Ujság.* 165. sz.

Pollák Miksa. Madách Imre és a Biblia. *Izr. M. Irod. Társ. Évkönyve.* 56—89. l.

Pukánszky Béla. Az ember tragédiája és az osztrák irodalom. Bp. Szemle. 245. köt. 34—49. l.

T. G. Az ember tragédiája a szegedi Dóm-téren. *Tükör.* 683—684. l.

Thurzó Gábor. Madách Imre szobrot kapott. *Élet.* 981. l.

Tolnai Vilmos. Madách és Weber Demokritosa. IK. 273—276. l.

Vidmar Antal. Dante és Madách. 197 l. — *Ism.* Varjas Béla. EPh K. 271—272. l.

Fodor Gyula. Az ember tragédiája — új rendezésben. *Uj Idők.* II. 639—640. l. — *Galamb Sándor.* *Magyarság.* 241. sz. és *Élet.* 1123. l. — *Schöpflin Aladár.* *Nyugat.* II. 461. l. — *S. E. Magyarország.* 241. sz. — *Vajthó László.* *Prot. Szemle.* 597—598. l.

Mohácsi Jenő. Az ember tragédiája Hamburgban. *Nyugat.* I. 457—458. l. és *Színpad.* 43—46. l. és *P. Lloyd.* 91. esti sz.

Az ember tragédiája bolgárul. *Napk.* 216. l.

Madách Imre. *Irodört.* 38. l.

Madai Gyula. *Bernolák Kálmán.* Madai Gyula. Orsz. Középisk. Tanár-egyes. *Közl.* 70. k. 269—272. l. — *G. P. Irodört.* 93. l. — (*-ly -ó.*) *M. Protestánsok Lapja.* 46. l. — *Koszoru.* 181—182. l. — *Orsz. Polg. Isk. Tanár-egy. Közl.* 51. k. 449—450. l.

Magyar László. *Szikklasír. (Regény.)* I—II. köt. Szeged. — *Ism.* *Vajthó László.* *Prot. Szemle.* 499. l.

Majthényi Flóra. *Galambos Gruber Ferenc.* Majthényi Flóra. *Literatura.* 311—312. l. — *Rónay Mária.* P. Napló. 167. sz. — *Török Sophie.* *Nyugat.* II. 189—194. l. és *P. Lloyd.* 280. reggeli sz.

Majthényi György. *Lizi. (Regény.)* 1—2. köt. 216, 227 l. — *Ism.* *Szabó Richárd.* *Prot. Szemle.* 127—128. l.

Makkai Sándor. 1. *Holtenger. (Regény.)* 405 l. — *Ism.* *Alszegehy Zsolt.* *Kat. Szemle.* 45. l. — *Kozocsa Sándor.* *Diárium.* 50. l. — *Bodor Aladár.* *Prot. Szemle.* 197—200. l. — *T. Élet.* 835. l. — *Passuth László.* *Nyugat.* I. 447—448. l. — *Borbély László.* *M. Protestánsok Lapja.* 14. l. — *Pap Géza.* *M. Ut. 1. sz.* — *Ernst István.* *Szocializmus.* 143—144. l. — *iksz. Népszava.* 37. sz. — 2. *Magyarok csillaga. (Regény.)* 344 l. — *Ism.* *Ujs.* 271. sz. — *Magyarság.* 272. sz. — *Kállay Miklós.* *Nemz. Ujs.* 265. sz. — *Hungarus Viator.* *Debr. Szemle.* 253. l.

Málnai Viktor. *Ketten voltak. (Elbeszélések.)* — *Ism.* P. Napló. 120. sz.

Mándi Teréz. *Nincs férfi. (Novellák.)* 134 l. — *Ism.* G. G. *Korunk.* 575—576. l. — *Ujs.* 81. sz. — *P. Lloyd.* 138. reggeli sz. — (ky.) *Népszava.* 70. sz. — (t. g.) *Bp. Hirl.* 70. sz. — *P. Napló.* 155. sz. — *S. M. Hirl.* 60. sz.

Mandovszky-Garai Lili. *Zsidó mesekönyv. Komárom.* — *Ism.* R. Bán *Margit.* *Libanon.* 130—131. l.

- Márai Sándor.** 1. A féltékenyek. (Regény.) 1—2. köt. — Ism. Hevesi András. Cobden. 136—137. l. — Kovács László. Erd. Helikon. 485—488. l. — Marék Antal. M. Irás. 583—584. l. — T. Élet. 855. l. — Rónay György. M. Kultúra. II. 40—41. l. — Szerb Antal. Nyugat. I. 439—441. l. — r. gy. Vasárnap. 337—338. l. — Vajda Endre. Válasz. 499—500. l. — Koronkay István. Korunk Szava. 336. l. — Zsolt Béla. Toll. 137—138. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 21—22. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 115. sz. — Karl Sebestvén. P. Lloyd. 99. reggeli sz. — Kádár Kata. Szocializmus. 454—456. l. — László Aladár. P. Hirl. 104. sz. — Barabás Gyula. Népszava. 115. sz. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 110. sz. — Barrabás Tibor. M. Hirl. 115. sz. — 2. Istenek nyomában. (Utirajz.) — Ism. P. Lloyd. 265. reggeli sz. — (sz. p.) P. Hirl. 259. sz. — P. Napló. 265. sz. — 3. Kabala. (Írások.) 285 l. — Ism. tg. Kat. Szemle. 370. l. — Kenyeres Imre. Diárium. 14—15. l. — Marék Antal. M. Irás. 2. sz. — Egri Viktor. U. ott. — Szabó István. Korunk Szava. 373—374. l. — Németh Andor. Toll. 27—28. l. — Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 15. l. — K. J. M. Út. 5. sz. — 4. Napnyugati őrzárát. (Egy utazás regénye.) 226 l. — Ism. Ko-or. Fáklya. 2—3. sz. — Németh Andor. Toll. 27. l. — Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 82. l.
- Katona Jenő.** Márai Sándor. Korunk Szava. 15—16. l. — Cobden. 110. l.
- Marconnay Tibor.** Az idők kertje. (Versek.) — Ism. Magyarság. 293. sz.
- Máriáss Imre.** A csodálatos szív. (Regény.) — Ism. Magyarság. 293. sz. — i. — k. Bp. Hirl. 288. sz. — Uj Magyarság. 265. sz.
- Maróthy Jenő.** Maróthy Jenő. P. Hirl. 266. sz. — 8 Órai Ujs. 266. sz.
- Matecsy Andor.** 1. Cisz-moll. (Regény.) — Ism. Hámos György. Uj Idők. II. 754. l. — Bp. Napló. 647—648. l. — Relle Pát. M. Hirl. 277. sz. — Ujs. 282. sz. — Fenyő Béla. 8 Órai Ujs. 288. sz. — 2. Utolsó fórum. Színmű. Magyar Színház. 1937. okt. 2. — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle. 691. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 554. l. — ó. Élet. 1075. l. — Ebeczki György. Uj Idők. II. 520—521. l.
- Mátyási József.** Panka Károly. Emlékezés Mátyási József költőre. Magyarság. 2. sz.
- Mécs László.** Fehéren és kéken. (Versek.) 156 l. — Ism. Alszeghy Zsolt. Kat. Szemle. 359—362. l. — Gáldi László. Vasárnap. 36—37. l. — Nagy Miklós. M. Kultúra. 344—345. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 3—4. sz. és Nemz. Ujs. 30. sz. — P. Lloyd. 2. reggeli sz.
- Just Béla.** Mécs László. Vigilia. II. 93—102. l. — Élet. 7—9. l.
- A papköltő bakot lött. Nyugat. II. 301. l.
- Medgyaszay Vince.** Falusi melódiák. (Versek.) — Ism. Hamvas Béla. Prot. Szemle. 80—82. l. — Zalai Fodor Gyula. Napk. 550. l.
- Megyeri Sári.** Én. (Regény.) — Ism. (k. m.) 8 Órai Ujs. 291. sz.
- Méliusz Imre.** Sötét szoba. (Regény.) — Ism. Bp. Hirl. 36. sz.
- Méliusz Juhász Péter.** Révész Imre. Méliusz és Kálvin. Kolozsvár. — Ism. t. P. Lloyd. 132. reggeli sz.
- Meltzl Hugó Hesz Kálmán.** Petőfi és Meltzl. Irodört. 22. l.
- Kerekes Sándor.** Lomnitzai Meltzl Hugó. 122 l.
- U. az.** Schopenhauer, Petőfi és Meltzl Hugó. Minerva. 56—104. l.
- Mihályfi Ákos.** G. P. Mihályfi Ákos. Irodört. 139. l.
- Mihály László.** 1. Költő, ne félj! (Válogatott költemények.) 160 l. — Ism. bf. Napk. 113—114. l. — Radnóti Miklós. Nyugat. II. 209. l. — 2. Tengeri tündér. (Kisregény.) — Ism. (—ő.) Képes Krónika. 35—36. sz.
- Mihály László írói sikerei Olaszországban. Napk. 712. l.
- Mikes Kelemen.** Madácsy László. Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz. Szegedi áll. Klauzál Gábor gimn. ért. — Ism. N. S. Irodört. 177. l.
- Zolnai Béla.** Mikes eszményei. Minerva. 1—55. l.
- Mikszáth Kálmán.** A. E. Ödön v. Horváth dramatisiert einen Roman von Mikszáth. P. Lloyd. 149. reggeli sz.
- Floznik György.** Mikszáth Kálmán és a katolikus Egyház. Vasárnap. 204—205. l.

Kozocsa Sándor. Mikszáth Kálmán jegyzetei Gyulai Pál költeményeihez. IK. 409—410. l.

Mikszáth Kálmán ifj. Apák és fiúk. P. Napló 65. sz.

Missurái-Krúg Lajos. 1. Vándorfűrt. (Versek.) 48 l. — 2. A búzakalász legendája. (Versek.) 48 l. — 3. A Fabricius-ház meséi. (Regény.) Sopron 140 l. — Ism. Horváth Richárd. Korunk Szava. 208. l. — Tállyai István. Orsz. Polg. Isk. Tanáregyes. Közl. 51. k. 504—505. l.

Misztótfalusi Kis Miklós. *Sajó Géza.* Misztótfalusi Kis Miklós újonnan felfedezett legrégebb kolozsvári nyomtatványa. M. Könyvszemle. 157—160. l. *Szűj Rezső.* Misztótfalusi Kis Miklós. Pápa. — Ism. Nagy Tibor. Ország Utja. 7. sz.

Mollinár Gizella. Ami történik. (Versek.) 127 l. — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 692. l. — Ignótus. Szép Szó. 4. k. 292. l. — tg. Élet. 326. l. — Kőmíves Imre. Válasz. 252—253. l. — (—nd.) Ujs. 2. sz. — (bl.) P. Napló. 13. sz.

Molnár Ákos. A hitehagyott. (Regény.) 316 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Napk. 761—762. l. — Szegő Endre. Libanon. 198—199. l. — Hatvány Bertalan. Szép Szó. 5. k. 381. l. — Thurzó Gábor. Korunk Szava. 571—572. l. — Németh Andor. Ujs. 219. sz. — Szélpál Árpád. Szocializmus. 562—563. l. — P. Lloyd. 236. reggeli sz. — (B. B.) P. Napló. 259. sz. — Az író válasza. U. ott. 271. sz.

Molnár Ferenc. 1. Delila. Vigjáték. Vigszínház. 1937. szept. 17. — Ism. Szira Béla. Kat. Szemle. 690. l. — Jánosi Andor. Pásztortűz. 376. l. — Vajthó László. Prot. Szemle. 553—554. l. — Rédey Tivadar. Napk. 701—702. l. — Schöplín Aladár. Nyugat. II. 293—294. l. — Hámos György. Uj Idők. II. 448—449. l. — 2. Liliom. Művész Színház. — Szira Béla. Kat. Szemle. 373. l. — Vázsonyi Endre. Ujs. 92. sz. — 3. A zöld huszár. (Regény.) 144 l. — Ism. Szinnyei Ferenc. Napk. 186—187. l. — Reményik Zsigmond. Szép Szó. 4. k. 289. l. — Hevesi András. Nyugat. I. 142—143. l. — Németh Andor. Toll. 26—27. l. — Fejtő Ferenc. Szocializmus. 134. l. — P. Lloyd. 213. reggeli sz.

Szegő Endre. Molnár Ferenc. Libanon. 73—77. l.

Molnár Ferenc. Májibaba. (Filmregény.) — Ism. F. I. Napk. 693. l.

Molnár József Árpád. *Bánhegyi Jób.* Molnár József Árpád lírája. Pannonh. Szemle. 222. l.

Molnár Kata. 1. Égnek a mécsék. (Regény.) — Ism. Réfy Andor. Erd. Helikon. 231—232. l. — Rónay György. M. Kultúra. I. 250—251. l. — Radnóti Miklós. Gondolat. 213—214. l. — 2. Nyári közbáték. (Regény.) 175 l. — Ism. Thurzó Gábor. Napk. 474—476. l. és Élet. 1002. l. — Rónay György. Magyar Kultúra. I. 250—251. l. — Illés Endre. Nyugat. I. 374—376. l. — Horváth Richárd. Korunk Szava. 338. l. — Tükör. 291. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 23—24. sz. — (K. R.) Ujs. 104. sz. — P. Lloyd. 81. reggeli sz. — B. L. P. Napló. 93. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 93. sz.

Molter Károly. Tibold Márton. (Regény.) 1—2. köt. Kolozsvár. 176, 184 l. — Ism. Csuka Zoltán. Láthatár. 378—380. l. — Sándor István. Diárium. 184. l. — Reményi József. M. Minerva. 255—256. l. — Vita Zsigmond. Pásztortűz. 391—392. l. — Tompa László. U. ott. 392. l. — e. j. Szép Szó. 5. k. 383. l. — Abafáy Gusztáv. Erd. Helikon. 526—528. l. — Possonyi László. Nemz. Ujs. 202. sz. — N. Ujs. 236. sz. — Ernst István. Szocializmus. 511. l. — (szakár.) Népszava. 242. sz. — P. Napló. 236. sz. — (Sz.) P. Hirl. 288. sz. — Magyarság. 230. sz. — Bertalan. István. Bp. Hirl. 282. sz. — k. m. Nemz. Ujs. 253. sz. — Bp. Hirl. 248. sz.

Monoszlói András. *Rónay György.* Monoszlói András. Teológia. 2. sz.

Móra Ferenc. Szegedi tulipántos láda. 223, 224 l. — Ism. S. K. Kat. Szemle. 50. l. — Kenyeres Imre. Diárium. 50—51. l. — Hamvas József. Prot. Szemle. 37—38. l. — Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 31. l.

Diósszilágyi Sámuel. Emlékezés Móra Ferencre. M. Hirl. 30. sz.

Moesz Gusztáv. Móra Ferenc virágai és fái. M. Hirl. 219. sz.

Nagymihály Sándor. Husz év előtti Móra-regény töredékét találták meg Csókán. M. Hirl. 54. sz.

Preszly Elemér. Móra Ferenc. M. Hirl. 30. sz.

- Szalay József.* Móra Ferenc lelki arcképe. 30 l. — Ism. Literatura. 117—118. l.
- Szirák Ferenc.* Móra Ferenc lírája. Irott Kő. 163—169. l.
- Tettamanti Béla.* Móra Ferenc tanítása. Szeged. 20 l. — Ism. Literatura. 244. l.
- Móricz Zsigmond.** 1. Betyár. (Regény.) 245 l. — Ism. Molnár Kata. Napk. 470—471. l. — Boros Béla. Kelet Népe. 44—46. l. — Vita Zsigmond. Pásztortűz. 177. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 7—8. sz. és Nemz. Ujs. 19. sz. — Erdős Jenő. Ország Útja. 5—6. sz. — P. Lloyd. 2. reggeli sz. — 2. Bud do bry až do smrti [Légy jó mindhalálíg.] Ford.: Anton Straka. Praha. 285 l. — Ism. (L. S.) Ung. Jahrb. 17. k. 358. l. — 3. Míg új a szerelem. (Regény.) — Ism. Fodor József. Magyarország. 286. sz. — K. S. Est. 285. sz. — Kodolányi János. P. Naplő. 284. sz. — 4. Siebenbürgen. Ford.: Gáspár Kata. 1151 l. — Ism. Passuth. László. Szép Szó. 4. k. 187—188. l. — (y.) Ung. Jahrb. 17. k. 357. l.
- Abafáy Gusztáv.* Móricz Zsigmond németül. Erd. Helikon. 64—67. l.
- Balogh Edgár.* A társadalomrajztól a társadalmi vallomásig. Korunk. 261—264. l.
- B. R.* Egy cseh Móricz-fordításhoz. Századunk. 96. l.
- Csávássy Alice.* Móricz Zsigmond igazi arca. M. Kultúra. 208—211. l.
- Dallos Sándor.* Móricz Zsigmond. Uj Magyarság 293. sz.
- Gaál Gábor.* Ponyva és irodalom. Korunk. 46—49. l.
- Osvát Zsuzsa.* Személyesség és művészet. Szép Szó. 5. köt. 429—433. l.
- Morvay Gyula.** Emberek a majorban. (Regény.) Pozsony. — Ism. Sándor László. Korunk. 379—380. l.
- Munkácsy And.** Az ötvenéves férfi. (Regény.) 386 l. — Ism. A. Zs. Kat. Szemle. 50. l.
- Munkácsy János.** *Lorenz Károly.* Munkácsy János. 50 l.
- Munkácsy Noémi.** *Papp Izsák.* Munkácsy Noémi versei. Mult és Jövő. 14. l.
- Murányi Kovács Endre.** Börtön. (Versek.) 45 l. — Ism. Radnóti Miklós. Nyugat. I. 309—310. l. — Lukács Imre. Korunk. 375. l. — Mérő Mihály. M. Kultúra. 159. l. — Ujs. 7. sz.
- Nadányi Zoltán.** 1. Nem szeretsz. (Versek.) 88 l. — Ism. Vajda Endre. Prot. Szemle. 381—382. l. — Karinthy Frigyes. Nyugat. I. 365—366. l. — Erdélyi József. Válasz. 326. l. — Az író könyvéről. Koszoru. 166—167. l. — László István. M. Kultúra. 349. l. — K. A. Tükör. 372. l. — (ny. i.) Népszava. 149. sz. — P. Lloyd. 99. reggeli sz. — Örley István. Uj Magyarság. vas. mell. 126. számához. — Pogány Béla. Bp. Hirl. 155. sz. — 2. Szegény ember naplója. (Regény.) 126 l. — Ism. Hamvas József. Napk. 622—623. l.
- Bodor Aladár.* Ma éjszaka Nadányit olvastam. Magyarság. 107. sz.
- sz. 28. Nadányi Zoltán. Ujs. 37. sz.
- Náday Béla.** *B. L.* Náday Béla. M. Protestánsok Lapja. 185. l.
- Nagy Emma.** 1. Asszonynak lenni. (Versek.) Gödöllő. 64 l. — Ism. Fehér Tibor. Orsz. Polg. Isk. Tanáregyes. Közl. 51. k. 437—438. l. — 2. Az árva nő balladája. (Versek.) 148 l. — Ism. Zalai Fodor Gyula. Napk. 122. l. — (ő.) Képes Krónika. 11—12. sz. — Magyarság. 4. sz.
- Nagy Gusztáv.** Versek. (Gyula.) 64 l. — Ism. M. Szemle. 31. köt. 2. sz. XIV. l. — (ő.) Képes Krónika. 11—12. sz.
- Nagy István.** Özönvíz előtt. (Színmű.) Bemutatta a kolozsvári Magyar Színház. — Ism. Járosi Andor. Pásztortűz. 152—153. l.
- Szabélli László.* Nagy István. Helikon. 376—378. l.
- Nagyiványi Zoltán.** 1. Moszkvai lányok. (Regény.) 271 l. — Ism. Kónya Sándor. Prot. Szemle. 151—152. l. — 2. Sárga kaszinó. (Regény.) 320 l. — Ism. Bóka László. Szép Szó. 5. k. 479—480. l. — E. K. Élet. 1040. l. — Nagypál István Nyugat. II. 366—367. l. — P. Lloyd. 222. esti sz. — Németh Andor. Ujs. 225. sz. — M. Hirl. 225. sz. — Vészi Endre. Szociálizmus. 513. l. — P. Hirl. 224. sz.
- Nagy Karola.** *Molnár Kata.* Az ismeretlen asszony könyve fölött. Napk. 831—834. l.

- Nagy Méda.** 1. Asszonyoknak üzenem. (Versek.) — *Ism. Tállyai István.* Orsz. Polg. Isk. Tanáregyes. Közl. 51. k. 503—504. l. — 2. Hét ősz, egy tavasz. (Regény.) — *Ism. Marék Antal.* M. Irás. 2. sz. — 3. Mélyből hoztam. (Versek.) — *Ism. Vas István.* Nyugat. II. 209. l. — Pállyai István. Orsz. Polg. Isk. Tanáregyes. Közl. 51. k. 503—504. l. — *B. A. Magyarország.* 161. sz.
- Nagy Szeréna, Vasadyné.** Hárfa lettem. (Versek.) — *Ism. Literatura.* 214. l.
- Négyesy László.** *Bréver Lajos.* Négyesy László. 64 l.
- Kéky Lajos.* Négyesy László emlékezete. Bp. Szemle. 245. köt. 145—182. l.
- Németh László.** 1. Bűn. (Regény.) 224, 220 l. — *Ism. Thurzó Gábor.* Kat. Szemle. 168—170. l. és Élet. 402. l. — Szabó Zoltán. Napk. 261—263. l. — Kozocsa Sándor. Fáklya. 1. sz. — Boros Béla. Kelet Népe. 39—40. l. — Gulyás Pál. Prot. Szemle. 75—79. l. — Erdős Jenő. Szép Szó. 4. k. 90—91. l. — Keresztury Dező. Válasz. 117—121. l. — Illés Endre. Nyugat. I. 222—224. l. — Semjén Gyula. M. Kultúra. I. 24—25. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 11—12. sz. és Nemz. Ujság. 42. sz. — *ja. P. Napló.* 13. sz. — *L. P. Hirl.* 43. sz. — 2. Kocsik szeptemberben. (Regény.) — *Ism. Turóczi-Trostler, Josef. P. Lloyd.* 291. reggeli sz. — *Ujs.* 293. sz.
- Galál Gábor.* A Tanutól a Bűnig. Korunk. 372—375. l.
- Keszi Imre.* Németh László és a zsidóság. Libanon. 41—48. l.
- Gombos Gyula.* A Tanu ravatalára. M. Út. 7. sz. — *Komlós Aladár.* Toll. 159—167. l. — *Lutter Tibor.* Napk. 829—831. l. — *Szabó Imre.* Korunk. 148—151. l.
- Némethy Géza.** *G. P. Némethy Géza.* Irodört. 93—94. l.
- Husztí József* gyászbeszéde Némethy Géza ravatalánál. Akadémiai Ért. 249—250. l.
- Mészöly Gedeon.** Földiekkel játszó... (Regény Csokonai életéből.) 316 l. — *Ism. (Y.) Ung. Jahrb.* 17. köt. 356—357. l.
- Nyéki Vörös Mátvás.** *Jenei Ferenc.* Nyéki Vörös Mátvás olasznyelvű könyvbejegyzése. Győri Szemle. 181—182. l.
- Nyirő József.** 1. Havasok könyve. (Rajzok.) Kolozsvár. 158 l. — *Ism. Kozocsa Sándor.* Láthatár. 179—181. l. — *Kemény János.* Erd. Helikon. 229—231. l. — *r. gy. Vasárnap.* 337—338. l. — *Thurzó Gábor.* Korunk Szava. 346. l. — *Kállay Miklós.* Képes Krónika. 13—14. sz. és *Nemz. Ujs.* 54. sz. — *Ernst István.* Szocializmus. 286. l. — *Németh Andor.* Ujs. 54. sz. — *K. S. P. Lloyd.* 53. reggeli sz. — *László Aladár.* P. Hirl. 48. sz. — (*D. A.*) *Uj Magyarország.* 49. sz. — (*k—ny.*) *P. Napló.* 54. sz. — *B. A. Magyarország.* 48. sz. — *P. Lloyd.* 225. reggeli. sz. — *M. Hirl.* 60. sz. — (*somogyi.*) *Esti Kurir.* 55. sz. — 2. Jézusfaragó ember. (*Szinj.*) *Nemzeti Szinház.* 1937. okt. 1. — *Ism. Szíra Béla.* Kat. Szemle. 689—670. l. — *Csuka Zoltán.* Láthatár. 375—377. l. — *Kozocsa Sándor.* Fáklya. 11. sz. — *v. l. Pásztortűz.* 378. l. — *Jánosi Andor.* U. ott. 471. l. — *Vajthó László.* Prot. Szemle. 552—553. l. — *Rédey Tivadar.* Napk. 771. l. — *B. L. Élet.* 1051. l. — *Schöppflin Aladár.* Nyugat. II. 371—372. l. — *Ebeczki György.* Uj Idők. II. 552. l. — *Kerpel Jenő.* M. Protestánsok Lapja. 161. l. — 3. Jézusfaragó ember. (Elbeszélések.) 263 l. — *Ism. Bóka László.* Szép Szó. 5. k. 384. l. — *E. K. Élet.* 1090. l. — *Borbély László.* M. Protestánsok Lapja. 82. és 186. l. — *Ujs.* 225. sz. — *Ernst István.* Szocializmus. 511. l.
- Hegyaljai Kiss Géza.* Nyirő József világa. Karcagi Hirl. 138. sz.
- Kristóf Károly.* Nyirő József önmagáról írta a Jézusfaragó embert. Est. 224. sz.
- Máriáss Imre.* Halljad havas, halljad. Bp. Hirl. 222. sz.
- Márkus László.* A kódex elavult. P. Hirl. 225. sz.
- Reményik Sándor.* «Természetheróizmus.» Pásztortűz. 185—186. l.
- Székfedőn Sejket bej.* Beszélgetés Nyirő Józsefnevel férjéről. Uj Magyarország. 229. sz.
- Bodor Aladár.* Nyirő József. Magyarország. 230. sz. — *Császár Károly.* Pásztortűz. 65. l. — *Katona Jenő.* P. Lloyd. 216. reggeli sz.
- Ódry Árpád.* *Csathó Kálmán.* Ódry Árpád. Uj Idők. I. 378—379. l. — *Galamb Sándor.* Élet. 409 l. és *Magyarország.* 76. sz. — *Gombos Gyula.* M. Út.

16. sz. — *Hevesi Sándor*. Bp. Szemle. 245. köt. 313—328. l. — *Ignotus*. M. Hirl. 78. sz. — *Kárpáti Aurél*. P. Napló. 76. sz. — *Pünkösti Andor*. Ujs. 76. sz. — *Rédey Tivadar*. Napk. 401—402. l. és Nyugat. I. 119—126. l. — *Schöpflin Aladár*. Nyugat. 354—355. l. és Tükör. 365—366. l. — *Sebestyén Karl*. P. Lloyd. 75. esti sz. — *Várkonyi Zoltán*. Uj Magyarország. 77. sz. — *Voinovich Géza*. Nouv. Revue de Hongr. 56. köt. 452—453. l. — (ákos.) Népszava. 77. sz. — *b-l* — M. Protestánsok Lapja. 64. l. — *G. P. Irodört.* 140. l. — (H. A.) 8 Órai Ujs. 76. sz. — *P. J. Uj Magyarország*. 76. sz. — M. Szinpad. 97. sz.
- Oláh Gábor**. *Reményi György*. Látogatás Oláh Gábornál, a «debreceeni remeténél.» M. Hirl. 42. sz.
- Oláh Miklós**. *Szemes József*. Oláh Miklós. Esztergom. 59 l. — Ism. Kn. Irodört. 127—128. l.
- Orczy Lőrinc**. *Gálos Rezső*. Báró Orczy Lőrinc és gróf Fekete János. Györi Szemle. 91—92. l.
- Ormos Iván**. Állj, ki vagy! (Regény.) Kolozsvár. — Ism. Csuka Zoltán. Láthatár. 462—463. l.
- Ólvey Irén**. Szeptemberi láz. (Versek.) 75 l. — Ism. G. G. F. Kat. Szemle. 246. l. — Marék Antal. M. Irás. 3. sz. — tg. Élet. 326. l. — Mérő Mihály. M. Kultúra. 191. l. — Hámos György. Uj Idők. I. 169. l. — (—ő.) Képes Krónika. 11—12. sz. — Ujs. 36. sz.
- Ősz Iván**. *Bárdosi Németh János*. Ősz Iván. Képes Krónika. 3—4. sz.
- Padányi Lajos**. Vagyok, aki voltam. (Versek.) 48 l. — Ism. S. K. Kat. Szemle. 50. l.
- Padányi P. Viktor**. Májusi fagy. (Regény.) 235 l. — Ism. Thurzó Gábor. Élet. 326. l.
- Palágyi Lajos**. *Sporer János*. Palágyi Lajos élete és költészete. 63 l. — Ism. Literatura. 118. l.
- Zsoldos Jenő*. Bartha Miklós levele Palágyi Lajoshoz. Libanon. 29. l.
- Pálós Tibor**. Tájékp, elől guggolva én. (Novellák.) — Ism. Vajda Endre. Válasz. 506—507. l. — (—rma.—) P. Napló. 161. sz.
- Palotai Boris**. Isten élében. (Elbeszélések.) — Ism. Németh Andor. Ujs. 242. sz. — P. Gy. M. Hirl. 185. sz.
- Pály Ede**. *Várdai Béla*. Pály Ede rendes tag emlékezete. A Szent István Akadémia Emlékbeszédei. II. 7. 17 l. — Ism. Magyarország. 265. sz.
- Várdai Béla*. Pály Ede költészete. Kat. Szemle. 519—533. l.
- Pap Károly**. 1. Irgalom. (Novellák.) 151 l. — Ism. Dénes Tibor. Napk. 628—629. l. — Szegi Pál. Nyugat. I. 141—142. l. — Sötér István. Válasz. 502—503. l. — Komlós Aladár. Toll. 90. l. — Vészi Endre. Szocializmus. 286—287. l. — Josef Turóczy-Trostler. P. Lloyd. 41. reggeli sz. — Ernst István. Népszava. 70. sz. — 2. Azrael. (Regény.) — Ism. Ujs. 293. sz.
- Pápai Páriz Ferenc**. *Csűrű Bálint*. Pápai Páriz Ferenc ismeretlen glosszái. M. Nyelv. 177—178. l.
- Passuth László**. Eurázia. (Regény.) 281 l. — Ism. Kolozs Pál. Napk. 540—542. l. — Erdős Jenő. Szép Szó. 5. k. 190. l. — Thurzó Gábor. Erd. Helikon. 631—632. l. — Marék Antal. M. Irás. 314. l. — Kardos László. Nyugat. 142—143. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 15—16. sz. és Nemz. Ujs. 93. sz. — Borbély László. M. Protestánsok Lapja. 48. l. — Ujs. 30. sz. — Rónai Mihály András. P. Napló. 24. sz. — P. Lloyd. 48. reggeli sz. — L. P. Hirl. 53. sz. — Bp. Hirl. 144. sz. — (—t.—) Esti Kurir. 59. sz. — V. M. Magyarország. 81. sz.
- Patai Edith**. Szent szomjúság. (Regény.) 242 l. — Ism. Gáldi László. Vasárnap. 316. l. — Komlós Aladár. Toll. 33. l. — Hajdu Miklós. Mult és Jövő. 249. l. — P. Lloyd. 2. reggeli sz. — Kiss Arnold. M. Hirl. 81. sz.
- Paulay Ede**. *Vándor Kálmán*. Paulay Ede özvegyénél. Ujs. 198. sz.
- Paulovics István**. *Sz. Csorba Tibor*. Paulovics István. Literatura. 171—172. l. — *G. P. Irodört.* 140. l.
- Pável Ágoston**. Felgyújtott erdő. (Versek.) Szombathely. 104 l. — Ism. Sümegh Lotár. Pannonh. Szemle. 223. l. — Radnóti Miklós. Nyugat. II. 208. l.

- Pázmány Péter.** Okok, nem okok. 23, 16 l. — Ism. M. Szemle. 31. köt. 2. sz. XV. l. — Szilágyi János. Diárium. 187. l.
- Alszeghy Zsolt.** Pázmány Péter. M. Kultúra. I. 227—229. l.
- Balás Károly.** Pázmány. Fáklya. 10. sz.
- Bangha Béla.** Pázmány Péter, a jezsuita. M. Kultúra. II. 331—334. l.
- Clauser Múhály.** A patrióta Pázmány. Regnum Egyháztört. Évk. 173—186. l.
- Császár Károly.** Pázmány. Pásztortüz. 135—136. l.
- Féja Géza.** Pázmány Péter, az ellenreformátor. Irott Kő. 65—68. l.
- Galla Ferenc.** Harminckilenc Pázmány-levél. Vác. — Ism. Félégyházy József. Kat. Szemle. 47. l.
- Gerencsér István.** A filozófus Pázmány. (Palaestra Calasactiana. 19. sz.) 136 l.
- Ijjas Antal.** Pázmány arca. Uj Idők. I. 370—371. l.
- Koppány István.** Pázmány, a 300 éves «halott» s a mindig élő. Napk. 238—241. l.
- Kovács László.** Pázmány. Erd. Helikon. 241—244. l.
- Lendvai István.** Pázmány Péter logikája. Magyarország. 26. sz.
- Preszly Elemér.** Pázmány Péter. P. Hirl. 63. sz.
- Payr Sándor.** Zrinyi prókátora. (Történeti színmű 4 felv.) Győr. — Ism. Hamvas József. Prot. Szemle. 545—546. l.
- Péchy-Horváth Rezső.** A zürichi titok. (Elbeszélések.) Szarvas. 113 l. — Ism. Literatura. 140. l. — Nemz. Ujs. 19. sz.
- Pécsi Lukács. Rónay György.** Szüzek koszorúja. 65 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Kat. Szemle. 172. l. — Fábrián István. Napk. 191—192. l. — Gáldi László. Élet. 130. l. — Máthé Lajos. M. Kultúra. II. 90—91. l. — Gáldi László. Vasárnap. 18. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 11—12. sz. — Pf. Irodört. 130. l. — F. F. M. Hirl. 179. sz.
- Pécsi Tamás.** Tűz és kard felett. (Regény.) 100 l. — Ism. L. Ujváry Lajos. Kat. Szemle. 689. l.
- Péczeli József. Horváth Endre.** Péczeli József görög fordításban. EPhK. 361—368. l.
- Peéry Piri.** Bambuszfejú esernyő. (Regény.) — Ism. M. Hirl. 282. sz. — Ujs. 288. sz. — P. Hirl. 288. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 288. sz.
- Pekár Gyula.** A talizmán. (Elbeszélések.) — Ism. Hámos György. Uj Idők. I. 135. l. — Az író könyvéről. Koszoru. 164—165. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 15—16. sz. — P. Lloyd. 48. reggeli sz. — P. Hirl. 73. sz. — P. Napló. 54. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Ujs. 60. sz.
- Császár Elemér.** Pekár Gyula ravatalánál. Koszoru. 4. köt. 2—3. l. és Akad. Ért. 255—257. l.
- G. J.** Utóhang egy nagy temetéshez. Koszoru. 4. k. 32—33. l.
- Lázár Béla.** Részletek Pekár Gyula irodalmi arcképéből. Koszoru. 4. k. 15—27. l.
- Nagy részvét mellett temették el Pekár Gyulát. Nemz. Ujs. 191. sz.
- B. L.** Pekár Gyula. M. Protestánsok Lapja. 146. l. — **Császár Elemér.** Uj Idők. II. 625—627. l. — **Gáspár Jenő.** Napk. 612—614. l. — **G. P.** Irodört. 192—195. l. — **Gyalui Farkas.** Pásztortüz. 304—305. l. — **Hungarus.** Szabolcsi Szemle. 188. l. — (i. p.) M. Hirl. 190. sz. — **Mme Lemmikki Talas.** P. Hirl. 238. sz. — Uj Magyarország. 189. sz. — Magyarország. 189. sz. — P. Napló. 189. sz. — P. Hirl. 189. sz. — M. Kultúra II. 128. l. — Uj Idők. II. 293—294. l. — P. Lloyd. 189. reggeli sz.
- Perkátai László.** Tékozló fiú. (Versek.) — Ism. Paku Imre. Válasz. 772. l. — (Sz. T.) Bp. Hirl. 236. sz. — P. Lloyd. 230. reggeli sz.
- Perneki Mihály.** Munkásfelvétel nincs. (Versek.) 32 l. — Ism. Forgács Antal. Válasz. 254. l. — Lukács Imre. Korunk. 376. l. — Lajos Ferenc. M. Út. 6. sz.
- Petelei István.** Kozocsa Sándor. Petelei István ismeretlen levelei. IK 299—303. l.

- Peterdi Andor.** Őszi szélben vadmadár. (Versek.) 96 l. — *Ism. B. A. Magyarság.* 161. sz.
- Péterfy Jenő.** *Barrabás Tibor.* Péterfy Jenő. *Literatura.* 345—349. l.
Dénes Tibor. Péterfy Jenő önképzőkori működése. *Irodort.* 163—166. l.
Sonkoly István. Péterfy Jenő mint műbíráló. 76 l.
- Pethő Attila.** *Kolba Gyula.* Pethő Attila. *Képes Krónika.* 1—2. sz.
- Petőfi Sándor.** Jean le Preux. Adaptation versifiée par Georges-Philippe Dhas. — *Ism. Alexandre Eckhardt. Nouvelle Revue de Hongrie.* 56. k. 569—571. l.
- Akos László.* Petőfi és a biedermeier. *Népszava.* 70. sz.
Benczel Béla. Petőfi Sándor nyomában, a kis erdélyi faluban. *Ujs.* 67. sz.
Farkas Imre. Álmodtam szépet, gyönyörűt. *P. Hirl.* 2. sz.
(g. j.) Egy állítólagos Petőfi-fénykép. *Koszoru.* 4. köt. 34—37. l.
Háber Henrik. A Petőfi fénykép. *Esti Kurir.* 155. sz.
Hatvany Lajos. Ahol Petőfi szerkesztette a Pesti Divatlapot. *Esti Kurir.* 60. sz.
- Havas István.* Dömsöd és a Petőfi-kultusz. *Koszoru.* 118—121. l.
Hesz Kálmán. Petőfi és Meltzl. *Irodort.* 22. l.
Hevesi András. A betiltott Petőfi. *M. Hirl.* 28. sz.
- Illyés Gyula.* Petőfi. 316 l. — *Ism. Kozocsa Sándor. Irodort.* 24—26. l.
 — Balassa József és Beke Ödön hozzászólása. *M. Nyör.* 20. és 54. l. —
 Illyés Gyula hozzászólása. *Nyugat.* II. 150—151. l. — *Pozsonyi László. Kat. Szemle.* 425—426. l. — *Vajthó László. Napk.* 105—107. l. — *Farkas Géza. M. Minerva.* 232—235. l. — *Vita Zsigmond. Pásztortüz.* 277—278. l. —
Marconnay Tibor. Prot. Szemle. 79—80. l. — *Fejtő Ferenc. Szép Szó.* 4. k. 86—88. l. — *Kázmér Ernő. Kalangya.* 39—40. l. — *Juhász Géza. Válasz.* 182—185. l. — *Schöpflin Aladár. Nyugat.* I. 11—14. l. — *Kemény Gábor. Korunk.* 369—372. l. — *r. r. Koszoru.* 98. l. — *Thurzó Gábor. Korunk Szava.* 314. l. — *Komlós Aladár. Toll.* 86—87. l. — *S. A. Tükör.* 69. l. — *Kállay Miklós. Képes Krónika.* 1—2. sz. — *Gyulai Tivadar M. Ut.* 5. sz. — *Kádár Kata. Szocializmus.* 137—139. l. — *Benedek Marcell. Századunk.* 277—278. l. — *Aradi Zsolt. Nouvelle de Hongr.* 56. köt. 225—231. l. — *Bárdosi Németh János. Irott Kö.* 117—118. l. — *Csongor. 8 Órai Ujs.* 25. sz. — (b-ár) *Uj Nemz.* 221. sz. — *Keresztury Dezső. Magyarság.* 149. sz. — *Kósa János. Apolló.* 200—201. l.
- Illyés Jules.* La mort de Petőfi. *Nouvelle Revue de Hongrie.* 57. köt. 342—349. l.
- Kardos Albert.* Petőfi születésnapj versei. *Debreceni Független Ujs.* 1. sz.
Kelemen János. A visszahódított Petőfi. *Gondolat.* 1—5. l.
Kornis Gyula. Petőfi pesszimizmusa. 104 l. — *Ism. Barta János. Athenaeum.* 181—184. l. — *Kemény Katalin. Korunk Szava.* 213—214 l. — *P. Napló.* 7. sz. — (H-s I-n.) *Bp. Hirl.* 7. sz. — *K. S. P. Lloyd.* 2. reggeli sz. — *B-a—l. P. Hirl.* 26. sz.
- Kozocsa Sándor.* A «Minek nevezzelek» keletkezéséhez. *Irodort.* 16—18. l.
Környei Elek. Petőfi János vitéze a magyar optimista életfelfogás evangéliuma. *M. Minerva.* 270—274. l.
Kristóf György. A Szeptember végén múzsája? ... *Erd. Múzeum.* 201—227. l.
- Márai Sándor.* A márciusi ifju. *P. Hirl.* 60. sz.
Normann Frederik. Petőfi and his english Translators. *The Hungarian Quarterly.* Téli sz.
- Pável Ágost.* Uj Petőfi-ereklye. *Uj Magyarság.* 160. sz.
Rexa Dezső. Petőfi «A borozó»-ja és Kazinczy «Bor mellett»-je. *Irodort.* 18—22. l.
Riedl Frigyes. Az initiális anépdalban és Petőfiköltészetében. *Közli: Kozocsa Sándor. IK.* 1—9. l.
r. r. Petőfi és a cenzura. *Koszoru.* 150—158. l.
Szabó, Ladislás. La mort de Petőfi. *Nouvelle Revue de Hongrie.* 57. k. 327—341. l.

- Cs. Szabó László.* Egy gondolat bánt engemet . . . 57 l. — *Ism.* Rubinyi Mózes. Irodört. 78. l. — Boldizsár Iván. Kat. Szemle. 303. l. — *M. Szemle.* 29. k. 3. sz. XIII—XIV. l. — Kerecsényi Dezső. Prot. Szemle. 247—250 l. — Egri Viktor. M. Irás. 2. sz. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 11—12. sz. — (k. j.) P. Napló. 19. sz. — Y. E. Bp. Hirl. 13. sz.
- Tiboldi József.* Petőfi és Julia (Történelmi regény.) — *Ism.* K. S. Kat. Szemle. 246. l. — Ujs. 2. sz. — P. Hirl. 24. sz.
- Vájlak Sándor.* Petőfi és a cseh irodalom. M. Irás. 448—449. l.
- U. az.* Petőfi és a szlovák közvélemény. M. Minerva. 151—152. l.
- Varga Kálmán.* Hol született Petőfi Sándor. Függetlenség. 30. sz.
- Vas, Stefan.* Der Briefwechsel Petőfi und Arany. P. Lloyd 123. reggeli sz.
- Voinovich Géza.* Petőfi. 80 l. — *Ism.* Barta János. Kat. Szemle. 245. l. — Szinnyi Ferenc. Napk. 260—261. l. — K. O. Pannonh. Szemle. 154. l.
- Zoltán János.* Amikor Petőfit megkeresztelték. P. Hirl. 65. sz.
- Zsoldos Benő.* Petőfi itél. Nemz. Ujs. 297. sz.
- Hevesi András.* Petőfi. Nyugat. I. 249—255. l. — *I. Szemlélr Ferenc.* Erd. Helikon. 119—123. l. — *ti.* P. Lloyd. 65. reggeli sz. — *Esti Kurir.* 29. sz. A János vitéz francia nyelven. Napk. 286. l.
- Mit illik Petőfiről tudni? Ujs. 75. sz.
- Petőfi diadalmas útja Japánban. Koszoru. 245—249. l.
- Petőfi, Thomas Mann és a rendőrség. *Esti Kurir.* 31. sz.
- Petres Kálmán.** *Vékás Lajos.* Emlékezés Petres Kálmánra. Pásztortüz. 431—432. l.
- Petri Mór.** I. A vándor a kertajtónál. (Versek.) 92 l. — *Ism.* S. K. Kat. Szemle. 370—371. l. — Hamvas József. Prot. Szemle. 38. l. — Thurzó Gábor. Élet. 326. l. — Mérő Mihály. M. Kultúra 127. l. — Ujs. 2. sz. — P. Hirl. 37. sz. — 2. Naplemente fákllyalángja. (Versek.) — *Ism.* Kákonyi István. M. Kultúra II. 286. l. — Németh Andor. Ujs. 248. sz. — (V. T.) M. Hirl. 282. sz. — P. Napló. 242. sz. — P. Lloyd. 236. reggeli sz. — sz. Ujs. 277. sz. — B. Uj Nemz. 270. sz.
- Petrőczy Kata.** *Berényi László.* Az első magyar költőnő. Élet 1275—1276. l.
- Pintér Jenő.** *Kemény István.* A magyar irodalom ma és holnap. P. Napló. 13. sz.
- Polgár Gy. Ödön.** G. P. Polgár Gy. Ödön. Irodört. 94—95. l.
- Pongor Ilona, Radványiné** versei. — *Ism.* P. Lloyd. 99. reggeli sz. — P. Napló. 99. sz. — M. Hirl. 110. sz.
- Pósa Lajos.** *Kemény István.* Pósa bácsi szobra. P. Napló. 173. sz.
- Palágyi Lajos.* Pósa Lajos. Libanon. 8—9. l.
- Pösch Dezső.** G. P. Pösch Dezső. Irodört. 140. l.
- Pray György.** *Lischerong Gáspár.* Pray György élete és munkái. 152 l. — *Ism.* Clauser Mihály. Irodört. 176. l. — U. az. M. Könyvszemle. 359. l. — Gyenis András. M. Kultúra. 186. l.
- Paintner Mihály.* Pray György életrajza. 1804. Kéziratból kiadta: Gálos Rezső. Győr. — Klny. a győri női felsőkeres. isk. értesítőjéből. 12 l.
- Prohászka Ottokár.** *Kozocsa Sándor.* Prohászka lelke. Fáklya. 4. sz.
- Voinovich Géza.* Berzeviczy Albert és Prohászka Ottokár emlékezete. Bp. Szemle. 244. köt. 368—372. l.
- Pusztas Sándor.** Gyümölcsoltó. (Versek.) — *Ism.* Tamás Lajos. M. Minerva. 223—224. l. — Nagy Miklós. M. Kultúra. II. 92. l. — Simándi Béla. Korunk Szava. 572. l. — Nemz. Ujs. 213. sz.

Összeállította: KOZOCSA SÁNDOR.